

Wielewaal

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
SEPTEMBER 1995 JAARGANG 61
AFGIFTEKANTOOR ANTWERPEN X

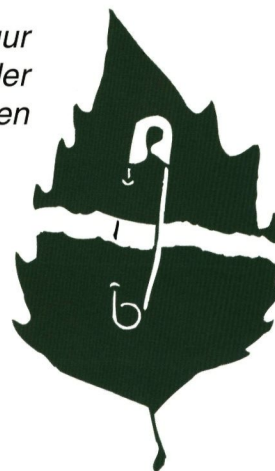
Wielewaal

VLAAMS TIJDSCHRIFT VOOR
NATUURSTUDIE - SEPTEMBER 1995

INHOUD

- Rode lijsten: een onmisbaar instrument
in het moderne Vlaamse Natuurbehoud
D. Maes, J.P. Maelfait, E. Kuijken..... 149
- Maretak (*Viscum album*) in het krek-
gebied - *W. Slabbaert* 157
- Met de kleuren van droge aarde: de
Veldleeuwerik - *R. De Lust* 158
- Slaap muisje slaap - *B. Christiaens* 162
- Vijvercomplex Midden-Limburg 165
- Voor u gesprokkeld 173
- Activiteitenkalender 175
- Verenigingsberichten 182
- Goed om te weten 185
- Bijvoegsel reizen

Natuur
zonder
grenzen

1995: Europees
Jaar van het
Natuurbehoud

Raad
van
Europa

Omslag: Kalmthoutse Heide (foto: R. Willockx)

Administratie: De Wielewaal vzw
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
Tel. 014/41 22 52 ('s maandags gesloten)
Fax 014/43 96 51

Hoofdredacteur G. Luyts

Lidmaatschap en abonnementen
België: 600 F - Nederland en Luxemburg: 900 F
KNNV-leden: 800 F - Andere landen: 1.000 F
Giro: 000-0319785-73.

Ieder lid van De Wielewaal ontvangt het tweemaandelijks tijdschrift WIELEWAAL en het trimestrieel tijdschrift ORIOLUS.
Wielewaal-leden kunnen "Natura" ontvangen tegen een gereduceerd tarief van fl. 27,50 per jaar.

Verantwoordelijke uitgever: G. Luyts, Zilverberkstraat 13, Turnhout

Gedrukt op chloorvrij papier

Realisatie:
VAN GOMPEL / ODYSE b.v.b.a., Turnhout
Tel. 014/41 66 39 - Fax 014/43 62 05

RODE LIJSTEN: EEN ONMISBAAR INSTRUMENT IN HET MODERNE VLAAMSE NATUURBEHOUD

Dirk Maes, Dr. Jean-Pierre Maelfait, Prof. Dr. Eckhart Kuijken
 Instituut voor Natuurbehoud, Kiewitdreef 5, 3500 Hasselt

1. Inleiding

Rode lijsten zijn in ons land een nog vrij onbekend begrip, maar in het Vlaamse natuurbeleid kunnen ze in de toekomst uitgroeien tot een onmisbaar instrument. Ondermeer in Duitsland (Blab et al., 1984; Blab & Nowak, 1989; Nowak et al., 1994; Riecken et al., 1994) en Groot-Brittannië (Batten et al., 1990; Bratton, 1991; Perring & Farrell, 1983; Shirt, 1987) worden Rode lijsten al meerdere jaren gebruikt in het natuurbehoud en -beleid, met name bij het opstellen van plannen voor soort- en gebiedsbescherming. Goed gedocumenteerde Rode lijsten geven aan voor welke habitats en de daarbijhorende soorten onmiddellijke bescherming noodzakelijk is, indien we willen verhinderen dat ze uit Vlaanderen verdwijnen. Bovendien worden voor de meest bedreigde soorten en habitats de voornaamste oorzaken van achteruitgang en de aangewezen beheers- en beschermingsmaatregelen opgesomd. Tevens maken Rode lijsten duidelijk voor welke soorten de huidige kennis over verspreiding en/of ecologie ontoereikend is en voor welke soorten meer onderzoek noodzakelijk is.

2. De geschiedenis van de Rode lijsten

Op wereldschaal gaan de eerste Rode lijsten terug tot in 1966 toen het IUCN⁽¹⁾ de eerste twee delen van het „Red Data Book“ over zoogdieren en vogels publiceerde (Simon et al., 1966a,b). Deze „Red Data Books“ van het IUCN geven een overzicht van plante- en diersoorten, die bedreigd zijn en internationale bescherming verdienen. In het begin van de jaren 70 werd de Ramsar-conventie ter bescherming van waterrijke gebieden („wetlands“) ondertekend. Ondanks het feit dat deze overeenkomst niet de naam „Rode lijst“ draagt, gebruikt ze een gelijkaardige strategie: aan de hand van verscheidene criteria (o.a. het voorkomen van een minimum aantal van verschillende soorten watervogels) kunnen waardevolle, waterrijke gebieden

ter bescherming aangeduid worden (voor meer informatie over de Ramsar-conventie, zie Matthews, 1993).

Op Europese schaal zijn vooral de conventie van Bern (1979) en de verschillende richtlijnen (o.a. de Vogelrichtlijn, 1979 en de Habitatrichtlijn, 1992) van de Europese Gemeenschap van belang. Geen van beiden zijn Rode lijsten sensu stricto, maar werken volgens hetzelfde principe: de soorten, die vermeld worden in deze voortdurend aangevulde lijsten, dienen beschermd te worden door middel van het veiligstellen van hun leefgebieden.

Na het verschijnen van Delvosalle et al. (1969), waarin een lijst met uitgestorven, bedreigde en zeldzame planten gegeven wordt, moeten we in België tot in 1980 wachten op een volwaardige Rode lijst. Aan de hand van de gegevens van de databank van de Landbouwfaculteit van Gembloux en met vrij eenvoudige criteria stelden Leclercq et al. (1980) een lijst op van de bedreigde insecten van België. Vijf jaar later verscheen een lijst van de bedreigde habitats, die opgesteld werd aan de hand van de bedreigde planten van België (Vanhecke, 1985). In 1989 deden Stroot & Depierreux (1989) een voorstel tot methodologie

voor het opstellen van Rode lijsten voor ongewervelden waarin eveneens een lijst met bedreigde kokerjuffers (Trichoptera) gegeven werd. Eén jaar later stelden Baguette & Goffart (1990) een Rode lijst op van de Belgische dagvlinders (Lepidoptera, Rhopalocera) zonder echter cijfermatige criteria te gebruiken.

Ondanks het feit dat de bevoegdheid inzake natuurbehoud reeds in 1980 overgeheveld is van de federale naar de regionale overheden, moeten we tot in 1989 wachten op een lijst met bedreigde soorten in Vlaanderen toen Decler et al. (1989) de situatie van de sprinkhanen in Vlaanderen schetsten. Naar aanleiding van het E.I.S.-colloquium in Brussel verschenen nog enkele Rode lijst-voorstellen door Alderweireldt & Maelfait (1992), die een voorstel tot Rode lijst van de wolfspinnen (Araneae, Lycosidae) publiceerden en door Decler & Verlinden (1992), die een eerste aanzet tot een Rode lijst van de zweefvliegen (Diptera, Syrphidae) van Vlaanderen, Wallonië en België opmaakten. De eerste officiële Vlaamse Rode lijst verscheen eind 1994: „Rode lijst van de zoogdieren in Vlaanderen“ (Criel et al., 1994). Deze lijst maakt echter geen

Zwarte stern, uitgestorven in Vlaanderen

Foto: A.C. Zwaga

gebruik van de hier voorgestelde Rode lijst-categorieën en geeft evenmin cijfermatige criteria voor de indeling van de soorten in de verschillende categorieën. Recent verschenen er enkele publicaties over het belang en het nut van Rode lijsten in Vlaanderen (Maelfait, 1993, 1994), die de onmiddellijke aanleiding waren tot het voorbereiden van Rode lijsten voor verschillende groepen ongewervelden.

Momenteel zijn er op het Instituut voor Natuurbehoud Rode lijsten in voorbereiding voor de volgende groepen ongewervelden: loopkevers (Desender et al., in druk), water- en oppervlaktewantsen en waterkevers, dagvlinders, libellen, sprinkhanen en krekels, zweefvliegen en slakken. Ook aan de Rode lijsten van amfibieën en reptielen (Bauwens & Claus, in voorbereiding) en van de zoetwatervissen (Coeck et al., in voorbereiding) wordt momenteel op het Instituut voor Natuurbehoud gewerkt. De reeds bestaande voorlopige Rode lijst van de hogere planten (Cosyns et al., 1994) wordt momenteel tot een volwaardige Rode lijst omgevormd. Voor het maken van een Rode lijst van de Vlaamse broedvogels bestaan nog geen concrete plannen, maar ook deze lijst zal in de toekomst op het Instituut voor Natuurbehoud samengesteld worden. In dit verband kunnen ook de op stapel staande "signaalkaarten" vermeld worden, die de kwetsbaarheid van habitats aanduiden ten aanzien van verschillende ingrepen of wijzigingen (Kuijken, 1993).

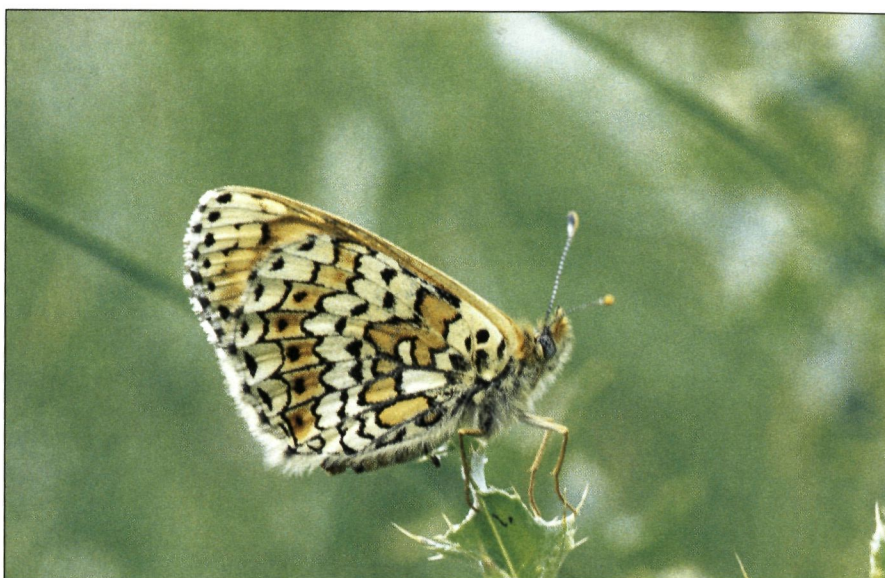
Om eenvormigheid van categorieën en criteria na te streven, lijkt het Instituut voor Natuurbehoud in Vlaanderen het best geplaatst om de publicatie van toekomstige Rode lijsten te coördineren. Dit houdt in dat gegevensbestanden van bedreigde planten en dieren bijgehouden zullen worden, dat er een databank van de literatuur in verband met Rode lijsten aangelegd wordt, dat de literatuur over bedreigde plant- en diersoorten in Vlaanderen opgevolgd wordt, enz.

3. Het doel en het gebruik van Rode lijsten

Blab et al. (1984) beschreven het doel en het veralgemeend gebruik van Rode lijsten in tien punten, die groten-deels overgenomen kunnen worden voor Vlaanderen.

Rode lijsten kunnen gebruikt worden:

- om de bedreiging van planten en

Ten gevolge van vermessing en verruiging van droge, schrale graslanden is de Veldparelmoervlinder in Vlaanderen momenteel met uitsterven bedreigd

Foto: D. Maes

- dieren aan «het publiek» en in het bijzonder aan de bevoegde nationale, regionale en gemeentelijke overheden en internationale instanties bekend te maken;
- om gebieden waar bedreigde soorten voorkomen doeltreffend te beschermen, omdat enkel een duurzaam habitatbehoud en -beheer het voortbestaan van bedreigde soorten in Vlaanderen op lange termijn kan waarborgen (behoud van de biodiversiteit in Vlaanderen);
- als hulpmiddel bij het voorstellen van prioritair te beschermen gebieden en ter verdediging tegen ingrepen in natuurgebieden;
- als hulpmiddel bij het inrichten en beheren van landschappen;
- als hulpmiddel voor het opstellen en uitvoeren van beheers- en beschermingsmaatregelen voor populaties van planten en dieren;
- om onderzoeksprogramma's voor populaties van zeldzame soorten voor te bereiden en te formuleren;
- om een nauwkeurige (vnl. ecologische) basis te verschaffen voor het opstellen van soortbeschermingsplannen;
- om vakmensen aan te sporen actief deel te nemen aan het oplossen van vragen in verband met de overlevingskansen van bedreigde planten en dieren;
- om scholen, hogescholen en universiteiten uit te nodigen om meer aandacht te besteden aan de oorzaken van de bedreigingen van fauna en flora;

- als Vlaamse bijdrage voor het samenstellen van internationale lijsten van bedreigde soorten, mede in het licht van de conventie over biologische diversiteit.

Door de gepubliceerde Rode lijsten officieel te bekrachtigen, zou de Vlaamse overheid de nood aan beschermingsmaatregelen voor bedreigde planten en dieren en hun habitats onderschrijven. Het voorkomen van bepaalde soorten op de Rode lijst mag in geen geval leiden tot een absoluut verbod op het vangen (en dus het onderzoeken) van deze soorten, maar moet juist aanleiding geven tot beschermingsmaatregelen van de bedreigde habitats.

4. De Rode lijst-categorieën in Vlaanderen

De Vlaamse Rode lijst-categorieën zijn in de eerste plaats gebaseerd op de internationale categorieën van het IUCN (IUCN SPECIES SURVIVAL COMMISSION, 1994), maar ook op de Rode lijst-categorieën van Duitsland (Schnitler et al., 1994) en Nederland (van Ommering, 1994). Het gebruik van internationaal aanvaarde categorieën laat toe de Vlaamse Rode lijsten gemakkelijk te vergelijken met gelijkaardige lijsten in andere landen (zie Tabel 1). De categorieën "Susceptible" en "Indeterminate" zijn in de meest recente versie van de Rode lijst-categorieën van het IUCN weggefallen, maar worden voor Vlaanderen behouden. De IUCN-categorieën werden voornamelijk opgesteld voor het weergeven van

Parnassia is met uitsterven bedreigd ten gevolge van verdroging (ten gevolge van waterwinning) en van verstruweling (ten gevolge van gebrek aan beheer) van vochtige duinpannen

Foto: W. Van Landuyt

de bedreigingsgraad op wereldschaal van grote, opvallende en goed bestudeerde dieren (zoogdieren, vogels, amfibieën, reptielen, ...) en planten en niet zo zeer voor ongewervelden of lagere planten. Door de categorieën "Zeldzaam" en "Waarschijnlijk bedreigd" voor Vlaanderen te behouden kunnen ook vele, minder goed bestudeerde groepen (ongewervelden, korstmossen, ...) op een zinvolle manier in de Rode lijst opgenomen worden. (tabel 1)

Een eerste voorstel voor Rode lijst-categorieën in Vlaanderen werd aan verschillende onderzoekers van het Instituut voor Natuurbehoud voorgelegd om na te gaan in hoeverre de voorgestelde categorieën voor Vlaanderen toegepast konden worden op verschillende plante- en diergroepen. Na een

gezamenlijk overleg werden de hier voorgestelde Rode lijst-categorieën en -criteria weerhouden. De cijfers en de letters, die als code aan de verschillende categorieën gegeven worden zijn gebaseerd op de codes van de Duitse Rode lijst-categorieën.

Categorie 0 - Uitgestorven in Vlaanderen

Soorten, die zich vroeger in Vlaanderen regelmatig voortplantten, maar die recent niet meer aangetroffen werden.

Criterium:

0.a - Soorten, die zich sinds 1900 in Vlaanderen gedurende minstens tien jaar voortgeplant hebben, maar waarvan recent geen populatie(s) meer aangetroffen werden.

Categorie 1 - Met uitsterven bedreigd

Soorten, die een bijzonder groot risico

lopen om op korte termijn in Vlaanderen uit te sterven als de factoren, die de bedreigingen veroorzaken blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

Criteria:

1.a - Soorten, die een zeer sterke achteruitgang vertonen en momenteel zeer zeldzaam zijn

1.b - Soorten, die voorkomen in slechts één of enkele sterk geïsoleerde populaties

1.h - Soorten van met verdwijnen bedreigde microhabitaten (specifieke leefgebieden)

Categorie 2 - Bedreigd

Soorten, die een groot risico lopen om op korte termijn in de categorie „Met uitsterven bedreigd“ terecht te komen als de factoren, die de bedreigingen veroorzaken blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

Criteria:

2.a - Soorten, die een zeer sterke achteruitgang vertonen en momenteel zeldzaam zijn

2.b - Soorten, die een sterke achteruitgang vertonen en momenteel zeer zeldzaam tot zeldzaam zijn

2.h - Soorten van sterk bedreigde microhabitaten (specifieke leefgebieden)

Categorie 3 - Kwetsbaar

Soorten, die een groot risico lopen om op korte termijn in de categorie „Bedreigd“ terecht te komen als de factoren, die de bedreigingen veroorzaken blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

Criteria:

3.a - Soorten, die een zeer sterke tot sterke achteruitgang vertonen en momenteel vrij zeldzaam zijn

3.b - Soorten, die een vrij sterke achter-

Tabel 1: Vergelijking van de Vlaamse Rode lijst-categorieën met de internationale categorieën van het IUCN (IUCN Species Survival Commission, 1994) en de gebruikte categorieën in Duitsland (Schnittler et al., 1994) en Nederland (Van Ommering, 1994). De getallen of letters achter de Rode Lijst-categorie slaan op de afkortingen, die in de verschillende landen voor deze categorie gebruikt worden.

IUCN	Duitsland	Nederland	Vlaanderen
Extinct in the wild (EXW)	Ausgestorben oder Verschollen (0)	Uitgestorven in Nederland (VN)	Uitgestorven in Vlaanderen (0)
Critically endangered (CR)	Vom Aussterben bedroht (1)	Ernstig bedreigd (EB)	Met uitsterven bedreigd (1)
Endangered (EN)	Stark gefährdet (2)	Bedreigd (BE)	Bedreigd (2)
Vulnerable (VU)	Gefährdet (3)	Kwetsbaar (KW)	Kwetsbaar (3)
Susceptible (SU)	Extrem selten (R)	Gevoelig (GE)	Zeldzaam (Z)
Indeterminate (I)	Gefährdung anzunehmen (G)	-	Waarschijnlijk bedreigd (B)
Near-threatened (NT)	Zurückgehend (V)	Gevoelig (GE)	Achteruitgaand (A)
Data deficient (DD)	Daten mangelhaft (D)	Onvoldoende bekend (OG)	Onvoldoende gekend (?)
Safe/Low risk (S/LR)	Ungefährdet (*, **)	Thans niet bedreigd (NB)	Momenteel niet bedreigd (N)

uitgang vertonen en momenteel zeer zeldzaam tot vrij zeldzaam zijn
 3.h - Soorten van kwetsbare microhabitaten (specifieke leefgebieden)

Categorie Z - Zeldzaam

Soorten, die niet beduidend achteruitgegaan zijn en niet in één van de bovenstaande Rode lijst-categorieën ingedeeld kunnen worden, maar slechts voorkomen op een beperkt aantal plaatsen.

Criteria:

Z.a - Soorten, die geen beduidende achteruitgang vertonen, maar momenteel zeer zeldzaam zijn

Z.b - Soorten, die geen beduidende achteruitgang vertonen, maar momenteel zeldzaam zijn

Z.c - Soorten, die geen beduidende achteruitgang vertonen, maar momenteel vrij zeldzaam zijn

Z.h - Soorten van zeldzame microhabitaten (specifieke leefgebieden)

Categorie B - Waarschijnlijk bedreigd

Soorten, waarvoor uit onderzoek op één of enkele populaties blijkt dat er een zekere graad van bedreiging aanwezig is, maar die door een tekort aan verspreidingsgegevens niet in één van de bovenstaande Rode lijst-categorieën in te delen zijn.

Criteria:

B.a - Soorten, die recent voor het eerst in Vlaanderen waargenomen werden en voorkomen in één of enkele populatie(s).

B.b - Soorten, waarvoor een sterke achteruitgang van het aantal individuen in enkele onderzochte populaties vastgesteld werd, maar waarvoor slechts een beperkt aantal verspreidingsgegevens voorhanden zijn.

Categorie A - Achteruitgaand

Soorten, die momenteel nog niet bedreigd zijn, maar het risico lopen om op korte termijn in de categorie "Kwetsbaar" terecht te komen als de

factoren, verantwoordelijk voor de achteruitgang blijven voortduren en beschermingsmaatregelen uitblijven.

Criteria:

A - Soorten, die een zeer sterke tot vrij sterke achteruitgang vertonen, maar momenteel nog niet zeldzaam zijn

Categorie ? - Onvoldoende gekend

Soorten, die door een gebrek aan of de aard van de gegevens momenteel niet in één van de bovenstaande Rode lijst-categorieën ingedeeld kunnen worden en waarvoor meer onderzoek noodzakelijk is. Dit betekent echter niet dat deze soorten niet bedreigd kunnen zijn.

Criteria:

?.a - Soorten, die recent beschreven werden en waarvan nog niet geweten is of en in welke mate ze bedreigd zijn

?.b - Soorten, die vroeger om verschillende redenen slecht onderzocht werden (zeer kleine of onopvallende soorten, winteractieve soorten, moeilijk determineerbare soorten, ...)

?.c - Taxonomisch betwiste of moeilijk determineerbare soorten

Categorie N - Momenteel niet bedreigd

Soorten, die niet aantoonbaar achteruitgegaan of die zelfs toegenomen zijn en momenteel niet zeldzaam zijn of soorten, die, door het voorkomen in niet-bedreigde habitaten, weinig risico lopen om in één van de bovenstaande Rode lijst-categorieën terecht te komen.

Criteria:

N - Soorten, die geen beduidende achteruitgang of zelfs een toename vertonen en momenteel niet zeldzaam zijn

Tabel 2 en Figuur 1 geven een schematisch overzicht van de indeling in Rode lijst-categorieën. De indeling in de verschillende categorieën gebeurt op grond van een trendcriterium (mate van achteruitgang) en van een zeldzaamheidscriterium (actuele zeld-

zaamheid). De categorieën "Waarschijnlijk bedreigd" en "Onvoldoende gekend" vormen hierop een uitzondering: hier gebeurt de indeling op basis van de interpretatie van de specialist-auteur(s) van de Rode lijst, die deze keuze uiteraard moet(en) motiveren.

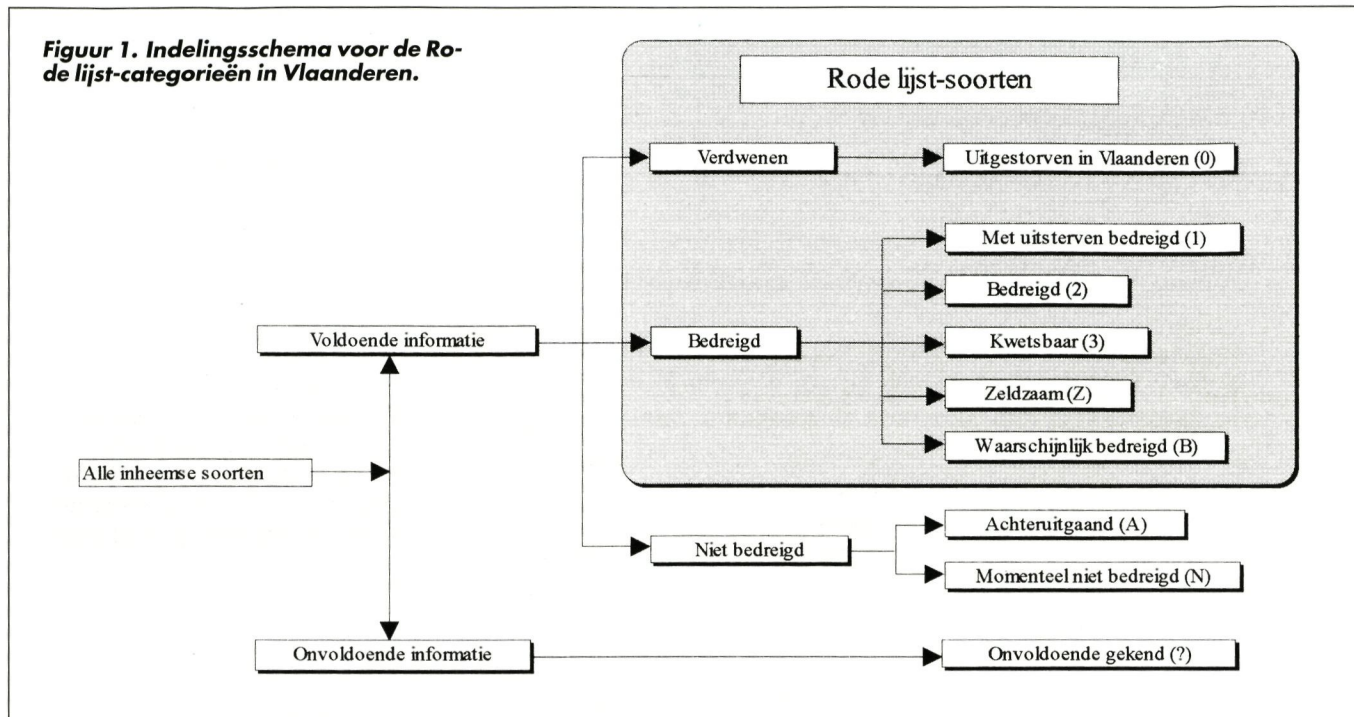
Rode lijsten mogen enkel gemaakt worden als voldaan wordt aan de volgende randvoorwaarden:

- Rode lijsten behandelen enkel inheemse soorten (d.w.z. soorten, die zich spontaan in Vlaanderen gevestigd hebben en er zich gedurende een periode van minstens tien jaar voortplanten of voortgeplant hebben) en van elk van deze soorten wordt de bedreigingsstatus gegeven. Op die manier kan iedereen, die een bepaalde soort vindt, te weten komen of de soort bedreigd is en zo ja, in welke mate. Niet in de Rode lijst opgenomen zijn soorten, die, bewust of onbewust, geïntroduceerd werden en toevallige gasten (dwaalgasten, zwervers, adventieven, ...). Voor doortrekkende vogels en/of wintergasten kunnen zowel de RAMSAR-conventie voor het beschermen van habitaten van watervogels als de Vogelrichtlijn (Richtlijn 79/409/EEG) van de Europese commissie gebruikt worden. Ook met behulp van de Bonn-conventie kunnen maatregelen getroffen worden voor de bescherming van migrerende soorten (voornamelijk vogels en zeezoogdieren);
- Rode lijsten mogen alleen gemaakt worden voor plante- of diergroepen waarvoor voldoende informatie over de verspreiding en de ecologie voorhanden is. Dit houdt in (1) dat het gebied waarvoor de Rode lijst gemaakt wordt, voldoende geïnventariseerd moet zijn, (2) dat er voldoende "oude" gegevens voorhanden moeten zijn om de huidige toestand mee te vergelijken, (3) dat alle soorten van

Tabel 2: Schematisch overzicht van de indeling in Rode lijst-categorieën op basis van het trendcriterium en het zeldzaamheidscriterium (als richtlijn wordt een percentage van het aantal atlasblokken gegeven voor de verschillende zeldzaamheidscategorieën).

Voorkomen Trend	Ze er zeldzaam ± <2%	Zeldzaam ± 2-5%	Vrij zeldzaam ± 5-15%	Niet zeldzaam ± > 15%
Ze er sterke achteruitgang	Met uitsterven bedreigd	Bedreigd	Kwetsbaar	Achteruitgaand
Sterke achteruitgang	Bedreigd	Bedreigd	Kwetsbaar	Achteruitgaand
Vrij sterke achteruitgang	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Achteruitgaand
Matige of onbeduidende achteruitgang	Zeldzaam	Zeldzaam	Zeldzaam	Momenteel niet bedreigd

Figuur 1. Indelingsschema voor de Rode lijst-categorieën in Vlaanderen.

de besproken groep voldoende gelijkmatig geïnventariseerd werden en (4) dat er voldoende kennis over de ecologie van de groep in zijn geheel voorhanden is;

- het maken van Rode lijsten is gebaseerd op het interpreteren van een analyse van verspreidingsgegevens van een bepaalde plante- of diergroep, wat met zich meebrengt dat dergelijke lijsten gemaakt moeten worden door de specialist(en) van de behandelde groep;
- de gebruikte criteria voor achteruitgang en zeldzaamheid moeten door de auteur(s) van de Rode lijst cijfermatig ingevuld worden zodat de Rode lijst na verloop van tijd met dezelfde criteria opnieuw geëvalueerd kan worden;
- een Rode lijst is een beleidsinstru-

ment en moet dus gemaakt worden voor een beleidsrelevant gebied (aangezien natuurbehoud onder de bevoegdheid van de Vlaamse regering valt, is het vanuit beleidsstandpunt aangewezen om Rode lijsten op te stellen voor Vlaanderen)

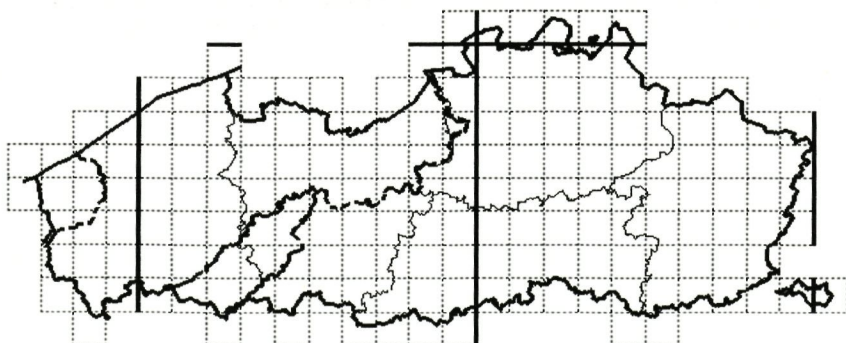
Bij het samenstellen van de Rode lijst is het uiteraard aan de specialist-auteur(s) om na te gaan in hoeverre de Rode lijst, verkregen met behulp van de hier voorgestelde criteria, voldoet aan hun verwachtingen. Indien de verkregen lijst te sterk afwijkt van wat de auteur(s) op basis van hun kennis verwachtten, kunnen ze de criteria verstrengen om aldus tot een Rode lijst te komen, die beter aansluit met de werkelijke bedreigingsgraad van de besproken soorten.

5. Het invullen van de Rode lijst-categorieën en -criteria voor de loopkevers van Vlaanderen

Om een Rode lijst op te stellen kunnen verschillende manieren gebruikt worden. In Nederland bijvoorbeeld berekent men de procentuele achteruitgang ten opzichte van de periode vóór 1980 (zie o.a. Lina & van Ommering, 1994 en Wynhoff & van Swaay, 1995). Om de Rode lijst van de loopkevers (Coleoptera, Carabidae) van Vlaanderen (Desender et al., in druk) samen te stellen werd gebruik gemaakt van een statistische test (G-test, vergelijkbaar met de χ^2 -test), die nagaat of er een beduidend verschil bestaat in het aantal vindplaatsen waarin elke soort voorkwam vóór en na een bepaalde datum (in het geval van de loopkevers wordt hiervoor 1950 gebruikt), rekening houdend met het totale aantal vindplaatsen vóór en na deze datum.

Er werden vier niveau's van achteruitgang onderscheiden (trendcriterium): (1) zeer sterke achteruitgang ($p \leq 0,001$), (2) sterke achteruitgang ($p \leq 0,01$), (3) vrij sterke achteruitgang ($p \leq 0,05$) en (4) onbeduidende achteruitgang ($p > 0,05$)⁽²⁾. Voor het bepalen van de zeldzaamheid werd gebruik gemaakt van het aantal vindplaatsen (vierkanten van 10km x 10km, zie Figuur 2; in Vlaanderen zijn in totaal 178 UTM-hokken), waarin elke soort momenteel voorkomt: zeer zeldzaam (= 1-3 UTM-hokken), zeldzaam (= 4-10 UTM-hokken), vrij zeldzaam (= 11-

Figuur 2.
Vlaanderen met UTM-raster; elk vierkant heeft een grootte van 10 km x 10 km.

Tabel 3: Schematisch overzicht van de indeling in Rode lijst-categorieën op basis van het trendcriterium (p-waarde van de G-test) en het zeldzaamheidscriterium (aantal UTM-hokken waarin de soort momenteel voorkomt) bij de loopkevers van Vlaanderen (Desender et al., in druk). Een soort die bijvoorbeeld zeer sterk achteruitgaat ($p \leq 0,001$) en momenteel voorkomt in 7 UTM-hokken komt in de Rode lijst-categorie „Bedreigd” terecht.

Zeldzaamheid Trend (significantie-niveau van de G-test)	Zeër zeldzaam 1-3 UTM-hokken	Zeldzaam 4-10 UTM-hokken	Vrij zeldzaam 11-25 UTM-hokken	Niet zeldzaam 26-178 UTM-hokken
zeer sterke achteruitgang ($p \leq 0,001$)	Met uitsterven bedreigd	Bedreigd	Kwetsbaar	Achteruitgaand
sterke achteruitgang ($p \leq 0,01$)	Bedreigd	Bedreigd	Kwetsbaar	Achteruitgaand
vrij sterke achteruitgang ($p \leq 0,05$)	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Kwetsbaar	Achteruitgaand
matige of onbeduidende achteruitgang ($p > 0,05$)	Zeldzaam	Zeldzaam	Zeldzaam	Momenteel niet bedreigd

25 UTM-hokken) en niet zeldzaam (= 26 of meer UTM-hokken).

Naar analogie met Tabel 2 gebeurt de indeling van de loopkevers in Rode lijst-categorieën dus als volgt (Tabel 3):

Voor de soorten uit de categorieën “Uitgestorven”, “Met uitsterven bedreigd”, “Bedreigd” en “Kwetsbaar” kan bijkomende informatie gegeven worden over:

- de determinatie: een opsomming van boeken of andere publikaties, waarmee de soort eenduidig op naam te brengen is;
- de verspreiding: een korte bespreking van de globale verspreiding van de soort, eventueel aangevuld met bijzonderheden over de verspreiding in Vlaanderen of met een kaartje met de vroegere en de huidige verspreiding van de soort; hier kan ook vermeld worden in hoeverre de soort voorkomt in beschermde of beheerde gebieden (natuurreserveaat) of niet;
- de habitat en ecologie: een zo nauwkeurig mogelijke beschrijving van de habitat van de soort, aangevuld met bijzonderheden over haar ecologie;
- de status: de Rode lijst-categorie waarin de soort zich bevindt en het gebruikte criterium om ze in deze categorie in te delen;
- de bedreigingen: een opsomming van de voornaamste bedreigingen voor de soort;
- de beschermingsmaatregelen: mogelijke beschermings- en beheersmaatregelen, die de soort ten goede kunnen komen;
- referenties: aanvullende literaturopgaven, waarin relevante, bijkomen-

de informatie over de besproken soort aan bod komt.

Aan de hand van de soorten op de Rode lijst kunnen voor elke plante- en diergroep de meest bedreigde habitaten aangeduid worden. Deze habitaten zouden in het natuurbehoud een bijzondere plaats moeten krijgen door het prioritair uitvoeren van duurzame beschermings- en beheersmaatregelen en dit zowel door particuliere natuurverenigingen als door de Vlaamse, provinciale of gemeentelijke overheid.

6. Herzien van Rode lijsten

Aangezien de verspreiding en de bedreigingsgraad van soorten aan verandering onderhevig zijn, zullen ook Rode lijsten regelmatig herzien moeten worden. Doordat de gebruikte criteria door de auteurs van elke Rode lijst con-

creet ingevuld moeten worden, kunnen alle soorten na een zekere tijd met dezelfde criteria opnieuw onderworpen worden aan een analyse. Het voorstel van de Natuurbeschermingsraad (1994) om de Rode lijsten van Nederland om de tien jaar te herzien, zou ook in Vlaanderen toegepast kunnen worden. Op die manier blijven Rode lijsten immers actueel en kunnen op elk moment de meest prioritaire beschermingsmaatregelen genomen worden. Dit past overigens in het beleidsvoornemen zoals weergegeven in het ontwerp-decreet Natuurbehoud (1995) waarbij het Instituut voor Natuurbehoud om de twee jaar over de “toestand van de natuur” dient te rapporteren. Het is evident dat hiervoor de medewerking van de verschillende natuurverenigingen en thematische werkgroepen onmisbaar zal zijn.

De Kleine modderkruiper is in Vlaanderen met uitsterven bedreigd door een toenemende verslechtering van de waterkwaliteit

Foto: F. Adriaenssens

De Knofflookpad is door de sterke afname van geschikte habitats bedreigd in Vlaanderen

Foto: D. Bauwens

Een nog betere onderbouwing van Rode lijsten zou ook uit kwantitatieve lange-termijn reeksen (monitoring) moeten kunnen bestaan. Natuurlijke populatieschommelingen, vooral ten gevolge van klimatologische en meteorologische veranderingen, zouden dan ook beter in te schatten zijn. Hoewel dergelijk monitoring-onderzoek zeer arbeidsintensief is, gebeurt het reeds op verschillende manieren in Vlaanderen. Enkele diergroepen zoals de overwinterende watervogels (Devos et al, in voorbereiding), de bijzondere broedvogels (VLAVICO/IN, 1994) en de dagvlinders (Maes, 1994) worden als groep in hun geheel gevolgd. Een tweede manier van monitoren bestaat erin dat soorten van bedreigde habitats langdurig gevolgd worden zoals bijvoorbeeld de loopkevers van enkele kustduinhabitaten (Desender & Baert, in druk), de vissen van het bekken van de Kleine Nete (Bervoets et al., 1989) of de vegetatie-monitoring (permanente kwadraten in vochtige heide) in de Gulke Putten in Wingene (Stieperaere et al., in voorbereiding). Een derde manier van monitoren, tenslotte, kan gebeuren door de populaties van bedreigde soorten als de Boomkikker (*Hyla arborea*) (Vervoort, in voorbereiding) of de Rietorchis (*Dactylorhiza*

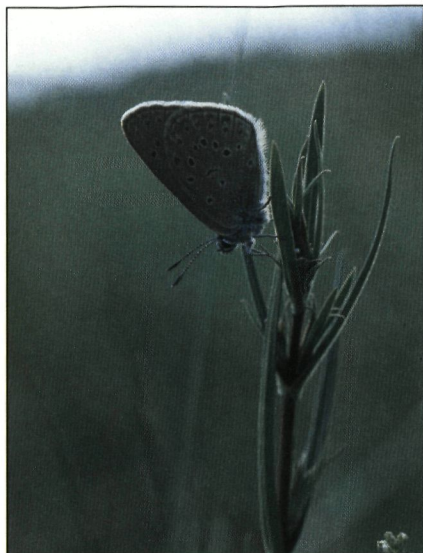
praetermissa) (Vanhecke, 1988) te volgen. De informatie, die voortkomt uit deze manier van lange-termijnonderzoek, is bijna onontbeerlijk bij het maken van Rode lijsten, omdat ze een beter beeld geven van hoe populaties van bedreigde soorten in de loop van de tijd veranderen. In tegenstelling tot tienjaarlijkse puntwaarnemingen (waarbij men vaststelt of een soort nog aanwezig is of niet) laat het monitoring-onderzoek (waarbij jaarlijks gegevens bekomen worden) tevens toe om tijdig gepaste maatregelen voor te stellen (d.i. vóór de soort op een bepaalde plaats verdwenen is).

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar alle medewerkers van het Instituut voor Natuurbehoud, die behulpzaam waren bij het tot stand brengen van de Rode lijst-categorieën en -criteria en bij het kritisch doorlezen van dit artikel: Anny Anselin, Dirk Bauwens, Johan Coeck, Kris Decler, Koen Devos, Martin Hermey, Marc Leten, Désiré Paelinckx, Wouter Van Landuyt en Kris Van Looy.

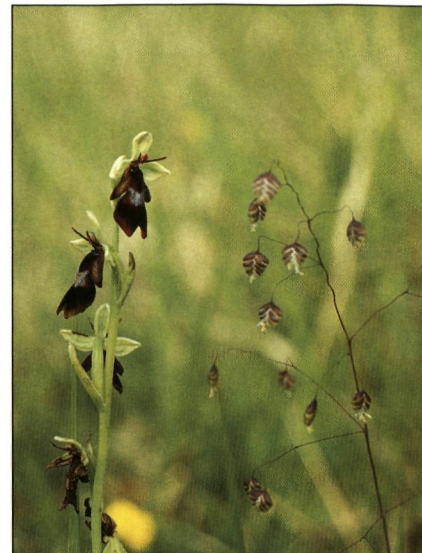
Referenties

- Alderweireldt, M. & Maelfait, J.-P., 1992. A proposal for the establishment of a Red list of Lycosid spiders in Flanders (Belgium). In: Van Goethem, J. & Grootaert, P. (Eds.). *Proceedings of the 8th International Colloquium of the European Invertebrate Survey*, Brussel. pp. 57-64.
- Baguette, M. & Goffart, P., 1990. Liste rouge des Lépidoptères Rhopalocères de Belgique. *Bulletin et Annales de la Société royale Belge d'Entomologie*, 127: 147-153.
- Batten, L., Bibby, C., Clement, P., Elliott, G. & Porter, R. (eds.), 1990. *Red Data Birds in Britain: action for rare, threatened and important species*. T&AD Poyser, London. 349 pp.
- Bauwens, D. & Claus, K., in voorbereiding. *De verspreiding van amfibieën en reptielen in Vlaanderen*.
- Bervoets, L., Coeck, J., Clement, L. & Verheyen, R., 1989. Relatie van de visfauna tot de waterkwaliteit van het bekken van de Kleine Nete. *Water*, 48: 195-199.
- Blab, J., Nowak, E., Trautmann, W. & Sukopp, H., 1984. Rote Liste der gefährdeten Tiere und Pflanzen in der Bundesrepublik Deutschland, 4e erweiterte und neubearbeitete Auflage. *Naturschutz Aktuell Nr. 1*. Kilda-Verlag, Greven. 270 pp.
- Blab, J. & Nowak, E., 1989. Zehn Jahre Rote Liste gefährdeter Tierarten in der Bundesrepublik Deutschland: Situation, Erhaltungszustand, neuere Entwicklungen. *Schriftenreihe für Landschaftspflege und Naturschutz*, Nr. 29. Kilda-Verlag, Greven. 321 pp.
- Bratton, J. (ed.), 1991. *British Red Data Books. Part 3: Invertebrates other than in-*

Het Gentiaanblauwtje is bedreigd wegens het verdwijnen van heel wat heideterreinen, maar ook wegens de vergrassing en verdroging van de overgebleven vochtige heiden

Foto: D. Maes

Beverpjes, kwetsbaar en Vliegenorchis, met uitsterven bedreigd door de achteruitgang (vermesting, verruiging) van schrale graslanden en kalkgraslanden

Foto: W. Van Landuyt

sects. Joint Nature Conservation Committee, Peterborough. 253 pp.

Cosyns, E., Leten, M., Hermy, M. & Triest, L., 1994. Een statistiek van de wilde flora van Vlaanderen. Rapport Vrije Universiteit Brussel in opdracht van het Instituut voor Natuurbehoud. pp. 11-18.

Criel, D., Lefevre, A., Van Den Berge, K., Van Gompel, J. & Verhagen, R., 1994. Rode lijst van de zoogdieren van Vlaanderen. Econnection, AMINAL. 79 pp.

Decler, K., Devriese, H. & Hofmans, K., 1989. Sprinkhanen: met spongen achteruit! Aangepast beheer is mogelijk. *Natuurreservaten* 11 (4): 27-31.

Decler, K. & Verlinden, L., 1992. A standard method for site evaluation and indication of „Red Data Book“-species, using distribution data of invertebrates. An example based on the Hoverfly fauna (Diptera, Syrphidae) of Belgium. In: Van Goethem, J. & Grootaert, P. (Eds). *Proceedings of the 8th European Invertebrate Survey meeting*, Brussel, pp. 115-132.

Delvosalle L., Demaret, F., Lambinon, J. & Lalwralée, A., 1969. *Plantes rares, disparues ou menacées de disparition en Belgique: l'appauvrissement de notre flore indigène*. Ministerie van Landbouw, Administratie Waters en Bossen, Dienst Natuurbescherming, Document 4. 129 pp.

Desender, K. & Baert, L., in druk. Carabid beetles as bio-indicators in Belgian coastal dunes: a long term monitoring project. *Bulletin van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Entomologie*.

Desender, K., Maes, D., Maelfait, J.-P. & Van Kerckvoorde, M., in druk. Een gedocumenteerde Rode lijst van de zandloop- en loopkevers van Vlaanderen (Coleoptera: Cicindelidae, Carabidae). Instituut voor Natuurbehoud.

Devos, K., Meire, P. & Kuijken, E., in druk. Watervogeltellingen in Vlaanderen: achtergronden en doelstellingen. In: *Tellingen van watervogels in Vlaanderen 1991-1992*. Rapport Instituut voor Natuurbehoud.

IUCN Species survival commission, 1994. *IUCN Red List Categories*. Approved by the 40th Meeting of the IUCN Council, 30 November 1994. Gland, Switzerland.

Kuijken, E., 1993. Signaalkaarten voor natuur in de verdrinking. In: Hekstra, G., van Strien, W. & Weverling, J. (Eds). *Uitdagingen in de oecologie: theorie en toepassing*. Nederlandse Ecologen Vereniging, Arnhem. pp. 93-100.

Leclercq, J., Gaspar, C., Marchal, J.-L., Verstraeten, C. & Wonville, C., 1980. Analyse des 1600 premières cartes de l'atlas provisoire des insectes de Belgique, et première Liste Rouge d'insectes menacés dans la faune belge. *Notes Fauniques de Gembloux N° 4*. Faculté des Sciences Agronomiques de l'Etat, Zoologie generale et faunistique, Gembloux. 104 pp.

Lina, P. H. C. & van Ommering, G., 1994. *Bedreigde en kwetsbare zoogdieren in Nederland. Toelichting op de Rode lijst*. IKC-Natuurbeheer, Wageningen.

Maelfait, J.-P., 1993. Rode lijsten: wat? hoe? waarom? *Bulletin et Annales de la Société royale belge d'Entomologie*, 129: 302-310.

Maelfait, J.-P., 1994. Rode lijsten van spinnen, een nieuwe taakstelling voor ARABEL? *Nieuwsbrief van de Belgische Arachnologische Vereniging*, 9 (1): 20-25.

Maes, D., 1994. *Dagvlindermonitoring in Vlaanderen 1991-1993*. Vlinderorchure 4. Vlaamse Vlinderwerkgroep vzw. 16 pp.

Matthews, G., 1993. *The Ramsar convention on wetlands: its history and development*. Ramsar Convention Bureau, Zwitserland. 122 pp.

Natuurbeschermingsraad, 1994. *Rode lijsten: signalen over natuur. Advies over ontwikkeling en gebruik van Rode lijsten van bedreigde plante- en diersoorten*. De Natuurbeschermingsraad, Utrecht. 34 pp.

Nowak, E., Blab, J. & Bless, R., 1994. Rote Liste der gefährdeten Wirbeltiere in Deutschland. *Schriftenreihe für Landschaftspflege und Naturschutz*, Nr. 42. Kilda-Verlag, Greven. 190 pp.

Perring, F. & Farrell, L., 1983. *British Red Data Books. Part 1: vascular plants*. 2nd ed. Royal Society for Nature Conservation, Nettleham. 99 pp.

Riecken, U., Ries, U. & Ssymank, A., 1994. Rote Liste der gefährdeten Biotoptypen der Bundesrepublik Deutschland. *Schriftenreihe für Landschaftspflege und Naturschutz*, Nr. 41. Kilda-Verlag, Greven. 184 pp.

Schnittler, M., Ludwig, G., Pretscher, P. & Boye, P., 1994. Konzeption der Roten Listen der in Deutschland gefährdeten Tier- und Pflanzenarten. *Natur und Landschaft*, 69: 451-459.

Shirt, D. (ed.), 1987. *British Red Data Books. Part 2: insects*. Nature Conservancy Council, Petersborough. 402 pp.

Simon, N., Vincent, R., Henegger, R., Melville, R., 1966a. *Red Data Book, Volume 1 (Mammalia)*. IUCN, Gland.

Simon, N., Vincent, R., Henegger, R., Melville, R., 1966b. *Red Data Book, Volume 2 (Aves)*. IUCN, Gland.

Stieperaere, H., De Becker, P. & Leten, M., in voorbereiding. 25 jaar vegetatie-opnamen op vochtige heide-percelen in Wingene. *Belgian Botanical Review*.

Stroot, P. & Depiereux, E., 1989. Proposition d'une méthodologie pour établir des „Listes

rouges“ d'invertébrés menacés. *Biological Conservation*, 48: 163-179.

Vanhecke, L., 1985. Beschermde en bedreigde plantesoorten in België: de toestand in 1985. *Publikaties van het Natuurhistorisch Genootschap Limburg*, 1985, XXXV (3-4): 27-35.

Vanhecke, L., 1988. Veranderingen in een kustpopulatie van de Rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa*) tussen 1973 en 1985. *De Levende Natuur* 89 (2): 43-49.

van Ommering, G., 1994. *Notitie Categorieën, Criteria en Normen voor Rode lijsten, opgesteld conform besluiten van de klankbordgroep Rode lijsten*, ingesteld door NBLFF.

Vervoort, R., in voorbereiding. *Soortbeschermingsplan voor de Boomkikker in Vlaanderen*. Rapport AMINAL/Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

VLAVICO/IN, 1994. *Handleiding project bijzondere broedvogels Vlaanderen*. Vlaamse Avifauna Commissie/Instituut voor Natuurbehoud. 24 pp.

Wynhoff, I. & van Swaay, C. A. M., 1995. *Bedreigde en kwetsbare dagvlinders in Nederland; Basisrapport met voorstel voor de Rode lijst*. De Vlinderstichting, Wageningen. 84 pp.

VOETNOTEN

- (1) International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (Internationale Unie voor het Behoud van de Natuurlijke Hulpbronnen)
- (2) Hoe kleiner de p-waarde, hoe beduidender het verschil tussen het aantal vindplaatsen vóór en na 1950.

MARETAK (*VISCUM ALBUM*) IN HET KREKENGEBIED?

Wim Slabbaert

De Maretak, in het dialect ook wel vogellijm genoemd, is voor wat zijn verspreiding betreft strikt gebonden aan streken waar kalk in de bodem zit. In België komt hij dan ook slechts voor in de Maasvallei en naburige streken met voldoende kalk. Een recent uitgebreid onderzoek in Limburg (Geussens J., 1994) bevestigt deze trend. Dit onderzoek toont zelfs aan dat voor Maretak een afstand van twee kilometer t.o.v. een bronpopulatie bijna onoverbrugbaar is op middellange termijn.

Op 12 maart jongstleden deed een „blaadje“ mij dan ook opkijken naar

omhoog: „Maretak, hier?“ Een 70-tal meter verder bleek inderdaad een Maretak, doormeter ongeveer een halve meter, hoog in een populier te zitten. Steven Van De Woestijne, op dat moment aanwezig, wist te vertellen dat hij deze winter al zoiets had gemeend te zien, doch de gedachte dat het werkelijk een Maretak kon zijn, scheen hem zo absurd toe dat hij de idee dadelijk had laten varen.

Ik het krekengebied van Oost-Vlaanderen zit lokaal veel kalk in de bodem. Doch de populier waarin de plant werd aangetroffen staat op de zuidelij-

ke rand van de Vrouwkeshoekkreek (gemeente St.-Laureins), op de rand van het oostelijk door baggerspecie opgevulde gedeelte. Dit terrein heeft actueel het aanzien van een drassig weiland, omzoomd met 45 jaar oude populieren (afgaande op de jaarringen), omgeven door akkerland. Had de gastplant op een met kalkrijk materiaal aangelegde dijk gestaan, dan was er nog enige logica in geweest, doch deze vondst is vrij onbegrijpbaar. Afgaande op de kaartjes in Van Rompaey en Delvosalle, 1979, (zie fig. 1) zijn in het gebied dat ruwweg overeenkomt met de provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen en Zeeland zuidelijk van de Schelde (Zeeuws-Vlaanderen) nooit waarnemingen gebeurd. Gericht recent onderzoek in Zeeland evenwel heeft een exemplaar in De Clinge van ongeveer 3 jaar oud opgeleverd op een populier (Bomenwerkgroep, 1991). Hierbij wil ik dan ook de oproep doen om uit te kijken naar de Maretak en oude of recente waarnemingen uit Vlaanderen aan mij door te geven. Omdat de plant werd aangetroffen op 100 meter van de Nederlandse grens en heel Zeeland - ecologisch gezien - behoort tot één en hetzelfde gebied is deze oproep ook gericht tot wakkere Nederlanders.

Het is de bedoeling de resultaten hiervan opnieuw in een artikel te gieten en te publiceren in Wielewaal.

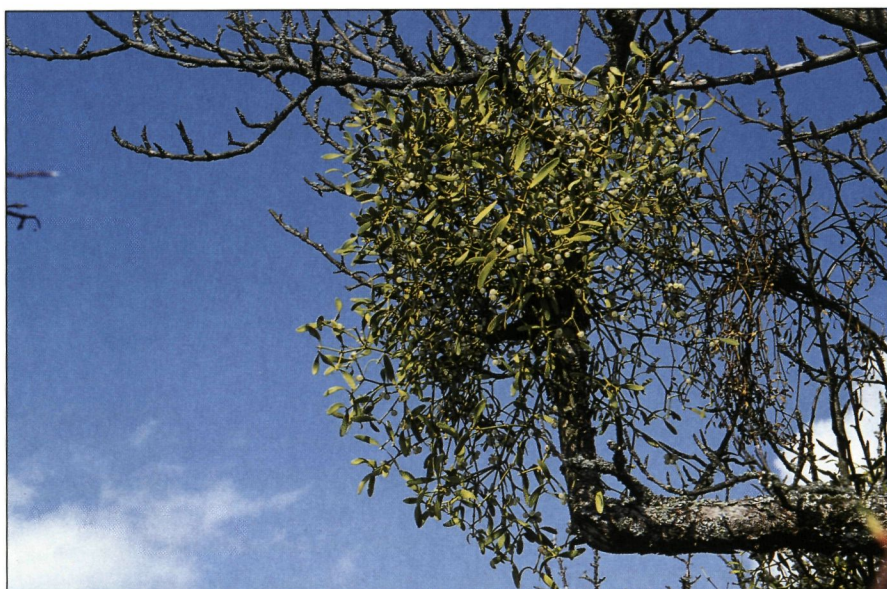
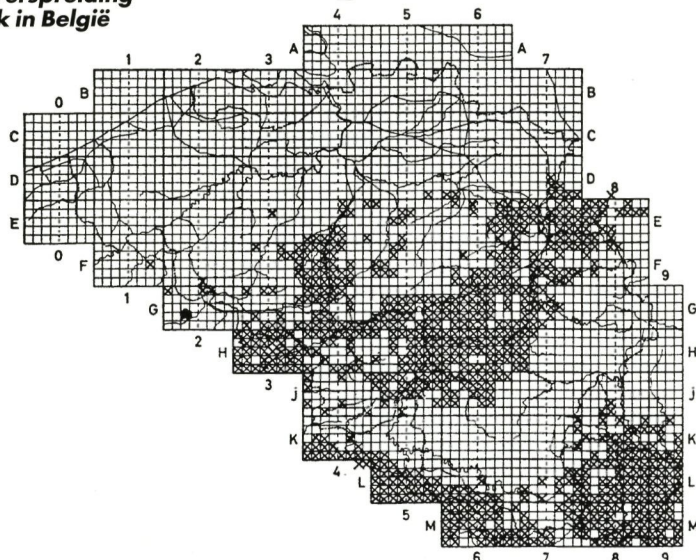
Wim Slabbaert, Everardstraat 32,
9900 Eeklo, tel. 09/377 28 28, fax
09/378 20 52

Literatuur

- Bomenwerkgroep, 1991 augustus. *Parasitaire organismen op bomen en struiken in Zeeuws-Vlaanderen, overzicht '89 en '90.*
- Geussens Johan, 1994. *Verspreiding van Maretak (Viscum album) in Limburg.* Likona jaarboek 1993.
- Van Rompaey E., Delvosalle L., 1979. *Atlas van de Belgische en Luxemburgse Flora, Pteridofyten en Spermatofyten.*
- Weeda E.J., Westra R., Westra C., Westra T., 1985. *Nederlandse Ecologische Flora, Wilde planten en hun relaties 1.*

Met dank aan de Nationale Plantentuin te Meise voor de toestemming tot het publiceren van het verspreidingskaartje.

Fig. 1: Verspreiding Maretak in België

Maretak

Foto: B. Odeur

MET DE KLEUREN VAN DROGE AARDE: DE VELDLEEUWERIK

Robert De Lust

Voel jij dat ook zo aan? Vogelnamen gloeien vaker herinneringen aan, van dewelke men dacht ze allang vergeten te zijn. Veldleeuweriken voeren me terug naar de kleinschalige beslotenheid van het boereland, toen weiden en zaaipercelen nog nauwer waren dan een steenworp. De geuren van aardappelloof en droog zand woelen nog in me op, samen met de parelende babbel van de kleine "luchtlawerke". De stilte van het land bebakende zich toen met paardebellen en stemmen op de erven.

Gaandeweg ontblootten de schaalvergroting en de meer extensieve bebouwing van het zaailand, Vlaanderens intieme landschap. Ze maakten de leeuwerik het leven moeilijk. Veldleeuweriken zijn nu veel minder talrijk dan enkele decennia geleden. Hun aantallen verminderden recht evenredig met de toenemende impact van landbouwmechanisatie en chemicaliën, met de afname ook, van een palet wilde kruiden. Is er een ommekeer mogelijk?

De vroegste leeuwerikenzang gaat gepaard met de groenzweem van het voorjaar, met glanzende windvegen in nieuw koren en met verwachtingen van zon en heldere lichten. Een snuifje inzicht in de gedragingen van *Alauda arvensis* (= zanger van de akkers) kan onze waardering voor die felle zanger, slechts versterken. Veldleeuweriken refereren zo te zien naar de simpelste eenvoud. Ze zijn te gewoon. Dat fladderende, op eenzame hoogte zingende stipje boven de velden, is vertrouwd als wát. Of niet soms? Ik verwed er een Vlaamse pint streekbier op, dat slechts een minderheid van onze vogelkijkers, een leeuwerik in z'n handpalm zag. Want die Veldleeuwerik is best genietbaar, ook in z'n uiterlijk. Maar straks méér daarover.

De Veldleeuwerik was lange tijd gewoon, naar z'n broedbestand gemeten. De breuklijn met vroegere aantallen valt vermoedelijk samen met de impact van zoveel bestrijdingsmiddelen. Tot een eind na de Tweede Wereldoorlog was het niet ééns moeilijk om vooral op zandig aardappelland, of in klavers, nesten op te sporen of er bij toevallige wandelingen op te stoten. Akkoord, een gids die vanouds met vogels en hun nesten vertrouwd was, ietwat ervaring, een pak geduld en een snuifje meeval moesten erbij zijn. Want Veldleeuweriken zijn meesters in de kunst van de misleiding. Maar toch! Kon je één patattenplek voorbij, zonder daar een leeuweriken-

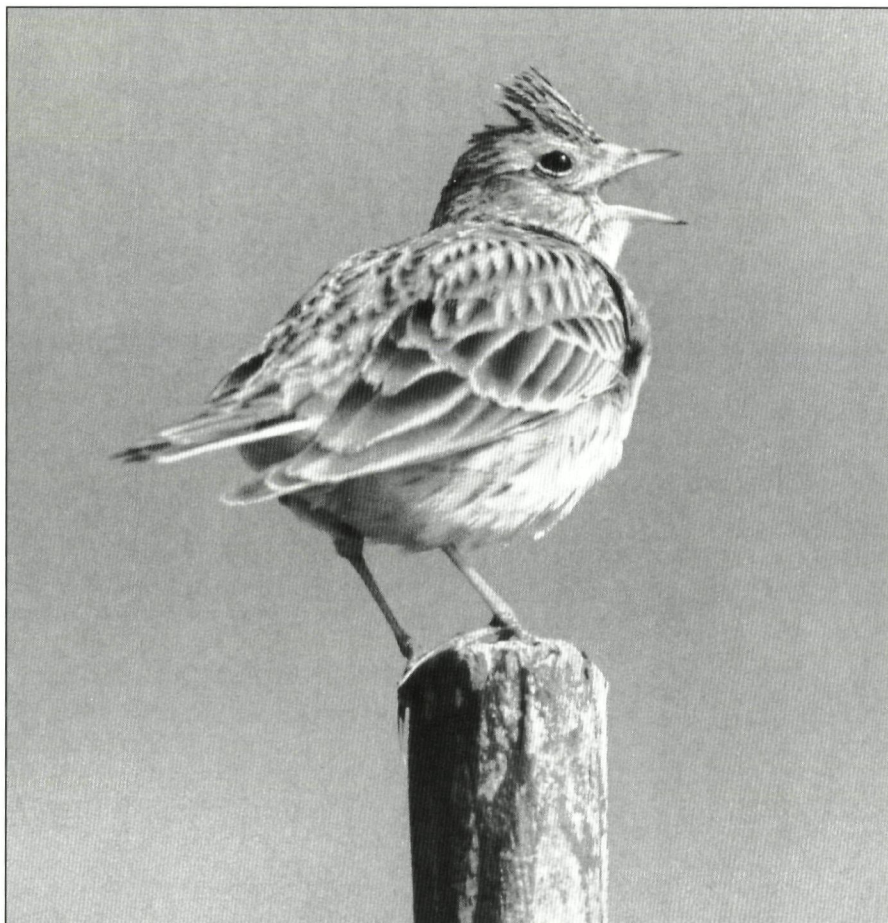
paar present te weten? Ik herinner het me niet.

Tijdens het interbellum en nog een tijdlang daarna, waren Veldleeuweriken bijzonder gegeerd als volkse toespijs. De vogels werden gevangen met slagnetten en strikken. In Duitsland, Frankrijk en Vlaanderen gebeurde dat op een vanzelfsprekende manier. R. Pätzold (1973) beschrijft de zgn. "leeuwerikenspiegel", een vernuftig vangtuig, dat vooral in Duitsland in allerlei varianten gebruikt werd. Het had iets weg van een paddestoelvormige tol, van hout of metaal, in de grootte-orde van een melkstoeltje. Die "tol" werd bij middel van een koord, op afstand dan,

rondgedraaid door de vogelvanger. De hoed van die paddestoel was beplakt met glas-, ook spiegelscherven, die het zonlicht weerkaatsten.

J.F. Naumann (1895) beschreef dit tuig uitvoerig. Om moeilijk te achterhalen redenen, lokte het leeuweriken aan. Het slagnet en het geweer deden overigens de rest. Misschien wekte de bewegende flonkering in het glas, de suggestie van een blinkende plas op de grond?

Ooggetuigen vertelden me entoesiast over "zwermen Veldleeuweriken" die in de jaren dertig en veertig massaal over de velden golfden, in oktober no-

Zingend mannetje

Foto: A.C. Zwaga

vember, zoals windvlagen die geen verpozen kennen. Die ooggetuigenverslagen zijn betrouwbaar, omdat m'n zegsmannen de trekkoord van een slagnet hanteerden en er spijt om die vergane "sport" in hun relaas doorklinkt. Iets van dergelijke feiten haalde R. Verheyen (1957) ook aan: "... Machtige benden kunnen in het Beneden-Scheldegebied overwinteren..."

In Vlaanderen is tegenwoordig zelden nog sprake van opvallend grote benden Veldleeuweriken. Het moeten bevoorrechte waarnemers zijn, die op enkele strategisch goede uitkijkposten, nog getuige kunnen zijn van trekpieken met enkele honderden, soms een paar duizend vogels ... per dag.

"... 10.000 vogels, die bij plotse sneeuwval een rush inzetten naar Midden- en vooral Zuid-Frankrijk ..." lees ik in *"Vogels in Vlaanderen"* (1989).

Er was 'ns ... Juist. Zoveel is veranderd op ons boereland. In *"Mijn Land in de Kering. 1830-1980"* schrijft K. Van Isacker (1983) over "... honderdzes-tig-duizend arbeidskrachten die tussen 1960 en 1970 de landbouw verliezen..." We beseffen het, denk ik. Hoe doelmatiger en technologischer de landbouwbedrijven gerund werden, hoe sterker de inkrimping van de broedpopulatie van onze Veldleeuweriken zich aftekende.

Het oorspronkelijke broedterrein van de Veldleeuwerik was de heidevlakte, schrijft K.H. Vooüs (1970). Hij bedoelt daarmee ook de akkers en weiden die begroeid met magere, ijle gewassen, destijds het agrarische landschap van West-Europa kenmerkten. We moeten incalculeren, dat vele decennia, eigenlijk eeuwenlang, het boereland een aantal deelaspecten van z'n oorspronkelijke aanzien behield. Dat kleinkavelige heggelandschap, opgedeeld door houtwallen, bomenrijen, kerende en buigende wegen, boomgaarden, hak-houtbossen, zaai- en grasland, typeerde het leeuwerikenland geruime tijd. Van de middeleeuwen tot het begin van de industriële revolutie onderging het platteland weinig veranderingen. Zelfs de polders, voor ze mateloos gedraineerd werden, voor de grachten kanalen werden, behoorden tot de bedoelde biotoop. Het is zonneklaar. Zoals dat voor méér Roodborsttapuiten, Tapuiten, Gele kwikstaarten, Graspiepers en Geelgorzen het geval was en is, kwamen opeenvolgende kaalslag, zgn. bodemverbetering, ontwatering, perceelsvergroting en ingrijpende

teeltmethoden, zelden tegemoet aan de milieueisen van onze Veldleeuwerik.

Het is merkwaardig. Het is onthutsend. De kwalitatieve teloorgang van onze groene ruimte, stootte decennia lang zoveel planten- en diersoorten uit. De mens stond daarbuiten en daarboven. Maar hoeveel mensen verdienen nog hun brood in de landbouw, vandaag? Is het niet tekenend, hoe "efficiëntere landbouw" mettertijd ook de mens uit het landschap verdreef?

Tijdens milde winters blijven altijd Veldleeuweriken in Vlaanderen hangen. Kwakkelwinters zijn niet bij machte onze eigen broedvogels helemaal uit te bannen. Veldleeuweriken vluchten overigens niet zo expliciet voor vorst, zoals Kieviten en Goudplevieren doen. Midwinterse sneeuwval echter, maakt hun voedsel onbereikbaar. Plots tekent zich dan een snelle, kortstondige rush af, van noordelijke vogels, van onze eigen vogels die de wijk nemen. Terugvangsten van geringde Veldleeuweriken geven Scandinafse, Baltische, Poolse, Duitse en Russische herkomsten aan. Wordt het in de Lage Landen al te bar, dan ijlen ze zuidelijk van de Gironde. (cf. R. Pätzold 1983.)

Die vogels zijn erg sociaal buiten de broedweken. Ze overnachten graag in mekaars nabijheid. Op terrein dat wat luttel beschutting verleent, bijvoorbeeld korenstoppel, of pokdalig weiland, hurken ze uit de wind. Ze bollen zich in hun veren, onder een graspol, tussen kluiten, onder overhangend strooisel. Putje winter loont de moeite, om bij donker een oneffen zaaiperceel te doorlopen. Als zich "slapers" in het terrein bevinden, kan men die horen murmelen. Ze verlaten node hun schuilplekje en vluchten pas op het allerlaatste ogenblik weg.

Veldleeuweriken observeren gebeurt in schuifjes. Die vogels blijven nooit lang in het vizier, zoals Geelgorzen, Roodborsttapuiten en piepers vaak wel doen. Zodra landen ze op de grond, of ze versmelten met de omgeving. Het vergt tijd en vasthoudendheid om ze echt grondig te observeren.

Als de maartse kou mildert, tekent zich al territoriaal gedrag af. De vogels zijn opgewonden. Hun achtervolgingen werken aanstekelijk. Misschien verwachten we te snel hofmakerij. Het zijn overigens eerst de mannetjes die de toekomstige territoria bezetten. R. Pätzold bestudeerde die vogels grondig. Hij houdt het op een tussenpoos

van 10 dagen, voor de wijfjes hen verwoegen. Probeer nu maar es plaats-trouw en eventuele gebondenheid aan een partner, op het terrein te ontwarren.

De situatie is behoorlijk ingewikkeld. Partners noch doortrekkers die passereren, kunnen met stelligheid van elkaar onderscheiden worden. Ze zijn zo identiek als ééneiige tweelingen. Wie van ons niet in de war geraakt, als hij rivaliteit om een leeuwerikwijfje moet onderscheiden van terreinverdedigen tegenover een mededinger, staat op. Fladderend springen de vogels tegen elkaar op. Veldleeuweriken hebben naast hun bekende "ladderzang" ook grondbalts, die op een gevecht gelijkt. Ze maken het ons niet gemakkelijk. Geduldig toekijken op een cruciale plek, waar hofmakerij en afweer zich grotendeels afspelen, is de voorwaarde, om iets van het partnergedrag van Veldleeuweriken te begripen.

Enkele naslagwerken geven degelijke beschrijvingen van herkenbare en terugkerende gedragingen. Daartoe behoren trippelpassen, huppelen jawel, waggelen ook al, zigzaggend voortrennen, hurken en krasselen met slordig opgezette veren, buigen, pronken met staart en vleugels, tegen elkaar aanvliegen en de partner en/of rivaal najagen. En de zang dan, hoor ik je vragen?

Wie verkeert niet in de waan, dat die "schemele vogels" het enkel met die opvallende zang moeten doen? Die lijkt toch afdoende, om de aandacht van rivalen én partner te trekken? Let wel! Het loont de moeite, om in een kraaknieuwe lente enkele uurtjes Veldleeuweriken te "viewen"! Die zang wat uitgebreider en actiever beluisteren; daar het bodemgedrag van die "aardbewoners" aan vastknopen, is mogelijk een afwisselende opgave, voor wie het "twitchen" even moe is?

Olivier Messiaen (1908-1992), toondichter van hedendaagse klassieke muziek, maakte voortdurend studie van vogelzang. Hij schreef die in zijn partituren uit op een manier, die bij een eerste indruk volkomen atonaal, zelfs bizar aanvoelt. Is het dan toch mogelijk, vogelzang weer te geven in een lees- en vertolkbare taal? Het vraagt wennen, gewild en herhaald wennen. Maar als je Messiaen éénmaal leren smaken hebt, beleef je iets aparts. Eigenlijk is zijn muziek voor ornithologen weggelegd.

Die partituren zijn door anecdotische

Veldleeuwerik

Foto: A.C. Zwaga

notities, tot visuele kunstwerken gerijpt. Als je die deskundig, of ondeskundig bekijkt (maakt in wezen niet uit), aarzel je wèl om nog vogelzang in woorden pogen weer te geven. Toch is dat even goed het proberen waard. Wat valt in de Veldleeuwerikenzang dan wezenlijk te ontdekken?

Loktonen vormen de aanzet. Binnensmonds sist en schuifelt dat sobere vogeltje. Hij murmelt spetterend, hij klokt wijdbekkend, frazelt, herhaalt en tiert lange hālen. De vogel siddert, schudt en trilt. Wāt is gemeenschappelijk aan die leeuwerikenzang, wat is individuele schepping? Is alle zang gelijk? Het schijnt van niet. Individuele kenmerken zijn aanwezig, maar vermoedelijk niet zo maar te onderscheiden. Veldleeuweriken zouden "persoonlijke probeersels" en deel-imitaties van andere zangers in het terrein gebruiken. Wat jij en ik herkennen, is de gemene deler van de veldleeuwerikenzang. Boeiend toch, die uitdaging, een tijdlang Veldleeuweriken in het oor te nemen?

Ons blijven eindeloos lijkende herhalingen bij. Onafgebroken snerp- en kwetterreeksen die oplossen in de omgevingsgeluiden. Misschien duiden we die zang te snel als eentonig. Feitelijk breidt de zanger een getal korte strofen aan en bestaat het lied uit de hernemen van karakters, terzelfdertijd ook uit aanvullingen met afwijkende motieven.

De nestbouw van Veldleeuweriken ont-

gaat vrijwel iedereen. Nestbouwen is bij véél zangvogels een ... "één-vrouwsbedoening". Mannetjes versluieren overigens hun afzijdigheid vaak, door hun arbeidende partner te vergezellen. Terwijl het wijfje haar nest schikt, sluipend tussen de nog ijle bodembegroeiing, trekt het mannetje alle aandacht naar zich toe. Hij bestijgt z'n ladder en zingt onvermoeibaar.

Het nest is geheel open, maar steekt soms onder luttele, zij het wat overhangende vegetatie. R.M. Teixeira (1979) suggereert dat Veldleeuweriken pas in recente tijden overgingen tot nestelen op akkergrond. Hij steunt hiervoor op oudere literatuurbronnen, die deze biotoop niet of nauwelijks vermelden.

De nesten zijn bijzonder eenvoudig van maaksel. Het vlechtwerk is grof. Het bestaat uit hooi, worteldraden en een summiere binnenvoering van haren. Soms ontbreekt die laatste. Het tweede (soms wel derde!) nest is in de regel nog soberder. Het zit in een uitholling van de bodem. Dat kan de pootafdruk zijn van een koe. Het kan een toevallige uitspoeling zijn. Wie (meestal onverwacht) een nest vindt, zal getroffen zijn door dat rudimentaire kommetje. Het ligt er kwetsbaar bij.

Nestkenners met naam en faam als onze eigen F. Wortelaers destijds, stelden de bouwduur op een week, soms op het dubbele. (cf. Verheyen R.) Zo lang de vogel broedt, is zoeken naar het nest, vrijwel onbegonnen werk. Luk

je zo'n vondst, dan ga je onwillekeurig de vogels taxeren op hun feilloze kunde, om hun nest moeiteloos weer te vinden. Natuurlijk gebruiken ze bakens. Ze zien de omgeving in het horizontale én verticale vlak. Maar welke zijn dan de herkenningspunten? Het ligt niet voor de hand, om die te ontdekken.

De eieren (vaak 4, soms méér) zijn weinig variabel. Ze glanzen matig. Hun grondkleur schommelt van grijs-groenig tot grijsbruin of geelbruin. Ze zijn overvloedig bespat met druppels, punten en lijntjes. Niettemin zijn sommige legsels spaarzaam "getekend". Naar de stompe pool van de eieren toe, wolkt een min of meer duidelijke ring.

Veldleeuweriken beginnen in de regel vroeg te nestelen. In de derde maart-week (S. Cramp et al. 1988) kan de eileg een aanvang nemen. Over het algemeen echter, wordt het half april voor het gros van onze "luchtlawerken" broedt. Het weer is hierbij van grote invloed. Soms broeden ze minder dan 12 dagen soms ruim twee weken. Veldleeuweriken zijn ingesteld op een veelvormig dieet. In *"The Birds of the Western Palearctic"* refereert S. Cramp naar R.E. Green (1978) voor opmerkelijke grafieken over het seizoensgebonden voedselpakket. Tal van insecten en andere ongewervelden maken samen met een basis van onkruidzaden dat variërende menu uit. Het stelt Veldleeuweriken in staat, in tal van terreinen over een breed Eurasiatisch verspreidingsgebied, te leven. Zaden, granen, bladgroen, kevers, slakken, wormen, larven, spinnen, insecteneitjes, poppen, een gamma van insecten worden zowel op zaaiakkers als op grasland gezocht.

In de regel kweken Veldleeuweriken twee en geenszins ongewoon, drie tot men jongen. Een bodemnest in open veld, maakt die vogels immers kwetsbaar voor tal van prooizoeke, voor blootstelling aan wisselende weersomstandigheden, voor de altijd aanwezige dreiging van directe afkoeling. Drie legsels zijn blijkbaar inherent aan het noodzakelijke broedoverschot.

Voor ze kunnen vliegen, verlaten de jongen het nest. Ze lopen in de omgeving rond, maar houden zich bijzonder goed gedekt. Vogelringers, die iets te lang wachten om een zorgvuldig gekoesterd "nest" te ringen, komen wel vaker te laat. Leeuwerikjongen zijn overigens al erg levendig, als ze ge-

Zandbadend

Foto: A.C. Zwaga

aasd worden. Uit het nestkuiltje builend, sperren ze hun snavels. Rond de 10e dag, zijn die "dikgelipte papzakjes" nauwelijks te houden. Het duurt nog wel ruim twee weken, voor ze kunnen vliegen. Maar hun verenkleed ontwikkelt zich razendsnel. Hoeft het ons te verwonderen, dat die jongen makkelijk verrast worden tijdens het maaien van het hooiland, tijdens de onophoudelijke gier- en kunstmestbeurten.

Acht à negen dagen oude jongen vertonen verenschachten die zich beginnen te ontvouwen op de rug, de vleugels en de borst. Daar steken nog wel donsdraden doorheen, die de pulli een ragebollik uiterlijk geven. Overigens steken de jongen al bij het kippen van de eieren in een zweem van dons dat zich tegen de donkere rughuid aftekent. Dat is zelfs een karakteristiek voor prille leeuwerikjongen. Als die hun snavel sperren, worden drie donkere stippen op de tong zichtbaar, een soortlabel bovenop.

Er hoeft geen beklemtonen van de kwetsbaarheid van de pulli meer. Ze zijn minder vaardig dan pulli van waadvogels. Begrijpelijk dus, dat onze Veldleeuweriken gemiddeld geen lange levensverwachting beschoren is. Predatoren, regen, sterke afkoeling én landbouwingrepen heffen een grote tol onder de jongen. Een veeleer matig percentage nestelingen vliegt werkelijk

uit! J.D. Delius (1963) in voornoemd Engels naslagwerk, telde 32% uitvliegers in 93 legsels van 3 eieren en 50% vliegende jongen op 180 legsels van 4 eieren. Eeuwig blijft de ecologische balans in beweging, in een wetmatigheid die door veel (soms voorspelbare) factoren bepaald wordt.

"Bij zonnig weer hoorde ik te Westmalle, op 25 januari 1938, een zingende leeuwerik. Dat was bepaald een vooruitloper. Maar begin februari en zeker rond de 13e, hangen de mannetjes reeds in de lucht en tekenen zij hun broedgebied af..." (F. Segers, 1948) Dat schreef de stichter van "De Wielewaal" gedreven. Als die eerste zangers gaan "luchttrappen", moet je midden de open velden staan. Het voorjaar dringt. Wie is die zanger? Van wàr komt die? Is het een regelrechte trekker? Of balanceerde die "naamloze" op de komende en gaande vrieskou?

Bij G. Zinck (1987) wijzen de kaarten met ringdata uit, dat jongen van West- en Middeneuropese afkomst, over Nederland, Duitsland en België ijlen. Ze overwinteren hier in veeleer klein getal en belanden vooral ten zuiden van Bordeaux, in Aquitanië en de Landes. Ook Baltische en Scandinafse vogels trekken overwegend zuidoostelijk en vervoegen eerstgenoemden in datzelfde gebied. Zuidwestelijk Spanje ligt

binnen het bereik, maar is een duidelijk minder uitgesproken overwinteringsgebied.

Merkwaardig is de vaststelling dat, tijdens de najaarstrek de wijfjes vroeger, tijdens de voorjaarstrek naar de broedgebieden, de mannetjes vroeger doortrekken. In belangrijk vogeltrekstations, zoals Helgoland bijv., werden méér boeiende trekfenomenen bestaand.

Veldleeuweriken hebben dichters en componisten geïnspireerd, vrijwel alleen omwille van hun zang. Die vogels melden het licht van de weerkerende zon. Dat montert de mensen op. Dat hun verenkleed sober, tegelijk verfijnd is, weten vogelrings best. Een Veldleeuwerik op de hand, is een openbaring, noch min, noch meer. Als je dan toch een exemplaar in je handpalm weegt, vouw je een merkwaardige karakteristiek uit die pluimen. De elleboogveren zijn opvallend lang. Kwetsie van voortijdige slijtage van de vliegpennen te voorkomen. Een aanpassing bij het leven op de grond.

Robert De Lust, Leegstraat 29, 9960 Assenede

Literatuur:

- Cramp S. et al., 1983. *The Birds of the Western Palearctic*. Vol. V. Oxford University Press.
- Naumann J.A. 1897-1905. *Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas*. Band III. Gera-Untermhaus.
- Pätzold R. 1983. *Die Feldlerche*. Die Neue Brehm-Bücherei. A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Segers F., 1948. *Broedvogels in de Kempen*. De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen.
- Teixeira R.M., 1979. *Atlas van de Nederlandse Broedvogels*. De Lange van Leer BV. Deventer.
- Van Isacker K., 1983. *Mijn Land in de Kering. 1830-1980. Deel 2*. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam.
- Verheyen R., 1957. *De Zangvogels van België*. K.B.I.N., Brussel.
- Vlaamse Avifaunacommissie, 1989. *Vogels in Vlaanderen*. I.M.P., Bornem.
- Voous K.H., 1970. *Atlas van de Europese Vogels*. Elsevier, Amsterdam-Brussel.
- Zinck G., 1987. *Der Zug europäischer Singvögel*. Band I. Aula Verlag, Wiesbaden.

SLAAP MUISJE SLAAP...

Bart Christiaens

De Slaapmuizen (Gliridae) zijn in Vlaanderen zeldzaam tot extreem zeldzaam en hun situatie verbetert er niet op. Vooral biotoopvernietiging dringt hen terug tot nog enkele overgebleven uithoekjes. De enige soort die zich eventueel uitbreidt, is de Eikelmuis (Eliomys quercinus). Maar tot nader order beperkt deze evolutie zich tot de kuststrook.

De slaapmuizen zijn in België vertegenwoordigd door drie soorten; de Hazelmuis (*Muscardinus avellanarius*), de Eikelmuis en de Relmuis (*Glis glis*).

Het opvallendste uiterlijke kenmerk dat hen onderscheidt van de gewone muizen of ratten, is ongetwijfeld de mooie, dichtbehaarde staart waarmee ze uitergerust zijn. Als grijpstaart is hij weinig of niet geschikt, maar hij dient hoofdzakelijk om het evenwicht te bewaren bij hun halsbrekende klauterpartijen. Vandaar dat de Relmuis een heel dikke pluimstaart bezit. Het is de beste klimmer van de drie en springt zoals een Eekhoorn met gemak van boom tot boom. Hun klimcapaciteiten komen goed van pas bij het afschuimen van de bomen en struiken naar voedsel.

Er is echter ook een nadeel verbonden aan zo'n dichtbehaarde staart. Die is namelijk een stuk eenvoudiger te pakken te krijgen dan een doordeweekse, kale staart. Gelukkig heeft de natuur ook daar wat op gevonden. De staarthuid droopt namelijk heel eenvoudig af. De predator blijft hierdoor achter met enkel de „flosch“. En terwijl die uitzoekt waar dat sappige hapje geble-

ven is, is de slaapmuis reeds lang met de noorderzon vertrokken. De blootliggende wervels worden dan door het dier afgeknaagd, waarna er vaak een nieuwe staartpluim aangroeit. Zoals bij de hagedis, dus.

Zoals de naam reeds laat vermoeden, brengen de slaapmuizen veel tijd al slapend door. Bij de Relmuis is dat zelfs 80% van z'n levensduur, als je winterslaap en dagelijks schoonheidsslaapje samentelt. Meestal duurt de winterslaap ongeveer een half jaar. Eind mei, begin juni ontwaken ze. En dan moet onmiddellijk werk gemaakt worden van de grote levenstaak; zorgen voor nakomelingen. Eind oktober verkeren de meesten al terug in dromenland. Overwinteren doen ze meestal in een bestaande holte, in de grond of in een boom, die ze dan bekleden met bladeren en ander isolerend materiaal. Ook nestkastjes worden af en toe gebruikt.

Om die lange winterslaap door te komen, dienen ze te zorgen voor een grote vetreserve. Een wintervoorraad wordt immers zelden aangelegd,

waardoor er bij het sporadisch ontwakken niet veel gegeten wordt. Gemiddeld verliezen ze gedurende de winterslaap de helft van hun gewicht. Om dat te compenseren gaan de slaapmuizen zich in de herfst dan ook vetmesten tot ze net voor het inslapen hun gewicht verdubbeld hebben. Is dit niet het geval, door voedselgebrek bijvoorbeeld, dan verminderen hun overlevingskansen drastisch. Zeker wanneer dit gepaard gaat met een strenge winter. Ook verstoring, waarbij onnodig energie verbruikt wordt, kan noodlotig eindigen.

Zoals reeds vermeld zijn slaapmuizen uitstekende klimmers. Deze nachtdieren zijn dan ook echte boombewonende dieren. Hun voorkeur gaat sterk uit naar loofbossen en parkachtige biotopen. Ze leven vooral in de struiklaag en in de boszomen. Andere biotopen zijn de halfnatuurlijke landschapselectementen met min of meer dezelfde structuur, zoals houtwallen, hagen, hakhoutbosjes en boomgaarden. Enkel de eekhoorn-achtige Relmuis vereist niet echt een struiklaag, aangezien hij meer in de hoogste boomtoppen foeraageert.

Gedurende de zomer verkiezen ze voornamelijk dierlijk voedsel zoals jonge of kleine vogels, eieren, en allereerste insecten. In de herfst en winter schakelen ze dan over op bessen, zaden en vruchten.

Het verdwijnen van die lijn- en puntvormige elementen uit ons landschap, vormt dan ook een van de grootste bedreigingen voor de slaapmuizen. Ze zijn niet enkel belangrijk als leefgebied, maar dienen ook als verbinding tussen de verschillende populaties. De nu nog bestaande populaties zijn door gebrek aan deze verbindingen dan ook sterk geïsoleerd, waardoor hun kwetsbaarheid groot is.

De Hazelmuis

De Hazelmuis is de kleinste slaapmuis die ons landje rijk is. Het is ook de schattigste. Deze bollige muis met zijn

Hazelmuis

Foto: B. Odeur

goudbruin gekleurde vacht, z'n pluimstaart en z'n grote donkere ogen, steelt ongetwijfeld alle harten. De uitverkorenen die dit beestje mogen aanschouwen zijn echter nog zeldzamer dan het beestje. Door zijn nachtelijke en zwijgzame levenswijze, wordt hij immers ook in de gebieden waar hij voorkomt, zelden waargenomen.

Het zijn vooral de grote bolvormige nesten die op zijn aanwezigheid duiden. De Hazelmuis maakt er vaak meerdere die hij terzelfdertijd gebruikt. Ze bevinden zich meestal in bramenstruiken of Hazelaars en hebben een diameter van 6 à 12 cm. Afgezien van de grootte, verschillen ze duidelijk van de nesten van de Dwergmuis (*Micromys minutus*) door het feit dat bij deze laatste het nestmateriaal gedeeltelijk uit nog levende grashalmen bestaat. Typisch is verder het ontbreken van een duidelijk ingang. De Hazelmuis wringt zich namelijk gewoon door de wand heen. Een andere aanduiding van het voorkomen van Hazelmuis zijn kamperfoelietakjes waarvan stukjes schors afgestroopt zijn.

De meest recente en bekende waarneming dateert reeds van 1985. Toen werd er een exemplaar gevangen te Kermt (Limburg), waar er ook reeds een in 1973 gevangen werd. Daarna moeten we reeds 15 jaar terug, naar 1980. Toen werd er tweemaal een exemplaar waargenomen vlakbij Tienen (Brabant). Het weze duidelijk dat het met de Vlaamse Hazelmuis pover gesteld is. In Wallonië komt hij over het ganse grondgebied voor, maar plaatselijk.

De Eikelmuis

De Eikelmuis, ook wel tuinslaapmuis, fruitrat of slaaprat genoemd, is ongetwijfeld de meest algemene van de drie. Kenmerkend is vooral het „zor-ro“ masker rond de ogen, dat doorloopt tot achter de grote oren.

Net als voor de Hazelmuis, is ook voor de Eikelmuis de struiklaag van groot belang. Daarenboven valt zijn verspreidingsgebied duidelijk samen met een meer stenige ondergrond. Vandaar dat hij in Vlaanderen voornamelijk voorkomt in het Zuiden. Niettemin zou de Eikelmuis reeds geruime tijd (van voor de jaren 60) voorkomen in onze duinen. Het betreft hier ongetwijfeld een migratie vanuit Noord-Frankrijk, waar de soort algemeen voorkomt (kalkrotsen). Vanuit De Panne is de

Eikelmuis.

Foto: B. Odeur

soort dan begonnen aan een gestadige oostwaartse verspreiding. Hoe het komt dat ze aan de kust dan niet onmiddellijk een stenige ondergrond nodig hebben, is voorlopig onduidelijk.

Om van een algemene uitbreiding in Vlaanderen te spreken, is het toch nog wat te vroeg. Nieuwe waarnemingen blijken immers vaak vooral veroorzaakt door een betere gegevensdoorstroming. Gesprekken met plaatselijke bewoners of boswachters leren ons namelijk dat de dieren er reeds geruime tijd zitten. Vaak blijkt zelfs dat de dieren er zelfs minder en minder vaak worden gezien, wat dus eerder op een afname wijst.

Waar de Eikelmuis voorkomt, wordt hij wel eens aangetroffen in huizen en voorraadkamers waar hij zich tegoed doet aan opgeslagen fruit. Zijn aanwezigheid wordt in die gevallen dan ook niet echt geapprecieerd. Al foeragerend in de bomen maakt de Eikelmuis zijn aanwezigheid vaak bekend door luide schrille fluittonen.

Typisch voor spitsmuizen, zijn de colles met de moeder op kop, waarbij de jongen volgen en zich in de voorloper vastbijten. De Eikelmuis kennen een gelijkaardig trucje, maar bij hen is het al iets ingewikkelder. Zij gaan namelijk als rasechte circusolifanten op hun achterpoten staan en omarmen met de voorpoten de voorganger.

Waarschijnlijk heeft deze stevigere grip iets te maken met de uitstapjes op grotere hoogte.

De Relmuis

De laatste slaapmuis uit het rijtje betreft ook de grootste. De Relmuis heeft het formaat van een rat, is overwegend grijskleurig en heeft een grote pluimstaart. Hij is ook de beste klimmer van de drie en kan in zijn foeragerend gedrag het best vergeleken worden met de Eekhoorn.

Hoewel hij ook wel de Zevenslaper wordt genoemd, bedraagt de duur van zijn winterslaap zelden minder dan acht maanden.

Net als de Eikelmuis, verkiest ook de Relmuis een stenige ondergrond en rotsen waarin hij kan schuilen. Huizen en gebouwen in een bosrijke omgeving worden vaak door Relmuizen bewoond. Vooral rustige zolders liggen goed in de markt. Ze zijn ook weinig schuw en blijven bij verstoring vaak nieuwsgierig kijken. Meestal verraden ze hun aanwezigheid door hun luidruchtig gedrag, zoals luid fluiten, grommen en gestommel tussen allerhande rommel.

Zoals alle slaapmuizen, bezit ook de Relmuis de capaciteit om z'n gewicht snel te verdubbelen om de winter te kunnen doorkomen. Omwille van dat

Relmuis

Foto: L. Van Lancker

kenmerk werd de Relmuis door de Romeinen sterk geapprecieerd. Dat was wel niet in zijn voordeel. De Relmuis werd immers in kooien gekweekt en vetgemest, om dan roemloos op de feestdis te verschijnen. Een ware lekkernij, naar het schijnt.

Maar zelf staat de Relmuis ook bekend als een grote smulpaap. Vooral als nestplunderaar is hij berucht. En ook aan provisiekasten of fruitopslagplaat- sen brengt hij gaarne een bezoekje.

In België komt de Relmuis bijna uitsluitend voor in de provincie Luxemburg. Maar er zijn reeds enige gegevens bekend die mogelijk wijzen op een kleine populatie in de Vlaamse Ardennen. Het betreft hier een vijftal waarnemingen, waarbij de laatste dateert van 1984. Het zou hier echter ook om uitgezette of ontsnapte exemplaren kunnen gaan.

JNM-Zoogdierenproject

In het kader van het JNM-Zoogdierenproject zijn alle waarnemingen van slaapmuizen of enig andere zoogdier- soort nog steeds welkom op onderstaand adres:

J.N.M.- Zoogdiereninventarisatie,
Kortrijksepoortstraat 140,
9000 Gent, tel. 09/223 47 81,
fax 09/223 28 05

Vergeet niet bij elke waarneming te no-

teren: soort, datum, vindplaats (zo precies mogelijk, liefst met UTM-code) en wijze van waarnemen. Speciale waarnemingsformulieren, de projectfolders en de eerste nieuwsbrief zijn op hetzelfde adres verkrijgbaar.

Namens de zoogdiereninventarisatie,
Bart Christiaens, Spoorwegstraat 13,
8730 Beernem.

Referenties

- Holsbeek L., Lefevre A., Van Gompel J. en Vantorre R. (1986) Zoogdiereninventarisatie van Vlaanderen (1976-'85). *Euglena*, speciale uitgave, Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming, Gent, 116 p.
- Lange R., Twisk P., Van Winden A. en Van Diepenbeek A. (1994). *Zoogdieren van West-Europa*. Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht, 400 p.
- Van Gompel J., (1992). Opmars Eikelmuis en Vos in Belgische kustduinen. *Zoogdier* 92/4, p. 8-10
- Bonte D., (1993). De Eikelmuis, al van voor de jaren zestig aan de Westkust. *Eliomys* 93/2, p. 7
- Dr. IJsseling M.A., Dr. Scheygrond A. (1977) *Wat is dat voor een dier?*, 256 p.

! TIERRA !

vzw

NATUUR-REIZEN

Tierra is een vereniging zonder winstoogmerk en organiseert natuur-reizen met een bijdrage aan het natuurbehoud. We reizen in kleine groep, begeleid door ervaren natuurgidsen.

Een greep uit het programma:

22 tot 24 september: Hertens- brons in de Hoge Veluwe

Een fascinerend schouwspel: in de ochtendmist luisteren naar het 'burlen' of bij zonsondergang kijken naar het gevecht om de roedel.

Prijs: 4.950 F

28 tot 31 oktober: Lac du Der- Chantecocq (Fr.)

Het hoogtepunt van de kraanvogeltrek van dichtbij meemaken.

Prijs: 4.275 F

18 november tot 17 december: Nieuw-Zeeland

Een avontuurlijke fietstocht over een eiland dat alles te bieden heeft: stille stranden, bossen met reuzenbomen, vulkanische gebieden met stomende geisers, de Maori-cultuur, ontelbare vogelsoorten, een zalig klimaat (onze winter is hun zomer)...

Prijs: 94.650 F

20 februari tot 8 maart 1996: India

Fietstocht en kameelsafari door de wonderbaarlijke natuur van Noord-West India: Bharatpur, Ranthambore, Desert National Park... Van jungle tot rijk woestijngebied, met oog voor tempels, forten en kastelen en de plaatselijke volkstemmen.

Prijs: ca. 71.000 F

7 juni tot 5 juli 1996: Fietstocht langs de Rocky Mountains (VS)

Een avontuurlijke fietstocht door de mooiste natuurgebieden van Noord-Amerika, waar Coyotes en uilen roepen, langs verlaten spookstadjes en door Indianengebieden. Van Salt Lake City (Utah) tot Calgary (Canada). Begeleiding: Carl Grillet (Cycle and Recycle)

Prijs: 49.900 F

Deze en andere tochten kan U met ons meemaken. Voor meer informatie: !Tierra! vzw, Heidebergstraat 227, 3010 Leuven, tel. 016/25 56 16 i.s.m. Clemens' Reiswinkel, Hasselt (Lic. A 1699)

Vijvercomplex
Midden-Limburg

Naar een herstel van de natuurwaarde

In de Lage Kempen strekt zich het vijvergebied van Midden-Limburg uit. Verspreid over de gemeentes Heusden-Zolder, Zonhoven en Hasselt vinden we een concentratie van plassen, vennen, vijvers en moerassen, en dat is enig in ons land.

In de laatste twee eeuwen ontwikkelden zij zich grotendeels na turfwinning en het ontginnen van de ijzeroerlaag, en ook door aanleg t.b.v. de visteelt.

In de valleitjes van dit gebied meanderen verscheidene Kempische laaglandbeekjes: de Slangbeek, de Roosterbeek, de Bolderbergbeek en de Laambeek. Zij monden uit in de Demer. Tussen deze beken ontstond er een landschap van terrasvormig aangelegde vijvers. Door snoeren van greppels en beekjes zijn zij met elkaar verbonden. In het heidelandschap vormden zij een uitzonderlijk rijk gebied voor dieren- en plantenleven.

Levende beken, rijke natuur

Het hoeft niet te verwonderen dat in deze streek, in verscheidenheid wellicht de natuurrijkste van het land, onze vooruitziende natuurlinnende voor-gangers, er vele van de oudste natuurreservaten van het land stichtten. De landschappen van Terlaemen, Wijvenheide, Kolberg, Ter Donk en Platweyers vormen hier samen een breed natuurfront, dat aan de rand van het Kempisch Plateau, zuidoostwaarts, aansluiting vindt met een kleinere reeks van vijvers en moerassen in de omgeving van Genk.

Vijf Wielewaalreservaten uit de jaren ... '50 en '60!

In het Vijvercomplex Midden-Limburg stichtte De Wielewaal, de Vlaamse vereniging voor natuurstudie en natuurbehoud, haar grootste natuurreservaten. Zij werden opgericht vanaf 1958. Van de oude natuurreservaten uit ons land zijn het zonder twijfel de slechtst beschermde, wat tot op de dag van vandaag zijn stempel blijft drukken op het gebied.

Terlaemen

Op 2 mei 1959, tijdens het Wielewaalcongres, huldigde goeverneur Roppe de natuurreservaten Terlaemen, Wijvenheide en Kolberg in. Op het kasteel van Terlaemen stak de goeverneur, toen al, niet onder stoelen of banken, hoe belangrijk het was dergelijke gebieden voor natuur- en vogelbescherming te vrijwaren. Dit 288 ha grote natuurgebied, toen eigendom van de heer Palmers de Terlaemen, bestaat uit kasteelpark, loofbos, uitgestrekte vijvers, omzoomd met riet en moerassen, stukken heide en dennenbossen. De Laambeek gaf er haar naam aan. In het beekbegeleidend bos van de Laambeek treffen we vele interessante planten aan. Vlakbij, op de Bolderberg, ligt de kluis uit 1667, waarin kluizenaars leefden tot aan de Franse Revolutie. Het gebied is één van de oudst gerangschikte natuurgebieden van het land. Vanop de Bolderberg kijken we neer op misschien wel het mooiste landschap van de Kempen.

Door intensieve viskweekactiviteiten is

Hoogvijver, Groot Bos, Vogelsanck, ogenschijnlijk gaaf, natuurherstel is nochtans noodzaak

Wijvenheide

de natuurwaarde van Terlaemen achteruit gegaan. Kostbare veenvegetaties gingen verloren. Zeldzame amfibiesoorten zoals Heikikker kregen het hard te verduren, en de populatie Boomkikker werd, als was ze totaal onbelangrijk, gewoon weggegraven. De soort is er geheel uitgestorven. Bij de moeras- en watervogels waren de verliezen groot. De meeste karakteristieke bosvogels zijn het daarentegen goed blijven doen, of hebben zich kunnen herstellen van jachtdruk en pesticiden. De bossen en vijvers van Vogelsanck vormen de groene verbinding van Terlaemen met Wijvenheide.

Wijvenheide

Het natuurservaat Wijvenheide, opgericht in 1958, bestaat uit 160 ha vijvers, moerassen, rietvelden, heide en weiden, struweel, loof- en naaldbossen en elzenbroekbossen.

De Oude Roosterbeek en de Bolderbergbeek liggen ingebed tussen de vijvers van respectievelijk het zuidelijk en het noordelijk deel van het reservaat. Oude laagveenrietvegetaties vormen voor de vogels belangrijke toevluchts- en broedplaatsen in het gebied.

Wijvenheide is vooral van belang voor

zijn hoge ornithologische rijkdom. Het gebied vormt een uitgelezen biotoop voor nu zeer zeldzame of verdwenen vogelsoorten zoals Roerdomp, Woudaapje, Bruine kiekendief, Snor en Grote karekiet. Vogels die zich vooral voeden met vis, waterinsekten en amfibieën blijven kenmerkend voor dit gebied. We vernoemen er enkele: Dodaars, Fuut, IJsvogel, Blauwe reiger en Visarend. Op en rond de vijvers nestelen jaarlijks 8 eendesoorten. De geheimzinnige Nachtzwaluw vindt in dit deel van het vijvergebied nog een geschikte voortplantingsplaats.

Het gebied is vooral bedreigd door de nu zeer intensieve viskwekerswerkzaamheden in de reservaatzones: het ophogen van dijken en het weggraven van de rietvegetatie heeft een funeste invloed op landschap, fauna en flora. Nieuwe visteeltmethodes hebben hier het natuurrijkste zoetwaterbiotoop van België vernietigd. Sinds kort hebben zeldzame vogelsoorten het gebied verlaten: van de Roerdomp en de Woudaap, vroeger zo opvallend aanwezig, broedt er sinds enkele jaren geen enkel paar meer. Van de karekietachtigen is meer dan 95% van de honderden broedparen verdwenen. Grote karekiet, Rietzanger en Snor zijn er tevens al enkele jaren uitgestorven,

waardoor er in Vlaanderen geen enkel gebied meer voorhanden is, waar deze rietvogels gezamenlijk voorkomen.

Positief is dat zich sinds 1979 een Blauwe reigerkolonie in het gebied heeft kunnen vestigen en handhaven, een vogelsoort waarnaar in het gebied veel wetenschappelijk werk verricht is. Door verdelging kon deze reiger zich in het verleden in Limburg nergens vestigen, ondanks de aanwezigheid van het beste biotoop van 't land.

In 1994 kocht De Wielewaal hier haar eerste perceel grond, een stuk beboste heide langs het Bolderdal. Hiermee werd de start gegeven aan project Vijvers Midden-Limburg, een aankoopproject dat als doel heeft de landschappelijke waarde en de natuurwaarde van de streek veilig te stellen tegen inbreuken en aftakeling.

Kolberg

Op Hasselts grondgebied werd in 1958 het natuurservaat Kolberg gesticht. Dit Wielewaalreservaat is 100 ha groot en bestaat eveneens uit bossen, moerassen en vijvers.

De Oude Roosterbeek, de Roosterbeek en de Zonderikbeek zijn hier schitterend meanderende riviertjes in een afwisselend gebied. Het bestaat uit een

Kolberg

aaneenschakeling van weiland, hooilandjes, naaldbossen, vijvers, moerasen, rietvelden en gemengde loofbossen. Het landschappelijk geheel en de rust zijn er bewaard gebleven.

Het reservaat is van ornithologisch en botanisch belang. We treffen er dezelfde vogelsoorten aan als op Wijvenheide: Visarend, Buizerd, Havik, IJsvogel en zes eendesoorten zijn kenmerkend voor het gebied. Tevens treffen we er botanisch waardevolle hooilandjes aan met o.a. Brede orchis en Verspreidbladig goudveil.

Ook Kolberg heeft zeer te lijden onder de moderne visteeltmethodes. De allermooiste vijver uit het gebied werd ernstig verminkt. Hiermee verdween één van de belangrijkste broedplaatsen van Roerdomp en Woudaap voor Vlaanderen. Bruine kiekendief en vele andere gespecialiseerde vogelsoorten werden door vegetatiewijziging definitief het zwijgen opgelegd.

Gelukkig is de Dienst Groen van Ainal hier reeds geruime tijd gestart met aankoop en herstelmaatregelen in een deel van het gebied. De tijd zal ons hier leren hoe snel de natuur zich opnieuw kan ontwikkelen na jarenlange amputatie.

Platweyers

Het natuurreservaat van Platweyers werd eind de jaren '50 gesticht als een 50 ha groot Wielewaalreservaat, maar werd ondertussen overgenomen door Waters en Bossen als staatsnatuurreservaat. Het nu meer dan 100 ha grote reservaat is voor een belangrijk

deel eigendom van de kerkfabriek van Zonhoven. Het is gelegen in de gemeenten Zonhoven en Hasselt.

De kern van het reservaat bestaat uit naast mekaar liggende, voorheen rijk begroeide vijvers met brede rietkragen. Daarnaast treffen we er hooilandjes, weilanden, dennenbossen, elzenbroekbos en wilgenstruweel aan. De vijvers vormden samen met de noordelijk aangrenzende natte weilanden het broedgebied van Grutto, Kievit en Watersnip.

Ten zuiden van het reservaat kronkelt de Slangbeek zich een weg langsheen vijvers en doorheen een bosje, om haar loop te vervolgen buiten het reservaat. Langs de wandelpaden treffen we nog kleine heiderelicten aan.

Door drooglegging, landbouw en bebossing verloor het reservaat zijn typische weidevogels. Viskweekwerkzaamheden vormen hier reeds meer dan 2 jaar een ernstige bedreiging voor de natuurwaarde van het huidige staatsnatuurreservaat, dat dan ook veel aan waarde heeft ingeboet.

Het gebied herbergde alle typische vijversorten van het vijvercomplex. Nu zijn een tiental soorten, allen zeer zeldzaam voor België, uit het reservaat verdwenen door viskweekersactiviteiten. Ook de Boomkikker werd hierdoor in het gebied uitgeroeid.

De Purperreiger was als broedvogel uniek voor dit gebied. Hij kwam er een aantal jaren tot broeden. Verslechterende biotoompomstandigheden (viskweek) hebben deze vogel-

soort hier definitief de das omgedaan. Hij is hiermee als broedvogel uitgestorven in België.

Een nieuwe soort tracht zich reeds een aantal jaren in dit reservaat te vestigen: de Aalscholver. In 1994 is deze vogelsoort er in geslaagd onder voldoende rust en in natuurlijke omstandigheden een levensvatbare kolonie te stichten. Hiermee broedt de Aalscholver weer in ons land, na door uitroeiing tientallen jaren afwezig te zijn geweest. In de toekomst zal de Aalscholver als 'aajibare' en tastbaar aanwezige soort wellicht een zeer belangrijke rol gaan vervullen op educatief en natuurbelevingsvlak voor de gewone wandelaar van de Platweyers.

Ter Donk

Het reservaat Ter Donk is gelegen in de gemeente Zonhoven en is 100 ha groot. In dit reservaat uit de beginjaren '60 vinden we vele kenmerken terug van de vorige gebieden. Ter Donk is een fraai vijverreservaat met wei- en hooilanden, loof- en naaldbossen. De Roosterbeek stroomt langsheen het reservaat, waarin ook de Vrankenschans gelegen is.

Ter Donk is vooral landschappelijk belangrijk en vormt de verbinding van Platweyers met Wijvenheide en Kolberg. Ondanks oprukkende lintbebouwing is in dit reservaat veel van het kenschetsende houtvaanlandschap met zijn oude Zomereiken bewaard gebleven. De soortenrijkdom van Ter Donk is minder verscheiden dan in de andere reservaten.

Ter Donk zou voor de passieve recreant, met nood aan rust en gezondheid, de noodzakelijke schakel kunnen vormen zodat deze vijf reservaten samen één compact natuurgeheel vormen.

Het belang en de bescherming van het Vijvercomplex Midden-Limburg

De natuurhistorische waarde van het vijvergebied Midden-Limburg was tot nog toe omgekeerd evenredig met haar daadwerkelijke bescherming. Doorheen de jaren hebben tientallen artikels en studies deze waarde benadrukt, maar tot een effectieve bescherming is het nooit gekomen. Een vergelijkbare brok natuur van deze waarde vinden we niet in Vlaanderen. Van het Vijvercomplex Midden-Limburg, 2000 ha groot en in één blok, dient het overgrote deel, effectief en definitief bevei-

11
7-11-11

1995
10
POSTCODE
Gewoon even d'ren

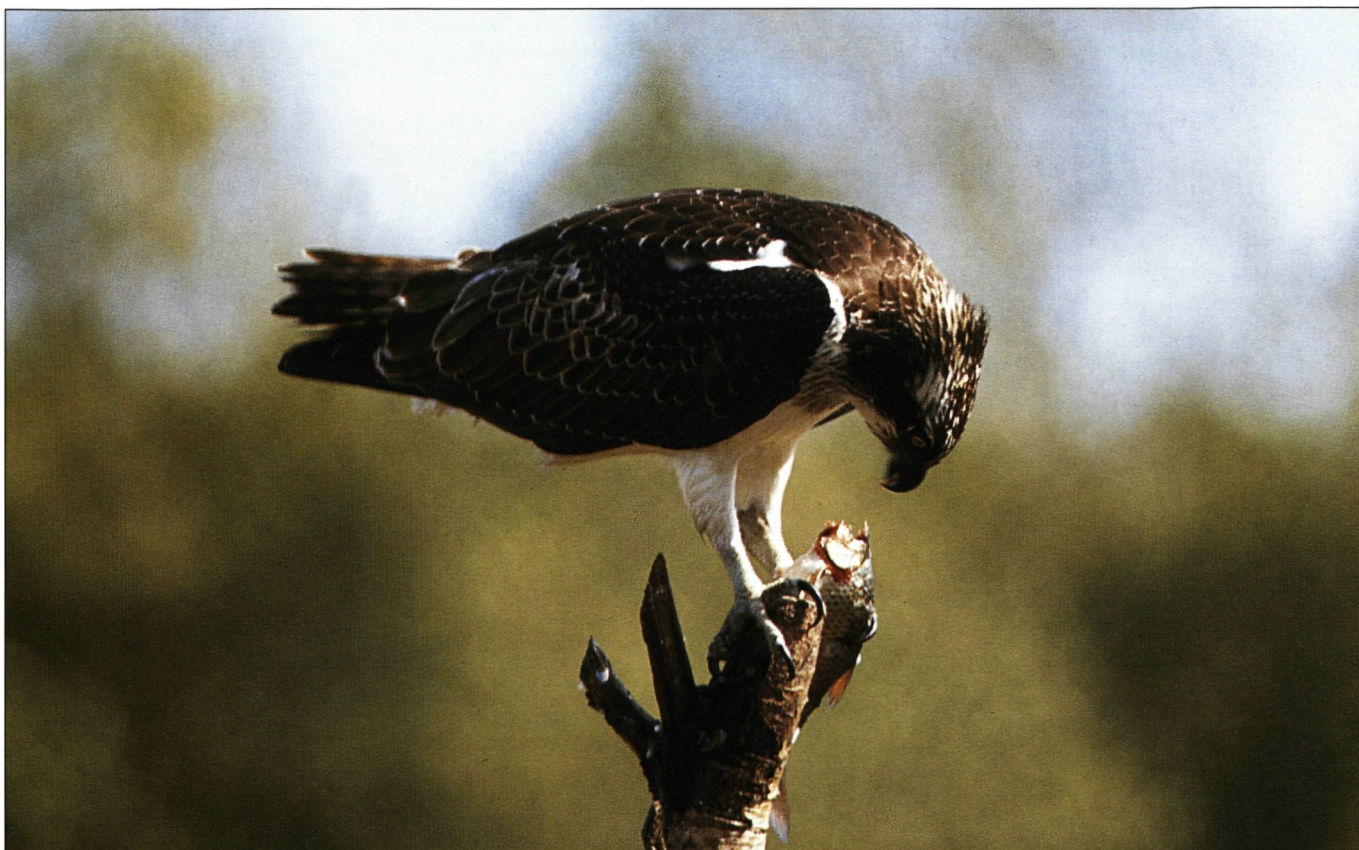
Denise Verstappen
Amsterdamstr. 12
B-8400 Oostende
BELGIË

to: Dorothée Helmer
Hauptstrasse 283
NL-6523 G Nijmegen

Umweltschuttpapier

Papier recyclé - Recycled paper - Carta ecologica
Genbrugspapir - Kringlooppapier - Resirkulert papir
Uusio paperista - Återvinningspapper

Visarend. Het laatste broedpaar Visarenden in België werd 50 jaar geleden bij 't nest afgeschoten. Vijf maanden per jaar vertoeven noordelijk broedende Visarenden in het vijvercomplex. Kunnen de Limburgers de Visarend weer welkom heten als broedvogel?

Foto: Jos Henderickx.

Boomkikker. Herstel van de vernietigde grootste Boomkikkerpopulaties van Vlaanderen is een must

ligd te worden tegen allerlei ingrepen. Samen met Ainal, Dienst Natuurbehoud, wil De Wielewaal hier werk van maken. Tevens is een goede wisselwerking met de natuurbeschermende zusterverenigingen van levensbelang voor dit gebied.

Mag de gevestigde hoop op belangrijke ondersteuning door het Limburgs provinciebestuur en de gemeenten Hasselt, Zonhoven en Heusden-Zolder voor dit project omgezet worden in daden?

Herstel van de verliezen

Gelijktijdig met de bescherming van terreinen en het openstellen van wandelpaden, moet er werk gemaakt worden om de zware verliezen van de laatste 20 jaar te herstellen. Volgende herstelmaatregelen zijn de belangrijkste:

Herstel van de vijvervegetaties en hun omgeving

Monotone oeverzones en dijken dienen terug te begroeien met Riet, de belangrijkste plant, en Mattenbies, Kleine en Grote lisdodde, Gele lis, Zwanebloem, Pijlkruid, Kleine en Grote egelskop, Kalmoes... De vijvers zelf behoren deels begroeid te zijn met een vlottende vegetatie van wateranankels, blaasjeskruiden, Veenwortel, Watergentiaan, Kikkerbeet, fonteinkruiden, Waterlelie, Gele plomp,... In de verlandingsvegetaties horen o.a. Wateraardbei, Waterdrieblad en Holpijp thuis.

Herstel van heischrale graslanden en natte en droge heidepercelen

Herstel van vernielde vegetaties van hooilandjes en weiland

Herstel van de amfibiepopulaties

De 4 kikkersoorten Heikikker, Bruine kikker, Groene kikker en Boomkikker dienen talrijk en verspreid over het hele vijvercomplex te beschikken over voortplantingsplaatsen. Alleen van de Groene kikker zijn er voldoende kolonies overgebleven. Van de Boomkikker werden tenminste 6 kolonies vernietigd, waardoor deze soort in Vlaanderen op 't randje van uitsterven is komen te staan.

De Vinpootsalamander, Kleine watersalamander en Alpenwatersalamander, de Knoflookpad, Rugstreeppad en Gewone pad dienen hun oorspronkelijke verspreiding in het gebied weer in te nemen.

Ijsvogel. De Ijsvogel geeft al meer dan 20 jaar zijn naam aan het tijdschrift van Wielewaal Midden-Limburg. Nestelt in elk vijverreservaat

Grote karekiet.

Foto: A.C. Zwaga

Gele plomp

Wijvenheide, Zonhoven, lappendeken van typisch Belgisch anti-natuurbeleid en stedenbouwkundig 'beleid', voortgezet tot en met in 1995, het Europees jaar van 't 'natuurbehoud', in een 38 jaar oud natuurreservaat. Linksonder, de omzetting van weiland, de grootste overwinteringsplaats van de Blauwe reiger van België, in luxe-tuin (1995); bemerk de riante luxe-'hoeve', enkele jaren geleden een koeienschuilstal; linksmidden: meer dan 100 vrachten puin, illegaal in reservaatzone gedumpt (jawel, in 1995) en illegale aanleg van dijken (bemerkt de visputjes uit 1995)

Herstel van de insektenpopulaties

De populaties libellen, waterjuffers en waterwantsen, glimwormen en de insekten van de droge heide dienen behouden te worden.

Herstel van de avifauna

Op het herstel van de reigerpopulatie kan slechts gehoopt worden. Van de 4 broedende reigersoorten werden er 3 totaal uitgeroeid: Purperreiger, Woudaapje en Roerdomp. Van de karakteristieke rietvogels werden volgende soorten totaal uitgeroeid: Snor, Rietzanger, Grote karekiet en Baardmannetje.

Blauwborst, Sprinkhaanrietzanger en Kleine karekiet werden meer dan gedeceerd.

Herstel van de waterkwaliteit en meandering van de beken

Opbouw van een natuurlijk visbestand

Opbouw van een natuurlijk loofbosbestand, wilgen- en gageelstruweel

Herstel van landschap, reliëf en vegetatie na bouwovertrekkingen

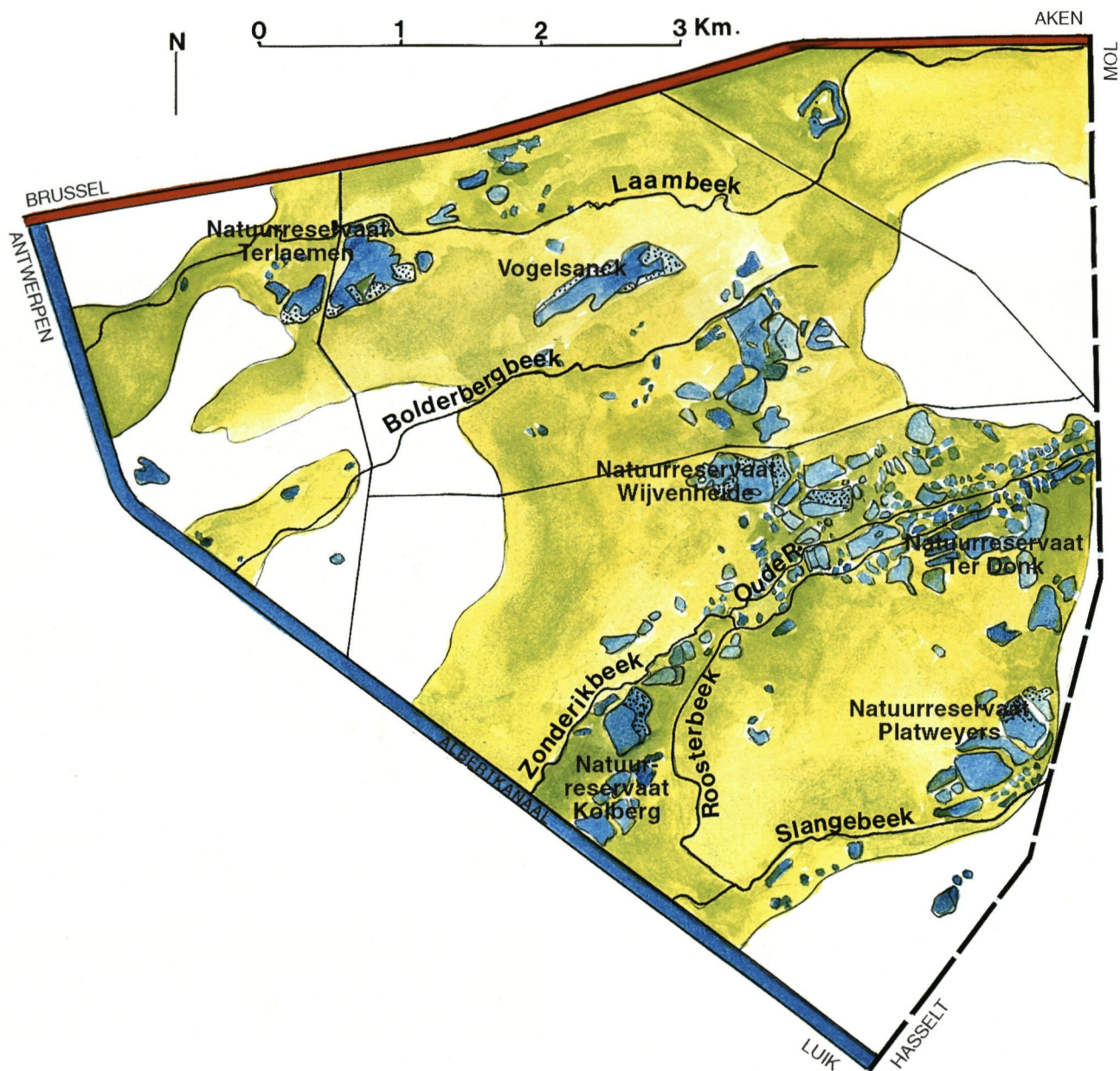
Deze en andere herstelmaatregelen zullen een jarenlang volgehouden inspanning vergen.

Wordt lid van De Wielewaal. Help mee aan project Vijvercomplex Midden-Limburg

Bent U nog geen lid van De Wielewaal? Sluit dan nu aan! Zo wordt U op de hoogte gesteld van prachtige natuuruitstappen en leerrijke en boeiende winteravonden. U ontvangt 3 natuurtijdschriften (in totaal 14 nummers, waarvan 10 met veel illustraties in kleurendruk) waarin de diepste geheimen van onze natuur voor U ontsluit worden.

Schrijf 600 F over op rek. 000-0319785-73 van De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout, of stort uw bijdrage op dit nummer met vermelding rf 51: Vijvercomplex Midden-Limburg (fiscaal aftrekbaar: vraag inlichtingen).

Inlichtingen: Florent Van Brabant, Meerkoetstraat 18, 3530 Houthalen, tel. 089/38 16 24.

WIELEWAAL
AFDELING MIDDEN-LIMBURG

Tekst: C. Onkelinx

Foto's en illustratie: J. Henderickx,
Wielewaal Midden-Limburg

voor u gesprokkeld

Samenstelling: R. De Fraine

Bronnen: *Aves* 31/1, *British Birds* 87/12, *De Takkeling* 2/3, *Dutch Birding* 16/5, *FdC Aves* 94/6, *Journal für Ornithologie* 135/Sonderheft, *Ibis* 136, *LISEC Verslag* 0666.

- Na veel juridisch getouwtrek werd de vogelvangst in Wallonië afgeschaft. Daarmee is echter aan de bevoorrading van de vinkeniers in Vlaanderen geen einde gekomen. Een stap in de goede richting zou een provinciaal verbod kunnen zijn waarbij het provinciebestuur beslist vogelvangst op haar grondgebied niet meer toe te laten.
- Een eerstejaars Papegaaiduiker werd levend opgehaald langs een weg op 10 augustus 1994 in Couvin (prov. Namen). Men vermoedt dat de vogel daar was terecht gekomen na een storm in het Kanaal. Na twee dagen revalidatie werd de vogel aan zee gelost. De dichtstbijzijnde broedkolonies zijn in Bretagne gelegen.
- De Sint-Maartensheide in Bree (prov. Limburg) herbergt momenteel de laatste kolonie Grauwe klauwier van Vlaanderen. De populatie bestond in 1994 uit zes koppels die broeden in een oud cultuurlandschap dat ongeveer 200 hectare groot is. De populatie kende een kleine stijging tegenover 1993. Wielewaalafdeling Bree heeft hier een reservaat in volle uitbreiding.
- In 1994 broedde er in Groningen (Ned.) een paartje Bruine kiekendief op een zijtak van een waterwilg 1,75 meter boven het water van een vijvertje. Vermoedelijk heeft het koppel deze locatie uitgekozen om verlost te zijn van de Vos die waarschijnlijk in 1993 het broedgeval op de grond verstoorde. In het begin was het nest redelijk goed zichtbaar maar wanneer de nestjongen over de nestrand begonnen te kijken, was het voor een belangrijk deel aan het zicht onttrokken door een mants hoge vegetatie van ruigtekruiden en grassen.
- Een gesloten winterpopulatie van steltlopers in Zuidoost-Schotland werd intensief bejaagd door drie soorten roofvogels: Sperwer, Smelleken en Slechtvalk. Het jachtsucces van deze soorten bedroeg resp. 11,6%, 8,8% en 6,8%. Tureluurs en Bonte strandlopers werden het vaakst gegrepen. Van de Tureluur werd per winter 50% van de aanwezige populatie geslagen, van eerstewintervogels zelfs 90%.
- Het grootste deel van het voedsel dat Buidelmezen aan hun jongen geven, zijn krekels, spinnen en rupsen van vlinders die in wilgen, riet en populieren huizen. Ingewijden weten dat mannetjes Buidelmees verschillende nesten maken om een vrouwtje aan te trekken. Uit een Oostenrijks experiment blijkt nu dat de vrouwtjes vallen op mannetjes die een groot nest maken. Wij zouden hieruit heel wat besluiten kunnen trekken maar doen dat niet. Immers, door de veldwaarnemingen van de vorsers weten we ook dat grote nesten een indicator zijn voor een goede reproductie.
- In een Pools studiegebied werd nagegaan welke eisen Fitisvrouwtjes stellen

Papegaaiduiker

Foto: G. Mornie

- aan een mannetje. Men veronderstelt dat niet specifieke mannelijke karaktertrekken de keuze beïnvloeden maar wel de kwaliteit van het ingenomen territorium.
- Door het DNA-onderzoek, een bloedonderzoek waarbij o.a. de evolutie van vogels kan vastgesteld worden, is men in staat om vast te stellen dat nestjongen verwekt werden door het mannetje van het koppel dan wel door een vreemd mannetje. Heel wat wetenschapslui zijn op dit moment met dit onderzoek bezig.
- De winter-overnachtingsplaats van Koolmezen werd nagegaan in een oude boscomplex in Centraal-Hongarije. Er was een hoge trouw aan de slaapplek en 80% van de vogels sliepen binnen de 120 meter van hun broedholtes. Vreemde Koolmezen arriveerden in november-december.
- In het Maremma Nationaal Park, centraal Italië, vertonen Vlaamse gaaien geen uiterlijk territoriaal gedrag. Deze vaststelling staat haaks tegenover Nederlands en Zweeds onderzoek.

Kleine torenvalk

Foto: G. Mornie

- Torenvalken die in het centrum van Warschau (Polen) broeden leven voor 79% van Veldmuizen en 19% van Huismussen. Maar het dieet kan tijdens de broedperiode op twee plaatsen in de stad erg verschillend zijn: in het centrum zijn 73% van de prooien muizen terwijl in de omgeving van het stadshuis 57% van de prooien mussen zijn.
- Ooievaars overwinteren regelmatig in Bulgarije. 55% van de overwinteraars zijn eerstewintervogels. Er zijn solitaire vogels bij maar ook groepjes van 2 à 10 vogels. Hun herkomst, vastgesteld door ringonderzoek, is gelegen in Duitsland (32%), het voormalige Joegoslavië (27%), de voormalige SU (18%), Hongarije (9%), Bulgarije (9%) en Polen (5%).
- De steppegebieden, de droge weilanden en de meren aan de Bulgaarse Zwarte Zee-kust, zijn een belangrijk doortrek- en overwinteringsgebied van de Dunbekwulp. Groepen van 48 en 80 ex. werden er reeds waargenomen. Vooral in het voorjaar trekken er vaak Dunbekwulpen door die er soms blijven overzomeren.
- Het totaal aantal broedparen van de Lammergier wordt in de Kaukasus op 110 paar geschat.
- De populatie Kleine torenvalk in Zuidoost-Europa bereikt op dit moment een alarmerend laag peil: er resten nog enkele tientallen koppels in de voormalige Europese SU, 220 à 225 paar in Georgië en ca. 300 paar in Azerbeidjan. Het schijnt dat de Aziatische broedvogels het beter doen. Bijna alle populaties zijn nu van elkaar geïsoleerd.
- Volgens een Duits onderzoek verorberen Aalscholvers tijdens de broedperiode (broedvogels + overzomeraars) gemiddeld 243 gram vis per vogel. Wanneer er jonge vogels moeten gevoederd worden, is dat opgelopen tot 320 gram per dag en bij grote jongen bedraagt dit 593 gram per dag. Menselijke verstoring, waarbij de Aalscholvers hun nesten moeten verlaten, kost een bijkomende slok van 23 gram per vogel of ongeveer 25 kilo extra per verstoring per kolonie.
- 11 Steenarenden die in Alaska broeden, werden uitgerust met zendertjes en konden gevolgd worden tot in hun overwinteringsgebied in Idaho, VSA. Steenarenden zijn trouw aan dat overwinteringsgebied maar verdedigen geen winterterritorium. Terwijl de adulten na de winter terugkeerden naar hun broedgebied, pleisterden de subadulten in het noordwesten van de VSA.
- In oktober 1994 werd in Nederland de derde Woe-stijntapuit ooit waargenomen. Blijkbaar was dat zo geen klus omdat de vogel werd ontdekt door een waarnemer die „op de boulevard van Zandvoort, Noord-Holland, een haring stond te eten“. In het Vlaams zou men zeggen dat de vogel werd gevonden „tussen de soep en de patatten“.
- In de tweede helft van mei 1991 werd in Sussex, Engeland een duiver Houtduif waargenomen die verschillende keren copuleerde met een duivin Turkse tortel. Daarna volgde er geen broedgeval: nest noch hybride jongeren werden waargenomen. Een merkwaardig gedrag, inderdaad, omdat in de streek massa's soortgenoten leven en beide vogels zich niet „vergistten“ van soortgenoot omdat er in opeenvolgende dagen gepaard werd.

TE KOOP

Splinternieuw: halve prijs. Foto adapter, F800 mm voor Swarovski AT80. Met tussenring voor Canon EOS toestel. Tel. 011/64 55 28 na 17 uur. Ev. te bezichtigen in Wielewaal-winkel. - B. Looten

TE KOOP

Telescoop (body) Optolyth TBS 80 fluorite, met draagtas. Tel. 013/77 74 38 na 19 uur

TE KOOP

Videobanden (VHS) over Strandlopers (Calidris) en Ruiters (Tringa). Zeer geschikt om deze soorten onder de knie te krijgen. Johan, 016/60 09 15.

GEZOCHT

Eerlijke vinder van KOWA in vogelkijkhut Hoofdplaat, Nummer één. Dank. Onmisbaar en onvervangbaar. G. Van Avermaet, St.-Jozefstraat 7, 9041 Oostakker

TE KOOP

Ornithologische database. Bevat ecologische, geografische, taxonomische en demografische informatie van 358 soorten en ondersoorten. Namen in Ned., Eng., Fr., Duits, Sp. plus de wetensch. namen. Overname van gegevens in database/spreadsheet mogelijk. Gedaan met stapels vogelgidsen uitpluizen! (diskette 3,5 inch). Bel Johan, tel. 016/60 09 15.

ACTIVITEITENKALENDER

b= begin
l= leiding
e= einde
m= mee te brengen

SEPTEMBER

1

Klein-Brabant. Nachtvinderavond, info 03/889 88 19 -b- 20.30 u. Kalfort, Coolhem -l- Garrevoet Theo -e- 23.30 u.

2

Denderland. Maandelijkse Osbroekwandeling: thema plantengemeenschappen, info 053/77 32 64 -b- 10 u. infobord Burg. Blanckaertdreef, Aalst -l- M. De Wolf -e- 12 u.

Gent. Plantencursus deel 12: kaardebolfamilie te Scheldewindeke, info 09/226 14 25 -b- 14 u. Dorpsplein Scheldewindeke -l- G. Delaruelle -e- 17 u.

Lier. Plantenwerkgroep inventariseert KMHok J6 14 13 te Briquefont -b- 7.30 u. fietsenstalling station Lier, 9 u. Kapel van Konigin Astrid, Briquefont -l- N. Van Aerschoot -e- 17 u. -m- picknick, flora, loop, drank.

Merelbeke-Melle. Beheerswerken in ons reservaat De Putten te Melsen, info 09/230 46 46 -b- 9 u. Melsen, Meersstraat aan het reservaat -l- F. Daeneynt -e- 17 u.

Moervaart-Zuidlede. Werkdag in De Turfmeersen, herstellen van de schuur, info 09/355 17 61 -b- 9 u. ingang reservaat De Turfmeersen -l- D. De Waele -e- 17.30 u.

Ninove. Excursie door de Molenbeekvallei; met bezoek aan werkende watermolen -b- 14.30 u. Molen van Gotegeem, Gotegeemstraat -l- P. Talemans -e- 17 u. -m- laarzen.

Noord-Limburg. Infodag over het maaien en afvoeren -b- 9 u. kerk Eksel, 9.30 u. Dommelvallei, Eksel -l- G. Jannis -e- 12.30 u.

Noord-Limburg. Ledenfeest -b- 15.30 u. De Tip, Kerkhoven, zaal De Harmonie -l- T. Wellens -e- 23 u.

Schelde-Leie. Plantenstudietocht in dorpskom en langs een spoorweg -b- 14 u. kerk van Scheldewindeke -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- laarzen, flora's, loop.

3

Antwerpen-Zuid. Kalenderwandeling Fort 7 met vogel- en plantendeterminatie, info 03/830 14 98 -b- 10 u. ingang Fort 7 -l- D. Van Nieuwenhuysse -e- 12.30 u.

Brugge. Najaarstrek van zee- en waadvogels; observatie op pleisterplaatsen in Zeeland -b- 7.20 u. station Brugge, hoofdingang (eigen wagens) -l- G. Orbie -e- 21 u. -m- excursiekledij, verrekijker, telescoop, picknick, guldens.

Brussel. De Kalmthoutse Heide: bloeiende heide en bezoek aan vennen met vogelobservatie, info 03/667 57 97 -b- 8.30 u. station Kalmthout -l- J. Pinseel -e- 13 u.

Mandelstreek. Plantenwandeling op oude spoorwegbedding naar Menen, info 051/20 46 54 -b- 14 u. Prov. Centrum Beitem, leperseweg 87 -l- D. Verhacq -e- 16.30 u.

Mechelen. Langs de wateren rond Antwerpen tot aan het Markiezaatsmeer, info 016/65 02 27 -b- 7.15 u. kerk Zemst, 7.30 u. station NMBS Mechelen, 8 u. haven Antwerpen -l- L. Van Schoor -e- 16 u.

Midden-Kempen. Natuurstudie, roofvogeldeterminatie in De Graaf te Retie, info 014/31 26 57 -b- 9 u. Brug 2, Postel ter Heyde, 9.30 u. De Graaf, Retie -l- F. Vreysen -e- 12.30 u. -m- kijker, roofvogelgids, zitstoeltje, eventueel picknick.

Netevallei. Nete- en Goorwandeling te Westmeerbeek: thema: natuur en landschap in heide- en valleigebied, info 016/69 72 74 -b- 14 u. kerk Westmeerbeek -l- M. Vlaeyens -e- 16.30 u.

Netevallei. Wandeling Bolloheide te Tremelo: thema: evolutie van heidelandschap, info 016/53 64 47 -b- 14 u. kerk Schriek-Grootlo -l- D. Schoovaerts -e- 16 u.

Noorderkempen. Wandeling doorheen het Markiezaat en de Brabantse Wal, info: 03/667 43 52 -b- 8 u. kerk O.L.-Vrouw te Essen-centrum -l- F. Broos -e- 12.30 u. -m- telescoop.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 10 u. Bredase Dijk, Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- V. Wijnen -e- 12.30 u.

Scheldeland. Busuitstap naar de Kalmthoutse Heide met aandacht voor alle facetten van de biotoop, info 09/369 33 42 -b- 7.45 u. Dorp Serskamp, 8 u. parking GB te Wetteren, 9.30 u. Brandtoren, Kalmthoutse Heide -l- Blondeel Antoon -e- 18 u.

Schelde-Leie. Vogelobservatietocht naar Harchies -b- 8 u. kerk Leupegem -l- W. Aelvoet -e- 12.30 u. -m- laarzen, verrekijker, vogelgidsen.

'sHeerenbosch. Kunst voor natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp: tentoonstelling schilderijen t.v.v. Vlassenbroek-Polder -b- 14 u. galerij Salix, Vlassenbroek -l- P. Meert -e- 18 u.

Turnhout. Wandeltocht Zwart Water, info 014/55 72 25 -b- 8 u. einde ring, Stwg. op Baarle Hertog, 8.15 u. hoek Bremstraat-Stwg. op Baarle-Hertog -l- W. Bosmans -e- 12 u.

Turnhout. Wandeltocht Domborgheide, info 014/55 72 25 -b- 14 u. einde Ring-Stwg op Baarle-Hertog, 14.15 u. ingang Domborgheide -l- R. De Prins -e- 17 u.

Vaartland. Natuurexploratie in de Hoge Venen, info 03/886 02 55 -b- 7 u. A. Van Landegehempleintje, Willebroek -l- J.V. Linthout -e- 20 u. -m- eigen wagen, picknick.

Voorkempen. Bezoek aan Hof ter Saksen te Haasdonk: arboretum, info 03/353 21 68 -b- 13.15 u. Dienstencentrum, Schoolstraat 44, Schilde -l- H. Lembrechts -e- 16.30 u.

Westland. Barbecue, info 057/48 90 06 -b- 11 u. Leopold III-laan, Jeugdstation, leper -l- J. Carpentier

6

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, 14.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30

8

Markvallei. Trektel-cursus, info 03/314 60 14 -b- 19.30 u. J. Spannenburgmuseum, Karel Boomstraat 44, Hoogstraten -l- J. Leestmans -e- 22 u.

9

Geraardsbergen. Dia-avond over paddestoelen door specialist-kenner -b- 20 u. Koetsenhuis, St.-Adriaans abdij te Geraardsbergen -l- Stevens R. -e- 22.30 u.

Merelbeke-Melle. Waarnemen van de vogeltrek, tocht in Zeeuws-Vlaanderen, info 09/230 46 46 -b- 8 u. Gent, St. Pietersplein, 9 u. Zeeuws-Vlaanderen -l- G. De Meulemeester -e- 17 u.

Nat. Werkgr. Botanie. Planteninventarisatie te Spiere; dorpskern, kanaal- en Scheldeoevers, info 09/232 29 25 -b- 9 u. kerk Spiere -l- G. Heyneman -e- 17 u. -m- picknick, drank, loop, flora.

Nete en Aa. Beheerswerken in ons natuurreservaat Het Zammelsbroek, info 014/50 11 66 -b- 9 u. kerk Zammel, 13.30 u. kerk Zammel -e- 13.30 u. en 17 u.

10

Antwerpen-Centrum. Met eigen wagens naar Webbekomsbroek en Schulensmeer: nazomerwandeling voor vroege trek van vogels. -b- 8 u. Poelux, hoek Stenenbrug en Engelselei, Borgerhout, 10 u. Diest -l- R. Huysmans -e- 17 u. -m- picknick.

Antwerpen-Zuid. Vogelexcursie naar Markiezaatsmeer en Philipsdam (NL), info 03/353 09 77 -b- 8 u. vertrek met eigen wagens, station Oude God, Mortsel, aansluiting mogelijk mits tel. verwilligen -l- L. Van Schoor -m- kijker, telescoop, laarzen, picknick

Brechtse Heide. Busuitstap naar de Hoge Ardennen op zoek naar de Notenkrakers, inschrijving door storting 350 F, tussen 10 en 12j. 200 F, info 03/383 63 56 -b- 7.30 u. Toverfluit Kapellei Halle, opstappen langs Turnhoutsebaan tot Wijnegem mogelijk -l- M. Berkvens

Brussel. Steltlopers in Zeeland: observatie trekvogels, info 02/538 32 31 -b- 8 u. Brug over E19 (Brussel-Antwerpen) te Weerde (afrit 4) -l- E. D'Hoore -e- 20 u.

Denderland. De Kalmthoutse Heide en het Arboretum van Kalmthout, info 053/77 32 64 -b- 8.30 u. parking Gedempte Dender, Dendermonde, 10 u. ingang Arboretum -l- R. Leeuwen -e- 17 u.

Gent. Dagtocht met de bus naar de Hoge Venen, info 09/230 82 68 -b- 7 u. St. Pietersplein, Gent -l- A. Bogaert -e- 19 u. -m- picknick.
Kievit. Wandeling in het kader van de Zwaluwenactie: de terugtrek -b- 9.05 u. Brug 6, Beerse -l- E. Dockx -e- 12 u.

Kievit. Herfstwandeling rond de Schrieken -b- 14 u. Vito Antwerpseweg Beerse, 14.15 u. Sanitair blok Schrieken -l- E. Dockx -e- 17 u.

Land van Waas-Zuid. Bustocht naar Cap Gris Nez: observatie watervogels en trek van zangvogels -b- 6 u. stadhuis Sint-Niklaas, 9 u. Cap Gris Nez -l- G. Keereman -e- 16 u.

Lier. Beheerswerken in de Hooidonkse Beemden, info 03/489 04 57 -b- 9 u. Boshuisje te Zoersel -l- Y. Peeters -e- 12 u.

Maasland. Rondvaart op de Maas met bezoek aan de grotten van de St. Pietersberg en wandeling op de berg, info 089/75 56 52 -b- 8.30 u. markt Maasmechelen, prijs 13.50 gulden kind t.e.m. 12 j. 8 gulden -l- M. Stevens -e- 17 u. -m- picknick.

Mandelstreke. Daguitstap naar IJzermonding en strandwandeling, info 051/20 61 33 -b- 8.30 u. Polenplein, Roeselare, 9.30 u. ingang reservaat IJzermonte, Halvemaanstraat, Nieuwpoort -l- A. Lagrou -e- 12.30 u.

Mandelstreke. Openbare geleide wandeling in het natuurreservaat De Mandelhoek: beheerswerken en natuurlijke ontwikkeling -b- 9.30 u. ingang reservaat, Waterstraat, Ingelmunster, info 051/20 46 54 -l- P. Desmet -e- 12 u.

Mandelstreke. Strandwandeling in Koksijde, info 051/20 61 33 -b- 14 u. Koksijde, 14.30 u. St. Andr -l- A. Lagrou -e- 17 u.

Midden-Limburg. Vogel- en plantenobservatie, info 089/38 16 24 -b- 9 u. Sluis Albertkanaal Diepenbeek -l- C. Vandereijt -e- 12 u.

Moervaart-Zuidlede. Excursie naar Het Verdrongen Land van Saeftinghe met aandacht voor fauna en flora, vooraf inschrijven 09/355 58 59 -b- 8.40 u. kerk Zaffelare, 9 u. markt Moerbeke-Waas, 9.30 u. café Het Verdrongen Land in Emmadorp (NL) -l- M. Den Herder

Nete en Aa. Gezinstocht in en om het Zammelsbroek met pannekoekenbak achteraf, info 014/50 11 66 -b- 14 u. kerk Zammel 14.10 u. reservaat Broekstraat -l- J. Van Reusel -e- 16.15 u.

Ninove. Neigembos: thema: zaden en vruchten -b- 14.30 kapel Bevingen, Neigembos te Neigem -l- J. De Vlaminck -e- 17 u.

Noord-Limburg. Infodag over het maaien van biezen -b- 8 u. Voetbalstraat 24, Overpelt, 9 u. Dommelvallei, Eksel -l- M. Van Den Boer -e- 12.30 u.

Oostende. Vogeltrekobservatie bij de IJzermonding, info 059/27 76 58 -b- 13.30 u. J. Bauwensschool, Oostende, 14 u. parkeerterrein Halvemaanstraat IJzermonding Nieuwpoort -l- P. Dewulf -e- 17 u.

Scheldeland. Natuurfietsocht door de Scheldemeersen, info 09/369 33 42 -b- 14 u. Markt, Wetteren -l- A. Blondeel -e- 18 u.

Schelde-Leie. „Open Monumentendag“ Natuurwandeling in Bos 't Ename. Info: 055/30 25 89 -b- 10 u. kerk Ename -l- G. Tack -e- 18 u. -m- laarzen.

Schelde-Leie. Fauna en flora van waterrijke gebieden in de Scheldevallei te Zingem -b- 14 u. Scheldebrug, Nederzwalmse Steenweg, kant Zingem -l- J. Vanheuserwyn -e- 17 u. -m- laarzen, verrekijker, veldgidsen.

Schelde-Leie. Excursie: landschap en geologie van enkele beeksystemen in de Leievallei -b- 14 u. kerk Zeveren -l- M. Lootens -e- 17 u. -m- stevig schoeisel, eventueel laarzen.

'sHeerenbosch. Kunst en natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp, tentoonstelling schilderijen t.v.v. Vlassenbroek-Polder -b- 14 u. Galerij Salix, Vlassenbroek, info 052/41 18 85 -l- P. Meert -e- 18 u.

Westkust. Vogelreservaat van Marquenterre aan de baai van de Somme -b- 8 u. station Adinkerke -l- G. Warreyn -e- 16.30 u.

12

Gent. Plantencursus deel 13: Sterrekroosfamilie te Melle Veerhoek, info 09/226 14 25 -b- 18.30 u. kerk Melle -l- G. Delaruelle -e- 22 u.

13

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, 14.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30

15

Rupelstreek. Info-avond gezond bouwen en wonen in samenwerking met Velt Zuid-Antwerpen, info 03/887 15 24 -b- 20 u. Parochiezaal H. Familie, Tolhuisstraat, Schelle -l- F. Mertens -e- 22.30 u.

16

Brussel. Paddestoelentocht: observatie en determinatie, info 02/759 87 52 -b- 10 u. kerk Melsbroek, 14 u. Cultureel Centrum Linde te Haren -l- F. Fleurbaey -e- 16 u.

Geraardsbergen. Beheerswerken in natuurreservaat De Rietbeemd: maaien, afsluitingen en paden onderhouden -b- 16 17/09, 9 u. parking De Cocane bij het Denderoord, Hoge Buizemont te Geraardsbergen -l- G. Merlevede -e- 18 u.

Kievit. Trek telling aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Lier. De plantenwerkgroep inventariseert te Moresnet, info 03/455 35 30 -b- 8 u. fietsenstalling station Lier, 9.15 u. kerk Moresnet -l- N. Van Aerschot -e- 17.15 u. -m- picknick en drank, loop, flora.

Schelde-Leie. Plantenstudietocht in de wijk Sterreke -b- 14 u. kerk -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- laarzen, flora's, loop.

17

Antwerpen-Zuid. Het Torfbroek, planten- en vogeldeterminatie, 50 F/pp en 100 F/gezin, info 03/449 20 86 -b- 8.30 u. vertrek eigen wagen, station Oude God, Mortsel, aansluiting mogelijk, 9.15 u. café Fauna Flora -l- H. Orlent -e- 12.30 u. -m- picknick

Antwerpen-Zuid. Bezoek aan dierenpark Planckendaal, telefonisch inschrijven vóór 20/8 op 03/666 55 74, 290 F/pp, kinderen en 60+ 160 F -b- 14 u. kassa van dierenpark Planckendaal -l- H. Orlent -e- 16 u.

Arendonk. Staatsnatuurreservaat Ronde Put -b- 8.30 u. parking langs kanaal brug 2 in Retie, 9 u. brug 2 in Retie -l- F. Daemen -e- 12 u.

Brugge. Observatie van najaarstrek in de Brugse Achterhaven en rond de Blauwe Toren -b- 13.30 u. hoofdingang station Brugge (eigen wagens) -l- G. Orbie -e- 17.30 u. -m- verrekijker, telescoop.

Kievit. Trek telling aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Lier. Tocht naar Tholen en St. Philipsland: observatie van waadvogels, info 03/455 70 16 -b- 7 u. fietsenstalling station Lier -l- T. Depauw -e- 18 u. -m- telescoop, picknick en drank, laarzen, guldens.

Mandelstreke. Bezoek aan reservaat De Kleiputten te Rumbeke, info 051/22 58 52 -b- 10 u. Moorseelesteenweg voor bedrijf Dewulf -l- P. Desmet -e- 12 u.

Mandelstreke. Deelname aan Nationale Natuurbeschermingsdag in Geel -b- 8 u. Polenplein, 10 u. Geel

Midden-Kempen. Natuurbeleving, excursie in reservaat De Maat te Mol, info 014/31 26 57 -b- 9.30 u. Brug Sas 3, De Maat (weg Mol-Postel) -l- J. Sas -e- 12 u.

Midden-Limburg. Vogelobservatie, info 089/38 16 24 -b- 9 u. Paalsteen eind Paalsteenstraat, Hasselt -l- E. Schorpion -e- 12 u.

Netevallei. Landschapswandeling De Goren: thema evolutie van een heidelandschap en bezoek aan Kaasstrooimolen, info 015/24 46 35 -b- 14 u. Kaasstrooimolen, Bruggeneinde -l- S. De Roover -e- 16.30 u.

Ninove. Moerassen van Harchies, info 054/32 82 18 -b- 8 u. parking Schoenen Muys, Brakelsesteenweg te Outer, 9 u. ingang l-K. De Wit -e- 14 u. -m- kijker, laarzen, lunchpakket.

Noorderkempen. Herstwandeltocht doorheen het domein Kroonackers, info 03/666 93 69 -b- 14 u. parking café Withoef, kruising Kapellensteenweg, Missiehuislaan te Kalmthout -l- G. Van Geenhoven -e- 14 u.

Noord-Limburg. Vogeltrekwaarnemingen en ornithologisch ringwerk -b- 6.30 u. en 7 u. Veewey, Kieffhoekstraat 37, Eksel -l- A. Geuens -e- 12 u.

Schelde-Leie. Wandeling: fauna en flora in de herfst in het reservaat Bois Joly -b- 14 u. parking kerkhof, Hogerluchtstraat, Ronse -l- F. Delbecque -e- 17 u. -m- laarzen, verrekijker, veldgidsen.

'sHeerenbosch. Kunst en natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp, tentoonstelling schilderijen t.v.v. Vlassenbroek-Polder -b- 14 u. Galerij Salix, Vlassenbroek, info 052/41 18 85 -l- P. Meert -e- 18 u.

Westland. Namiddaglandschapswandeling bij Rodeberg-Douvevallei-Eeuwenhout: aandacht voor teloorgang van natuur, aanpassing dieren -b- 13.30 u. station leper, 14 u. Koekoeksnest, Rodebergstraat 20, Westouter, info 051/77 99 17 -l- G. Claeys -e- 18 u.

Wulp. Herfstwandeling in en om de Liereman -b- 9.15 u. Broederpleinen (infobord gemeente), Oud-Turnhout -l- W. Machiels -e- 12 u.

19

Midden-Kempen. Natuurstudie, glimwormenwandeling in De Most Balen, info 014/31 26 57 -b- 19 u. Café De Klei aan vliegveld Kleiheuvel te Balen, 19.15 u. Balen de Most -l- M. Van Buggenhout -e- 22.15 u.

20

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, 14.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

22

Markvallei. Trektel-cursus, info 03/314 60 14 -b- 19.30 u. J. Spannenburgmuseum, Karel-Boomstraat 44, Hoogstraten -l- J. Leestmans -e- 22 u.

Ninove. Opening: week van het bos met als thema zoogdieren: dia's, tentoonstelling, video, info 054/33 33 01 -b- 20 u. C.C. De Plombom, Graanmarkt, Ninove -l- H. De Kegel -e- 23 u.

23

Kievit. Trektelling aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Mechelen. Gezellig samenzijn van de afdeling, info 015/41 18 30 -b- 17 u. Pius X-Centrum, Kruisbaan 119, Mechelen -l- L. Van Steenkiste -e- 22 u.

Nationale Werkgroep Botanie. Planteninventarisatie in de Ourthevallei, bos van Halleux, oude steengroeven -b- 9 u. kerk Poulseur (Prov. Luik), info 052/35 05 18 -l- A. Van Den Bergh -e- 17 u. -m- picknick en drank, flora, loep

Nete en Aa. Dagtocht naar het natuurreservaat De Maten en in de namiddag De Kattevenne te Genk -b- 8.30 u. parking Klein Sas, Herentals, 8.30 u. parking reservaat te Genk, info 014/50 11 66 -l- N. Willaert -e- 17.30 u.

Ninove. Week van het bos, thema zoogdieren, info 054/33 46 70 -b- 14 u. C.C. De Plombom, Graanmarkt, Ninove -l- H. De Kegel -e- 17 u.

Noord-Limburg. Infodag over sloten, grachten en wallen -b- 9 u. kerk Eksel, 9.30 u. De Dommelvallei, Eksel -l- G. Jannis -e- 12.30 u.

24

Aalter. Bomenwandeling -b- 14 u. Hoeve Drongengoed, Drongengoedweg 9, Ursel -l- J. De Vent -e- 16.30 u.

Antwerpen-Centrum. Met eigen wagens naar Zeeuws Vlaanderen, bezoek aan krekken m.b.t. stern- en steltloperstrek -b- 8 u. Noorse kerk, Grote Tunnelplaats, Antwerpen, 9 u. Oostburg (NL) -l- E. Wibeau -e- 17 u. -m- picknick, guldens

Antwerpen-Zuid. In de voormiddag Blokkersdijk en in de namiddag Saeftinghe, info 03/449 99 11 -b- 8.30 u. vertrek eigen wagen, station Oude God Mortsel, aansluiting mogelijk -l- T. Wuyts -e- 17 u. -m- picknick, kijker, telescoop, vogelgids.

Brussel. Landschapswandeling bij Sint-Pieters-Leeuw, observeren van planten, fauna en flora -b- 14 u. ingang kerkhof St.-Pieters-Leeuw, Galgstraat -l- L. Mertens -e- 17 u.

Demervallei. Paddenstoelentocht -b- 9 u. kerk Engsbergen -l- F. Mangelschots -e- 12 u.

Gent. Paddenstoelentocht naar het Brakelbos: herfstflora in de Vlaamse Ardennen, info 09/230 82 68 -b- 13.30 u. St Pietersplein, Gent -l- E. Van Renterghem -e- 16.30 u.

Geraardsbergen. Roofvogelwandeling omgeving reservaat De Rietbeemd -b- 9 u. parking De Cocane bij het Denderoord, Hoge Buizemont te Geraardsbergen -l- K. Steenhoudt -e- 12 u.

Kievit. Trektelling aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- Paul Prinsen -e- 11 u.

Ninove. Week van het bos, zoogdieren: tentoonstelling, dia's, video, info 054/33 46 70 -b- 14 u. C.C. De Plombom, Graanmarkt, Ninove -l- H. De Kegel -e- 17 u.

Noord-Limburg. Najaarsuitstap: thema paddestoelen -b- 14 u. Brug-Sas III, 14.30 u. De Diel, Postel -l- J. Henderickx -e- 17 u.

Rupelstreek. Natuurwandeling in het Zammelsbroek, i.s.m. Natuurreservaten afdeling Rupelstreek, info 03/887 13 72 -b- 8.30 u. parking Delhaize Reet A12, 9.15 u. kerk Geel-Zammel -l- E. De Keersmaecker -e- 12 u.

Rupelstreek. Natuurwandeling in de Rammelaars te Ham i.s.m. Natuurreservaten afdeling Rupelstreek, info 03/887 13 72 -b- 13.30 u. Natuureducatiefcentrum De Haas, Gerhoeven, Ham -l- E. De Keersmaecker -e- 16.30 u.

Scheldeland. Paddenstoelenwandeling in De Bueren te Melle, info 09/369 33 42 -b- 14 u. Markt, Wetteren, 14.15 u. Station Wetteren-Kwatrecht -l- A. Blondeel -e- 17 u.

Schelde-Leie. Excursie naar de steengroeven met aandacht voor paddestoelen -b- 14 u. caf Astoria, rechterkant weg Geraardsbergen (Lessen) -l- W. Boonen -e- 17 u. -m- laarzen, loep, verrekijker, paddestoelgidsen.

'sHeerenbosch. Leirekensroute en de Molenbeek te Steenhuffel, info 052/33 02 42 -b- 14 u. Leireken Steenhuffel -l- W. Van Ingelgem -e- 17 u.

'sHeerenbosch. Kunst en natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp, tentoonstelling schilderijen t.v.v. Vlassenbroek-Polder -b- 14 u. Galerij Salix, Vlassenbroek, info 052/41 18 85 -l- P. Meert -e- 18 u.

Westkust. Barbecue en tocht doorheen de Oosthoekduinen, info 058/51 19 21 -b- 12.30 De Kwinte, Sportlaan 3, De Panne -l- J. Gaytant -e- 18.30 u.

Wulp. Paddenstoelenwandeling Prinsenspark Retie -b- 9 u. Prov. Domein Prinsenspark, Kastelsedijk, Retie -l- J. Volders -e- 12 u.

25

Noord-Limburg. Het samenstellen van ons tijdschrift „De Zonnedauw” -b- 20 u. Fam. Poorters, Kraanstraat 15, Overpelt -l- A. Mertens -e- 22.30 u.

27

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, 14.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30

29

Geraardsbergen. Weekenduitstap naar Cap Griz Nez van 29/09 tot 1/10, thema: trekvogels observeren langs zee, strand en duinen -b- 29/09, 19 u. Vesten te Geraardsbergen -l- K. Steenhoudt -e- 21 u.

Land van Waas-Zuid. Kleine landschappen, info 03/776 87 30 -b- 20 u. Stedelijke Openbare Bibliotheek, H. Heymanplein 3, Sint-Niklaas -l- G. Keereman -e- 22.15 u.

30

Antwerpen-Zuid. Paddenstoelentocht Vrieselhof Oelegem, aansluiting mogelijk om 9 u. op de parking van het Vrieselhof, info 03/830 13 87 -b- 8.30 u. vertrek met eigen wagen station Oude God Mortsel -l- H. De Meulder -e- 12 u.

Brussel. Eerste trektelling te Bussegem aan orientatietafel van VAB -b- 7 u. kruispunt Brussegem (richting Merchtem), info 02/524 28 52 -l- P. Herroelen -e- 10 u.

Kievit. Trektelling aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Lier. De plantenwerkgroep inventariseert te Stabroek, info 03/455 35 30 -b- 9 u. fietsenstalling station Lier -l- N. Van Aerschot -e- 17 u. -m- flora, loep, picknick en drank.

Ninove. Week van het bos, zoogdieren: tentoonstelling, dia's, video, info 054/33 33 01 -b- 14 u. C.C. De Plombom, Graanmarkt, Ninove -l- H. De Kegel -e- 17 u.

Schelde-Leie. Plantenstudietocht in de dorpskom -b- 14 u. kerk Ooike -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora's, loep, laarzen.

Westland. Weekend Cap Gris Nez: observatie van de trekvogels en determinatie van strand- en duinvondsten -b- 30/9 8 u. station Ieper, info 057/48 90 06 -l- J. Carpentier -e- 1/10 19 u.

OKTOBER

1

Aalter. Paddenstoelenwandeling in het Drongengoed -b- 14 u. Drongengoedweg 9, Ursel -l- E. Blondia -e- 17 u.

Brussel. Paddenstoelentocht rond Zevenbronnen bij Dworp -b- 14 u. Gemeenteplein Dworp (Brabant) -l- M. De Ridder -e- 17 u.

Denderland. Maandelijkse Osbroekwandeling: thema herfst, info 053/77 32 64 -b- 10 u. infobord Burg. Blanckaertdreef -l- P. Toleneer -e- 12 u.

Fruitstreek. Paddenstoelenwandeling in het bos van Nieuwenhoven -b- 14 u. Nieuwenhoven, Prov. Domein, hoofdingang I-M. Dirix -e- 16.30 u.

Kievit. Trektelling aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Mandelstreek. Paddenstoelentocht in Ardooveld, info 051/70 00 73 -b- 14 u. parking Ardooveld -l- M. Bossuyt -e- 16.30 u.

Mechelen. Opening van het reservaat Peulisbos, info 016/65 02 27 -b- 14 u. Peuliskerk, 14.15 u. ingang reservaat -l- L. Verschoren -e- 17 u.

Netevallei. Paddestoelenwandeling in de Herenbossen o.l.v. H. De Meulder, info 015/24 71 74 -b- 14 u. Pallieterhoeve, IJzerenweg 21, Boischot -l- O. Heylen -e- 16 u.

Ninove. Week van het bos, zoogdieren: video, dia's en tentoonstelling, info 054/33 33 01 -b- 14 u. C.C. De Plomblom, Graanmarkt, Ninove -l- H. De Kegel -e- 17 u.

Noorderkempen. Fietstocht van De Hoge Veluwe met aandacht voor de Edelheren -b- 7.30 u. kerk O.L.-Vrouw te Essen-centrum -l- H. Lieckens -e- 18.30 u. -m- picknick, telescoop.

Noord-Limburg. Voormiddaguitstap -b- 10 u. Bredase Dijk, Wateringen, Oude Maai, Lommel Kolonie -l- V. Wijnen -e- 12.30 u.

Schelde-Leie. Paddestoelenwandeling in het Bos te Rijst -b- 14 u. parking caf bij het bos, baan Schorisse-Vloesberg -l- L. Kinds -e- 17 u. -m- laarzen, loepe, paddestoelengids.

'sHeerenbosch. Paddestoelenwandeling te Buggenhoutbos: determineren, inventariseren, ecologie, info 052/33 44 56 -b- 14 u. Boskapel, Buggenhout -l- G. Van Gucht -e- 17 u.

'sHeerenbosch. Paddestoelenwandeling te Lippelo-bos: leren determineren, ecologie van de zwammen, info 052/33 02 42 -b- 14 u. ingang bos Lippelostraat, Malderen -l- M. Aerts -e- 17 u.

'sHeerenbosch. Kunst en natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp, tentoonstelling schilderijen t.v.v. Vlassenbroek-Polder -b- 14 u. Galerij Salix, Vlassenbroek, info 052/41 18 85 -l- P. Meert -e- 18 u.

Voorkempen. Determinatiewandeling van paddestoelen op de Kooldries o.l.v. dhr. Schavey -b- 10.15 u. parking Cuve-hoeve, Brecht -l- F. Kerstens -e- 13 u. -m- determinatieboeken, loep, laarzen, picknick.

Voorkempen. Determinatie van paddestoelen op de Kooldries o.l.v. Dhr. Schavey, info 03/383 19 40 -b- 14 u. parking Cuve-hoeve, Brecht -l- F. Kerstens -e- 16 u. -m- determinatieboeken, loep, laarzen, picknick.

Wulp. Paddestoelentocht Ravelse Staatsbossen -b- 9 u. hoofdingang Staatsbossen Ravels -l- J. Melis -e- 12 u.

4

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, 14.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

7

Kievit. Trektellingen aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Markvallei. Trektel-cursus, info 03/314 60 14 -b- 7 u. J. Spannenburgmuseum, Karel-Boomstraat 44, Hoogstraten -l- J. Leestmans -e- 12 u.

Midden-Kempen. Internationale vogelkijkdagen: dia-voordracht „De wereld op zijn mooist“ van H. Lehaen, info 014/31 26 57 -b- 20 u. St. Jan Berchmanscollege Mol -l- S. Smet -e- 23 u.

Nationale Werkgroep Botanie. Planteninventarisatie in Antwerps Havengebied, aansluitend jaarvergadering -b- 9 u. kerk Ekeren -l- J. Pinseel -e- 17 u. -m- picknick en drank, flora, loep

Nete en Aa. Beheerswerken te Neerhelst met nadien pannekoecken voor al de werkers, info 014/21 51 80 -b- 9 u. kerk St. Jozef, 13.30 u. kerk St. Jozef -l- P. Geysels

Netevallei. Diavoordracht over schelpen, info 016/68 05 06 -b- 20 u. Wielewaallokaal, Leopoldlei 81, Hallaar -l- F. Valvekens -e- 22.30 u.

Noorderkempen. Vogelkijkdag: bezoek aan de hut van de vogelringer, met demonstratie van ringwerk. -b- 7.30 u. Vanaf Driesprong bij kerk van Essen Horendonk is weg bewegwijzerd -l- F. Van Meel -e- 11 u.

Rupelstreek. Internationale vogelkijkdagen, vogels kijken op noordelijk en zuidelijk eiland aan sas van Wintam -b- 8.50 u. Veer Niel-Wintam, info 03/887 13 72 -l- E. De Keersmaecker -e- 12 u.

Rupelstreek. Internationale vogelkijkdagen: vogels kijken op het noordelijk en zuidelijk eiland aan het sas van Wintam -b- 13.50 u. Veer Niel-Wintam, Rupeldijk Niel, 14.15 u. sas van Wintam -l- E. De Keersmaecker -e- 16.30 u.

8

Antwerpen-Centrum. Herfsttocht door de Wouwse Plantage op zoek naar paddestoelen -b- 9 u. Putte grens -l- L. Van Hooydonck -e- 17 u. -m- picknick en drank, laarzen.

Arendonk. Vogeltrektelling op ons natuurreservaat De Braekeleer

in Arendonk -b- 7 u. parking restaurant Den Hertog nabij vliegveld Oud-Turnhout -l- M. Smets -e- 12 u.

Brussel. Trekwaarnemingen rond Oostende (van Oostende tot Zeebrugge) -b- 8.30 u. begin Oosterstaketsel Oostende, info 02/524 28 52 -l- E. Vanloo -e- 17 u.

Geraardsbergen. Wandeling in de steengroeven van Lessen, thema: paddestoelen -b- 14 u. caf Astoria (Grieks restaurant) -l- W. Boonen -e- 17.30 u.

Kievit. Trektellingen aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Maasland. Dagtocht Kalterherberg, bosgebied met hellingen en rivierlandschap, info 089/75 56 52 -b- 7.30 u. markt Maasmechelen, 9 u. Kalterherberg -l- M. Stevens -e- 17 u. -m- picknick, planten- en vogelgids, laarzen, kijker.

Mandelsstreek. Openbare geleide wandeling in het natuurreservaat De Mandelhoek: beheerswerken en natuurlijke ontwikkeling -b- 9.30 u. ingang reservaat, Waterstraat, Ingelmunster, info 051/20 46 54 -l- M. Dumoulin -e- 12 u.

Mechelen. Kreken in het Waasland, info 016/65 02 27 -b- 13 u. station NMBS Mechelen -l- P. Standaert -e- 17 u.

Midden-Kempen. Internationale vogelkijkdag: trektelpost aan de Grote Zandput, Sas 4, begeleide wandeling -b- 6.30 u. Poort Grote Zandput, Sas 4 langs kanaal, vertrekken vanuit taverne De Slempt Mol-Sluis -l- J. De Schepper -e- 16 u.

Midden-Limburg. Paddestoelen leren kennen, info 089/38 16 24 -b- 9 u. parking Hengelhof, Houthalen -l- Vandesande André -e- 12 u.

Moervaart-Zuidlede. Vogelkijkdag in het provinciaal domein Puyenbroeck, info 09/345 83 33 -b- 14 u. parking 1 provinciaal domein Puyenbroeck, Wachtebeke -l- G. Du Cheyne -e- 17 u.

Ninove. Neigembos met als thema paddestoelen -b- 14.30 u. kapel Bevingen, Neigembos te Neigem, info 054/33 33 01 -l- H. De Kegel -e- 17 u. -m- spiegeltje, laarzen.

Noorderkempen. Paddenstoelentocht in de Wildertse Duintjes, info: 03/664 05 97 -b- 14 u. parking Wildertse Duintjes, Heidestraat 36, Kapellen -l- R. Hanssens -e- 17.30 u.

Rupelstreek. Natuurwandeling in de Vlassenbroekse Polders, info 03/887 15 24 -b- 13.30 u. parking Delhaize Reet A12, 14 u. kerk Vlassenbroek -l- F. Mertens -e- 17 u.

Schelde-Leie. Dagexcursie naar de vogelrijke natuurgebieden op O.L. en naar het Verdrongen Land van Saefthinge, info 09/384 43 82, vooraf inschrijven -b- 7.15 u. kerk Eke, 8.30 u. ingang Saefthinge, 14 u. Antwerpen L.O. -l- J. Vanheuverwijn -e- 18 u. -m- laarzen, verrekijker, vogelgidsen, aangepaste kledij, picknick

Schelde-Leie. Natuurwandeling met bijzondere aandacht voor overwinterende water- en roofvogels in de Scheldevallei -b- 14 u. Scheldebrug, Nederzwalmse Steenweg kant Zingem -l- G. de Ghesquire -e- 17 u. -m- laarzen, verrekijker, veldgidsen.

'sHeerenbosch. Vreemde stammen in het bos, openingswandeling week van het bos: thema boomstammen in al hun aspecten, info 052/33 44 56 -b- 14 u. Boskapel, Buggenhout -l- G. Van Gucht -e- 17 u.

'sHeerenbosch. Kunst en natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp, tentoonstelling schilderijen t.v.v. Vlassenbroek-Polder -b- 14 u. Galerij Salix, Vlassenbroek, info 052/41 18 85 -l- P. Meert -e- 18 u.

Vaartland. Nationale vogelkijkdag en ringdemonstratie, info 03/886 27 90 -b- 8 u. Sasplein Klein Willebroek -l- A. Willemsen -e- 11 u.

Westland. Paddestoelenwandeling in de Palingbeek, determinatie van allerlei paddestoelen, bomen en struiken, info 057/20 24 54 -b- 9 u. parking Palingbeek, Palingbeekstraat 18, Zillebeke -l- R. Claeys -e- 11.30 u.

Westland. Dia-avond: Natuur in Noordoost-Polen door R. De Mol -b- 20 u. jeugdstation, Leopold III-laan, Ieper -l- M. Hanssens -e- 23 u.

11

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, 14.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

13

Noord-Limburg. Diavoorstelling over reis naar Isral -b- 20 u. Palthe, Kerkstraat, Overpelt -l- J. Henderickx -e- 23 u.

14

Antwerpen-Zuid. Paddestoelentocht op Fort 7, info 03/455 92 79-b-9 u. ingang Fort 7, Legerstraat 40, Wilrijk-l-H. De Ceulaer-e-12 u. -m- loop, laarzen bij nat weer.

Markvallei. Trekkel-cursus, info 03/314 60 14-b-7u. J. Spannenburgmuseum, Karel-Boomstraat 44, Hoogstraten-l-J. Leestmans-e-12 u.

Kievit. Trektellingen aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat,Beerse-l-Paul Prinsen-e-11 u.

Kievit. Avond met Roland Van Boxtaete -b- 20.15 u. Zaal Lambeer,Vredestraat,Beerse-l-D. Josten-e-23 u.

Lier. De Plantenwerkgroep inventariseert te Testelt -b- 8.15u. fietsenstalling station Lier, 9 u. kerk Testelt-l-N. Van Aerschot-e-17 u. -m- flora, loop, picknick en drank.

Lier. Observatie trekvogels in Kalmthoutse Heide met aandacht voor roofvogels, info 03/480 25 32 -b- 8 u. fietsenstalling station Lier, 8.45 u. parking natuurreservaat aan Verbindingsweg, eigen wagen-l-T. Depauw-e-17 u.

Mandelstreek. Weekend naar Schouwen Duiveland met de bus, inschrijven bij 051/20 46 54-b-6.45 u. -l-P. Deprez-e-

15

Aalter. Herfstfietsstocht langs minder gekende plekjes in ons gebied -b- 13.30 u. kerk van Aalter-Brug-l-J. Van Kerschaver-e-16 u.

Brussel. Vallei van Vogelzangbeek: bezoek aan een bedreigd groengebied in Anderlecht (Brussel), info 02/524 28 52 -b- 9u. ingang kerkhof Anderlecht (Brussel) -l-P. Vanbellinghen-e-12 u.

Denderland. Het Kravaalbos, info 053/77 32 64 -b- 14 u. Hof Ter Putte-l-F. Van Den Bergh-e-17 u.

Gent. Namiddagwandeling door het park van het Succakasteel, een prachtig stukje beukenbos, info 09/230 98 75 -b- 14.30 u. Park Succakasteel, Volderrede 52, Destelbergen-l-H. Evrard-e-17u.

Geraardsbergen. Watervogeltelling in De Gavers te Schendelbeke -b- 9 u. onder de Denderbrug te Schendelbeke-l-Bracquené J. e-11 u.

Kievit. Trektellingen aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat,Beerse-l-P. Prinsen-e-11 u.

Klein-Brabant. Bustocht naar de Olevvallei, inschrijven voor 7/10, 490 F/pp en -12 j. 450 F/pp storten op 000-0674062-09 b-7 u. Staels Borco Bornem, 7.15 u. Peleman Puurs-l-P. Ceunen-e-18 u.

Land van Waas-Zuid. Paddestoelentocht in de Stropers -b- 13.30 u. stadhuis Sint-Niklaas, 14 u. Stropers-l-G. Keereman-e-17 u.

Merelbeke-Melle. Het determineren van paddestoelen in het provinciaal domein Het Gentbos, info 09/230 46 46 -b- 14 u. Merelbeke, kerk centrum, 14.15 u. ingang Gentbos, Motsenstraat, Merelbeke-l-R. Walley-n-e-17.15 u.

Midden-Kempen. IWRB-Watervogeltelling op alle plassen van de regio, info 014/31 26 57 -b- 8.30 u. Brug Mol-Donk (parking NZM) -l-J. Sas-e-12.30 u.

Midden-Limburg. Vogelobservatie, info 089/ 38 16 24 -b- 9 u. Paalsteen, einde Paalsteenstraat te Hasselt-l-M. Lodewijckx-e-12 u.

Nete en Aa. Zoektocht naar vogels in de kuststreek met aandacht voor zeevogeltrek en aanwezige zeldzame vogeltjes -b- 6 u. parking De Lindekens, Bouwel-l-W. Van Den Schoor-e-16 u.

Netevallei. Herfstwandeling in Meerdaalwoud onder leiding van F. Van Attenhoven: thema herfst in het bos, info 015/24 71 74 -b- 13 u. station Heist-Op-Den-berg, 14 u. kerk Bierbeek-l-O. Heylen-e-16.30 u.

Ninove. Landschapswandeling doorheen het Brabantse landschap Pajottenland -b- 14 u. kerk O.L.V. Lombeek-l-D. Verckens-e-17 u.

Noord-Limburg. Watervogeltelling -b- 8 u. Barrier, Sahara, Lommel-l-A. Geypen-e-12 u.

Rupelstreek. Bustocht naar de Olevvallei, inschrijven voor 7/10, 490 F/pp en -12 j. 450 F/pp storten op 000-0674062-09 b-7.30 u. kerk H. Hart Antwerpsestraat Boom A12, info 03/887 13 72-l-E. De Keersmaecker-e-18 u.

Schelde-Leie. Paddestoeleninitiatietocht voor beginners in het Kluisbos en ook aandacht voor de vogels in de herfst -b- 9.30 u. parking recreatieoord Kluisbos-l-N. Desmet-e-12 u. -m- laarzen, loop, paddestoelengidsen.

'sHeerenbosch. Kunst en natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp, tentoonstelling schilderijen t.v.v. Vlassenbroek-Polder -b- 14

u. Galerij Salix, Vlassenbroek, info 052/41 18 85 -l-P. Meert-e-18 u.

Vaartland. Paddestoelentocht, regio Willebroek, info 03/888 47 78 -b- 9 u. kerk Blaasveld-l-J. Moens-e-17 u.

Wulp. Vogeltrektelling aan de Crukeleer -b- 7 u. kerkplein Sint-Bavo Oud-Turnhout (centrum) -l-L. Cuylaerts-e-10.30 u.

18

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, 14.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie-l-H. Vaesen-e-16.30 u.

19

Oostende. Diavoorstelling: natuur in Noordoost-Polen, info 09/230 35 48 -b- 20 u. Lijsterbeslaan, College Mariakerke-l-R. De Mol-e-23 u.

20

Demervallei. Sterrenobservatie -b- 20 u. parking recreatieoord De Vijvers Averbode-l-D. Distelmans-e-23 u.

21

Brussel. Tweede trekstelling te Brussegem aan orientatietafel van VAB -b- 7 u. kruispunt Brussegem (richting Merchtem), info 02/524 28 52 -l-P. Herroelen-e-10 u.

Kievit. Trektellingen aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat,Beerse-l-P. Prinsen-e-11 u.

Markvallei. Trekkel-cursus, info 03/314 60 14-b-7u. J. Spannenburgmuseum, Karel-Boomstraat 44, Hoogstraten-l-J. Leestmans-e-12 u.

Mechelen. Watervogels in Vlaanderen, info 016/65 02 27 -b- 20 u. Lokaal de Dijle, Ontvoeringsplein 2, Mechelen-l-P. Meire-e-22.30 u.

Wulp. Dia-avond De Hoge Venen : fauna en flora -b- 20 u. De Heischuur,Schuurhoven 2,Oud-Turnhout-l-L. Cuylaerts-e-22.45 u.

22

Aalter. Vogeltrektelling in het Drongengood -b- 6.45 u. kerk Ursel-l-J. Pauwels-e-9 u.

Aalter. Paddestoelenexcursie in de Hooggoedbossen te Aalter -b- 14 u. parking Hoogboedbos-l-M. Van Moerkerke-e-16.30 u.

Antwerpen-Centrum. Zwerven door Zuid-Beveland op zoek naar najaarstrekkers en andere wad- en waadvogels -b- 9 u. Putte grens-l-R. Huysmans-e-17 u. -m- stevig schoeisel, picknick.

Antwerpen-Zuid. Busuitstap Mil. Domein Elsenborn en Ruhrbusch, inschrijven voor 15/10 op 03/353 09 77 -b- 7.30 u. station Oude God te Mortsel-l-L. Van Schoor-e-20 u.

Gent. Bustocht naar het K.B.I.N., het Arboretum en het park van Tervuren, info 09/230 82 68 -b- 7 u. St. Pietersplein, Gent-l-E. Van Renterghem-e-17 u.

Kievit. Trektellingen aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat,Beerse-l-P. Prinsen-e-11 u.

Midden-Kempen. Natuurstudie: vogeltrektelling aan de grote Zandput Mol, info 014/31 26 57 -b- 6.45 u. 9 u. Poort Grote Zandput Sas 4, langs kanaal-l-F. Van Vlerken-e-12.30 u. -m- kijker, zitstoeltje.

Moervaart-Zuidlede. Paddestoelenwandeling in het provinciaal domein Puyenbroeck: aandacht voor zwammen en hun ecologisch belang -b- 14 u. parking 1 van prov. domein Puyenbroeck, Wachtebeke-l-C. Gillis-e-17 u.

Ninove. Berchembos: najaarsexcursie, info 054/33 07 42 -b- 14.30 Grot van Poele, kruispunt Omloopstraat met Kweddenhoekstraat te Roosdaal-l-S Kestens-e-17 u. -m- laarzen.

Noord-Limburg. Jaarlijkse herfstuitstap naar de Ardennen, Oorthevallei-b-7 u. met autobus-l-A. Mertens

Schelde-Leie. Natuurwandeling langs de Oude Leie: kleine landschapselementen, oeverbescherming en watervogels -b- 14 u. kerk Grammene-l-W. Packet-e-17 u. -m- laarzen, verrekijker, veldgidsen.

'sHeerenbosch. Kunst en natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp, tentoonstelling schilderijen t.v.v. van Vlassenbroek-Polder -b- 14 u. Galerij Salix, Vlassenbroek, info 052/41 18 85 -l-P. Meert-e-18 u.

Vaartland. Observatie van dagdoortrekkers en ringwerk -b- 8 u. Sasplein Klein Willebroek-l-A. Willemsen-e-12 u.

Westkust. Herfstwandeling in het bos van Wijnendaele, info 059/27 76 58 -b- 14 u. parking bos Wijnendaele-l-L. Dewulf-e-17 u.

25

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, 14.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

28

Antwerpen-Zuid. Infostand: boeken over insecten, schelpen, mossen of vogels, toelichting over optisch materiaal, info 03/480 54 24 -b- 13 u. Fort 7, Legerstraat 40, Wilrijk -l- W. Van Spaendonck -e- 18 u.

Antwerpen-Zuid. Natuurwandeling in Fort 7 n.a.v. 10 jaar erkend natuurreservaat -b- 14.15 u. Fort 7, Legerstraat 40, Wilrijk -l- L. Deceuninck -e- 16.45 u.

Antwerpen-Zuid. Ruil- en koopbeurs van natuurartikelen (boeken, optisch materiaal, tekeningen, ...), info 03/455 92 79 -b- 13 u. Fort 7, Legerstraat 40, Wilrijk, lokaal De IJsvogel -l- L. Deceuninck -e- 18 u.

Gent. Winteravond: F. Van Opstal brengt het tweede deel van zijn natuurfilms, info 09/230 82 68 -b- 20 u. Dienstencentrum, Braemkasteelstraat, Gentbrugge -l- E. Van Renterghem -e- 22.30 U.

Kievit. Trektellingen aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Lier. Provinciale natuurkwis: leerrijk en plezierig vragenspel voor groepen van max. 5 personen inschrijving per groep 500 F -b- 19.30 u. Sint-Gommaruscollege Kan. Davidlaan, Lier, rek. 000-0606834-02 kwis + naam van groep -l- M. Vermeylen -e- 23 u.

29

Brussel. Bos 't Ename, Scheldemeersen en Donkvijver te Oudenaarde: waadvogels en eendachtigen, info 09/384 43 82 -b- 10 u. fontein Markt, Oudenaarde -l- J. Vanheuverwijn -e- 17 u.

Geraardsbergen. Wandeling in het Hayesbos te Everbeek, thema: herfst in het bos met de typische fauna en flora -b- 14 u. kerk Everbeek-Boven -l- W. Boonen -e- 17.30 u.

Kievit. Trektellingen aan het Blak -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 11 u.

Midden-Kempen. Busreis Hoge Venen: dagwandeling over de Fagne Wallonne en langs de Helle, inschrijving J. Sas 014/31 26 57 voor 23/10 -l- P. Fettweis

Ninove. Park van Edingen met als thema bomen, info 054/32 82 18 -b- 14 u. kerk van Denderwindeke, 14.30 u. ingang park Edingen -l- G. Rohaert -e- 17 u.

Noord-Limburg. Vogeltrekwaarneming en ringwerk -b- 7 u. Kiefhoek, Kiefhoekstraat, Eksel -l- A. Geuens -e- 12 u.

Schelde-Leie. Vogelobservatie in de Bourgoyen-Ossemeersen -b- 14 u. parking zwemkom Rooigem -l- J. Pieters -e- 17 u. -m- laarzen, verrekijker, vogelgidzen.

'sHeerenbosch. Streekwandeling te Buggenhout: familiale wandeling, info 052/35 73 56 -b- 14 u. Boskapel, Buggenhout -l- P. Polfliet -e- 17 u.

'sHeerenbosch. Kunst en natuur, galerij Salix Vlassenbroek-Dorp, tentoonstelling schilderijen t.v.v. Vlassenbroek-Polder -b- 14 u. Galerij Salix, Vlassenbroek, info 052/41 18 85 -l- P. Meert -e- 18 u.

Vaartland. Poldertocht in Heindonk, snack voorzien, info 03/866 05 15 -b- 14 u. parking Hazenwinkel Beenhouders R., Heindonk -l- F. Fierens -e- 17 u.

OPENING EN INWANDELING VAN NATUURRESERVAAT DE PEULISBOSSEN TE PUTTE

De Peulisbossen zijn het nieuwe reservaat van de Wielewaal regio Mechelen. In één van de laatste open gebieden tussen Putte en Bonheiden werd 5,67 ha bos aangekocht. Poeltjes, elzenbroeken, rietvelden, eikenbestanden, dennen en enkele hakhoutbosjes zorgen voor een zeer gevarieerde flora en fauna.

Tijdens de opening en de inwandeling kom je meer te weten over het bos en de soorten die er bescherming vinden. Streekbieren, pannekoeken, een infostand, demonstraties van bloemschikken met natuurlijke materialen en life vertolkte kleinkunstmuziek zullen voor een bijzonder aangename sfeer zorgen.

Datum:	Zondag 1 oktober, in de namiddag
Plaats:	Voetbalchalet van het B-terrein, Voetbalstraat te Peulis, gemeente Putte, bewegwijzering zal voorzien worden.
Programma:	• vanaf 14u00 enkele korte toespraken • 14u30 inwandeling onder deskundige leiding van plaatselijke natuurgidsen • vanaf 16u00 - optreden van Tom Claes met zijn zus, - demonstraties bloemschikken met natuurlijke materialen; bessen, noten, grassen, bladeren enz... - pannekoeken, desserts, streekbieren en koffie - infostand met nestkasten enz...
Deelname:	Gratis. Inkomsten uit de verkoop van pannekoeken, dranken, nestkasten en bloemstukken komen ten goede van het reservaat.
Inlichtingen:	Conservator Lucien Verschoren, tel. 015/75 46 34.

Hallo, ik ben Hip de boskabouter.

Ik mag jullie een bijzonder nieuwtje melden. Men zegge het voort!

Op zaterdag 14 oktober wordt tijdens-en na de paddestoelwandeling de mogelijkheid aangeboden om wat je gezien hebt in kleur en vorm om te zetten via schilderen met aqua-

relverf.

Schrik niet! Misschien denk je niets voor mij... en ik heb nog

wel: „dat is nooit wat zinnigs

op papier gekregen... of... brrr... ik had als kind al zo'n hekel aan schilderen". En noem maar op.

Ik geloof jullie wel! Maar... luister.

Bernadette Melens is gespecialiseerd in cursussen om je creativiteit te ontplooiën. Ze leert mensen die nog nooit getekend of geschilderd hebben, hoe ze kunnen spelen met kleuren en vorm. Via ademhalingsoefeningen en visualisaties om je fantasie te ontwikkelen leer je gebruik te maken van je gevoel en andere zintuigen. Ze helpt je individueel iets origineel en creatief op papier te brengen.

In samenwerking met „de Wielewaal“ die deze dag organiseert krijg je de kans om het eens uit te proberen. Durf je de stap te wagen? Het lukt vast en je bent welkom.

Wil je meedoen bel dan snel voor reservatie naar „de Wielewaal“. Er kunnen max. 15 personen per groep meedoen.

Praktische informatie: duurtijd ± 2 u.

kostprijs: 450,- fr. per persoon
alle materialen inbegrepen - verf - plank - papier - penselen... e.d.

lesgeefster:

Bernadette Melens
Tel: 03/455.00.82

Rode zwavelkop

Witsteel
franjehoed

Boletus
leonis

Zaterdag 14 oktober, Paddenstoelenwandeling o.l.v. Willem Boonen, vertrek 9.30 u., Grote Markt, Geraardsbergen. Nadien aquarelschilderen o.l.v. Bernadette Melens. Einde 17 uur. Picknick meebrengen, drank is voorzien. Inschrijven door storten van 450 F op rekeningnummer 000-0319785-73 van Wielewaal Turnhout, m.v.v. "Paddenstoelen 14/10", vóór 1 oktober. Info bij J. Bracquené, 014/41.22.52.

VERENIGINGSBERICHTEN

Uit het verslag van de Raad van Beheer van 16 mei 1995

Op deze vergadering werden de financiële aspecten van de reservatenwerking besproken:

- de provinciale reglementen voor de aankoop van reservaten werden doorgenomen en de problemen hierrond besproken. Met uitzondering van de provincie Vlaams-Brabant zijn de voorzien budgetten der provincies ontoereikend om de aankopen van de natuurverenigingen voldoende te subsidiëren;
- voor het Vlaams gewest werden alle dossiers ingediend. We wachten op de nieuwe subsidieregeling;
- jaarlijks ontvangen we een variabele aankoopparticipatie van de Koning Boudewijnstichting en de WWF;
- elk jaar vraagt de aankoop van 100 ha natuurterreinen echter een eigen inbreng van De Wielewaal van ongeveer 8 miljoen. Dit tekort zal in de toekomst onder andere bestreden worden door Krekelsparen en de bestendige opdrachten ten bate van een aankoopproject beter te promoten.

De agenda wordt op de volgende vergadering verder afgewerkt.

Uit het verslag van de Raad van Beheer van 3 juni 1995

- Het decreet op het wegbermbeheer wordt op vele plaatsen slecht opgevolgd door verschillende overheden. Er wordt frequent gemaaid vóór 15 juni. Soms worden nog herbiciden toegepast. De Wielewaal zal op de conservatordag een motie hierover goedkeuren en verzenden aan de minister van Leefmilieu en de pers.
- Het beheer van de inventaris wordt geautomatiseerd.
- Er wordt een huurovereenkomst afgesloten met de huurder van het Natuurcentrum Panneweel.
- De Wielewaal vraagt een projecterkenning aan bij Netwerk om goedkoper te kunnen lenen indien dit noodzakelijk zou zijn in verband met een aankoopproject.
- We maken een brochure om legaten te bekomen.

- Het Zwaluwproject krijgt veel aandacht van plaatselijke TV-zenders en van de geschreven pers.

- De Wielewaal richt voorlopig geen cursus beëdigd wachter in.

- DAC'er Ludo Wuyts neemt loopbaanonderbreking voor een jaar vanaf 1 september e.k.

Zwaluwproject erkend door minister

Het Zwaluwproject van De Wielewaal werd ingediend als bijzonder project inzake het leefmilieu en natuurbehoud. De Gemeenschapsminister van Leefmilieu verleende het project „Zie... een zwaluw” voor 1995 een toelage van 75% op de ingediende begroting. Deze financiële middelen maken het mogelijk het project professioneel te onderbouwen.

De Wielewaal kon dan ook Marc Florus als wetenschappelijk medewerker aantrekken. Marc werkt vanaf 1 augustus op het Wielewaalsecretariaat. Hij begeleidt het Zwaluwproject in al zijn facetten: beantwoorden vragen van leden, contacten met de lokale ornithologische coördinatoren (LOC's), verwerken gegevens, opstellen eindrapport, perscontacten, enz. Hij krijgt als ruimere opdracht om de doelstelling „Natuurstudie” binnen de vereniging uit te bouwen.

Marc Florus was reeds op jonge leeftijd een actief lid van Wielewaalafdeling Nete en Aa en JNM-Neteland. Als Jeugdbonder was hij betrokken bij tal van bestuurlijke en inhoudelijke initiatieven waaronder ook talrijke inventarisatieprojecten. Hij vervulde zowel op afdelingsniveau als op niveau van het hoofdbestuur van JNM verschillende functies. Marc is momenteel bondsvoorzitter van JNM (Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming).

Marc Florus studeerde dit jaar af als bio-ingenieur in de milieutechnologie aan de Universiteit Gent. Hij is sinds vorig jaar ook lid van de raad van beheer van de Bond Beter Leefmilieu. We wensen hem veel succes toe in zijn nieuwe functie.

L. Meul

Concert 'Muziek Natuur-lijk'

In het Europees Jaar voor het Natuurbehoud wil de Wielewaalafdeling Netevallei haar 15-jarig bestaan feestelijk vieren met een muzikale natuurwandeling. Het concert 'Muziek Natuurlijk' wordt gebracht door 2 professionele muzikanten van eigen bodem. Franca Van de Leest (dwarsfluit) en Paul Arents (piano) brengen composities die zich duidelijk door de natuur hebben laten inspireren. De gekozen melodieën zijn niet begrensd door taal of cultuur, maar hebben wel een duidelijk streekgebonden accent.

Muziek en natuur vormen sinds het begin der tijden een onafscheidelijk paar. En zoals bij elke grote liefde worden korte periodes van vervreemding gevolgd door buien van hevige verliefdheid.

Vanaf de dageraad van de beschaving, heeft de mens op grote momenten van zijn levenscyclus geritmeerd op muziek: huwelijken, begrafenissen, initiatierituelen,...

De eeuwige wederkeer van de seizoenen wordt opgeroepen in Vivaldi's „Quattro Stagioni”.

Geen enkele stroom is zo bezongen in onsterfelijke melodieën als de Boheemse Moldau. Smetana's muziek volgt de stroom van bron tot monding, en zijn symfonisch gedicht deint mee op de golven van de rivier.

De mystiek van het woudleven wordt verklankt in Schumann's „Waldszenen”. Edvard Grieg laat ons de onge-repte zuiverheid en eenzaamheid van de Noorse Fjorden aanvoelen. De Tsjech Janacek vermeit zich in de intimiteit van zijn „overwoekerde bospaden”.

Dichter bij ons roept Marinus de Jong een sfeerbeeld op van de Kempische landschappen en van de Netevallei in „Kempische Taferelen” en „Aan de Netheboorden”.

De ijle klank van de vogelzang blijft generaties componisten inspireren. Schumann schrijft zijn „Vogel als Profeet”, de Vlaming Lodewijk Mortelmans verklankt „het Wielewaal en Leeuwerkt” en Olivier Messiaen trok met een cassette recorder het bos in om

de zang van vogels op te nemen en vervolgens uit te schrijven in zijn „Catalogue d'Oiseaux" en zijn weergaloze „Merle Noir".

De cyclus van het leven wordt uitgebeeld door de „Morgenstimmung" van Grieg, terwijl met Wagner's „Götterdämmerung" de eeuwige nacht de wereld in een sluier hult. Gustav Mahler tenslotte laat met „Das Lie der Erde" de aarde zelf haar eeuwig lied zingen, met alle vreugde en treurnis die het korte leven van de stervelingen door-dringt.

Kortom 'The Circle of Life' komt aan bod.

Deze muzikale expeditie vindt plaats in de bekende HNITA-hoeve (vermaard om zijn jazz-concerten), Losstraat 116 te 2220 Heist-op-den-Berg op vrijdag 20 oktober 1995 te 20.30 uur.

Toegangskarten kosten 300 (250 F in voorverkoop en voor pasjeshouders). De integrale opbrengst van deze avond komt ten goede aan het fonds dat het reservatenbestand in de Netevallei via gerichte aankopen poogt uit te breiden.

Gun uw oren een heilzaam natuurbad en help mede de natuurpracht in onze Netevallei te vrijwaren.

Voor bijkomende informatie en reservaties kan u terecht bij:

Wilfried Wouters, Averegtenlaan 15, 2220 Heist-op-den-Berg, tel. 015/24 25 73.

In memoriam Gerard Pex

Samen met veel vrienden hebben we op 14 juli ll. onze goede vriend Gerard ten grave gedragen. Geboren te Geistingen (Kinrooi) in 1928, oudste van zes, liep hij college te Maaseik. Hij moest al vroeg aan het werk, maar behaalde intussen door zelfstudie het diploma van technisch ingenieur-electriciteit-sterkstroom. Hij kreeg dan ook een verantwoordelijke functie bij KS-Eisden.

Hij was Wielewaler van het eerste uur. Zoals het toen dikwijls het geval was, deed hij zijn eerste ervaring als ornitoloog op als vogelvanger en -houder. In de zestiger jaren was hij penningmeester van OSC De Wielewaal en was jarenlang conservator van het reservaat „Jagersborg". Hij was de grondlegger van Wielewaalafdeling Maasland, waaraan hij tot het einde bleef meewerken.

Niettegenstaande zijn cardiale handicap was hij een taaie trekker, bij tijden ontij. Tijdens de uitstappen was hij een graag geziene gezelschap; hij kende de roofvogels als geen ander.

Heel wat latere Wielewalers, waarvan ondergetekende, hebben hem heel wat te danken.

Gerard, we zullen je heel erg missen.

René Neven, oud-voorzitter van Wielewaal-Maasland

De zesde provinciale natuurquiz van W.A. Lier

Fondswerving voor reservataankoop. Gezellig de natuur leren kennen. Niet bescheiden zijn en... meedoen!!!

Na het grote succes van de vijf vorige edities richt Wielewaal Lier op zaterdag 28 oktober 1995 haar Zesde Provinciale Natuurquiz in ten voordele van het reservatenfonds. Aankopen van reservaten zoals 't Rietveld moeten immers gefinancierd worden.

Deze leerrijke quiz die in een aangename sfeer wordt opgebouwd, staat open voor ploegen tot max. 5 personen en bevat vragen over alle mogelijke disciplines van de natuur: vogels, planten, insecten, zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, milieu, reservaten...

Wegens het overweldigend succes van de voorbije jaren zijn we verplicht om het aantal quizploegen te beperken tot 32.

Wij verwachten uw inschrijving vóór 19 oktober 1995: 500 F per ploeg op rekeningnummer 000-0606834-02 van WA-Lier. Iedere deelnemer krijgt een aandenken! Onze zesde Provinciale Natuurquiz vangt aan om 19.30

u. stipt in de polyvalente zaal van het Sint-Gummaruscollege, Kan. Davidlaan 4 te Lier. Bewegwijzering zal voorzien worden. Ruime parking! Tot dan?

Wielewaal Vaartland stelt voor: eerste vertoning „Natuurbehoud, de moeite waard!"

Een film van Florent Van Opstal, n.a.v. 1995, het jaar van het natuurbehoud, op zaterdag 18 november 1995, te 20 uur in de gemeentelijke Feestzaal, A.V. Landeghemstraat 99, 2830 Wilbroek. Met medewerking van de Vlaamse Gemeenschap, Aminal, Afdeling Natuur. Unieke fragmenten gemaakt met liefde voor de natuur.

Natuurvriendelijk bermbeheer

De hierna volgende motie werd opgesteld n.a.v. de conservatordag van De Wielewaal op 17 juni 1995. Een studiedag waarop ondermeer aandacht werd besteed aan het bermbeheer in Vlaanderen.

In dit Europees Jaar van het Natuurbehoud met als thema 'natuur buiten de reservaten', wil De Wielewaal opnieuw de aandacht vestigen op het natuurvriendelijk bermbeheer.

Op 27 juni 1984 keurde de Vlaamse Regering als uitvoeringsbesluit van de wet op het natuurbehoud het 'bermbeheer' goed. Door dit besluit worden aan de openbare besturen een aantal verplichtingen opgelegd inzake het beheer van wegbermen. Het gebruik van herbiciden op de bermen werd verboden en het maaisel moest voortaan binnen de tien dagen na het maaien van de berm worden afgevoerd.

Verder dient het maaien te gebeuren binnen een bepaalde periode: maaien voor 15 juni is verboden, een eventuele tweede maaibeurt mag slechts uitgevoerd worden na 15 september. Deze maatregelen hebben tot doel om de bloemenrijkdom van de berm te verhogen, en op die manier de bermen ecologisch waardevoller en ook visueel aantrekkelijker te maken.

Tien jaar na het in werking treden van het wegbermbesluit, in dit Europees Jaar van het Natuurbehoud 1995, met als thema 'natuur buiten de reservaten', wil De Wielewaal opnieuw de aandacht vestigen op het natuurvriendelijk bermbeheer.

Dat dit bermbesluit niet overal hetzelfde

de succes zou hebben, was van in het begin duidelijk. Tien jaar na het in werking treden van het besluit op 1 januari 1985, worden nog heel wat overtredingen vastgesteld, al zijn er grote verschillen tussen de gemeenten (en andere openbare besturen) onderling.

Gemeenten

Een aantal gemeenten springen nog steeds kwistig om met herbiciden. Ook langs provinciale wegen worden soms nog overtredingen vastgesteld. Dikwijls onder het mom van verkeersveiligheid worden kruispunten en stroken van 0,5 tot 1 meter van de berm met herbiciden kapotgespoten.

Door af te zien van herbicidengebruik zouden de gemeentebesturen en provincies nochtans een voorbeeld kunnen stellen aan de bevolking. Dit is noodzakelijk om een algehele mentaliteitswijziging i.v.m. overmatig pesticidengebruik op gang te brengen (cfr. de reductiedoelstellingen die ons land aanging op de Noordzeeconferentie). Het gebruik van herbiciden op bermen is volgens De Wielewaal totaal uit den boze, en moet volledig stopgezet worden.

In de meerderheid van de gemeenten wordt ook nog steeds het maaisel niet afgevoerd. Hierdoor verruigen de bermen, verdwijnt de soortenrijkdom en krijgen soorten van verruigde situaties, zoals Grote brandnetel, de bovenhand. Het afvoeren van het maaisel zorgt voor een vershraling van de berm en maakt het beheer ervan op termijn goedkoper.

Ook wat betreft het maaitijdstip zijn in een aantal gemeenten, maar ook langs gewestwegen, nog steeds overtredingen vastgesteld.

Op gemeentelijk vlak pleit De Wielewaal voor het opstellen van bermenplannen, wat perfect zou kunnen binnen het gemeentelijk natuurontwikkelingsplan (GNOP).

In deze bermenplannen zou prioritair een aangepast beheer moeten worden voorzien van de meest waardevolle bermen in de gemeente, en de bermen met belangrijke potenties.

We stellen voor om een soort van diversificatie in het beheer na te streven en zeker de waardevolle bermen een aangepast natuurbeheer te geven. Op bermen met een geringere natuurwaarde, omdat ze bijvoorbeeld te smal zijn, of te voedselrijk werden, kan dan gekozen worden voor een meer

pragmatisch beheer waarbij een compromis tussen natuur en praktische haalbaarheid wordt gezocht.

Door de vertegenwoordigers van De Wielewaal in de gemeentelijke milieuadviesraden zal geprobeerd worden het gemeentelijk bermbeheer een ecologische bijsturing te geven.

De Wielewaal wil actief meewerken aan de intensivering van wegbermen en aan de gemeenten concrete voorstellen doen voor een aangepast beheer ervan.

De Wielewaal meent dat de overheid hierin eveneens een stimulerende rol kan vervullen. Zeker met het oog op het aflopen van het milieuconvenant met de gemeenten in 1996, moet erover gewaakt worden dat gemeentelijke milieu- en natuurbehoudsinitiatieven zoals het GNOP, kunnen gecontinueerd worden.

Dijken

Een ander vastgesteld knelpunt is het beheer van dijken. Ook dijken vallen onder de toepassing van het bermbeheer. Dijkvegetaties zijn bovendien po-

tentieel erg rijk aan soorten. Ook op dijken wordt het gebruik van herbiciden vastgesteld. Dikwijls wordt met selectieve herbiciden tegen dicotylen, alles kapotgesproeid wat geen gras is.

Een ander knelpunt bij het maai-beheer op dijken is het maaien van riet- en ruigtevegetaties langs rivier- en kanaaloevers. Deze vegetaties herbergen heel wat nesten van (riet)vogels als Bosrietzanger, Grasmus en Kleine karekiet. Door het maaitijdstip worden heel wat nesten van deze vogels vernield.

De Wielewaal vraagt aan de overheid om bij de dijkbeherende instanties aan te dringen op een natuurvriendelijker beheer van dijken: toepassing van het bermbeheer, beheersovereenkomsten (geen bemesting, herbiciden) en het behoud van rietzomen tijdens de broedtijd. Op de Sigma-dijken is het opheffen van het verbod op permanente afsluitingen voor het vee zinvol. Dit verbod dwingt de beherende landbouwers immers tot een grote investering in tijd en materiaal.

WIELEWAALDAG EEN SUCCES

Op 14 mei ontving afdeling Klein-Brabant de Wielewalers uit het hele land tijdens de eerste wielewaaldag. Deze werd georganiseerd onder het thema 'Land aan de Schelde'.

De boottocht op de stroom vormde het hoogtepunt van deze manifestatie.

Goed om te weten

EIKENPROJECT

In 1995 wordt voor de derde keer het Eikenproject georganiseerd. Dit is een samenwerking tussen de Vlaamse Bosbouwvereniging, Pro Silva Vlaanderen (vereniging voor natuurgetrouwe bosbouw) en de Bosboomtelers van Vlaanderen. Alle administratie en opvang van de deelnemers zal gebeuren op het Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal, Duboislaan 2, 1560 Hoeilaart, tel. 02/657 93 64.

Met het eikenproject willen we inheemse boomsoorten en inheems bosplantsoen promoten evenals natuurgetrouwe bosbouw. Hiervoor wordt tegen een kleine prijs een beperkte hoeveelheid inheems bosplantsoen van goede kwaliteit bezorgd aan iedere persoon of vereniging die erom vraagt. In de praktijk gaat het om 100 boompjes te kiezen uit de volgende 5 soorten: Zomereik, Boskers, Gewone es, Winterlinde en Zwarte els.

De deelnemers kunnen de boompjes komen ophalen op zaterdag 9 december op verschillende plaatsen in het Vlaamse land. Alle deelnemers krijgen tevens de tijdschriften van de Vlaamse Bosbouwvereniging en Pro Silva voor het jaar 1996.

Meer informatie krijgt u op voormeld adres.

STUDIEDAGEN EN DEMONSTRATIES IN PIME

Demonstratie 'Compostering', zaterdag 23 september '95 in het PIME

Opzet

Het groente-, fruit- en tuinafval vertegenwoordigt de helft van het huishoudelijk afval in Vlaanderen en wordt meestal nog verwijderd via stortplaatsen en verbrandingsovens. Door het organisch afval van de keuken en de tuin apart te houden van de rest van het huisvuil en het te composteren ontstaat een humushoudend produkt dat als bodemverbeteraar kan aangewend worden in de eigen tuin. Op die manier leveren we bovendien een belangrijke bijdrage aan afvalpreventie.

Ook de Openbare Afvalstoffenmaatschappij voor het Vlaamse Gewest (OVAM) is recent gestart met een campagne teneinde het thuiscomposteren te stimuleren.

Tijdens de studienamiddag op het PIME zullen de diverse systemen van composteren toegelicht worden en komen zeker ook praktische aspecten aan bod. De studienamiddag richt zich naar een ruim publiek van geïnteresseerden.

Programma

- 13.30 u. Onthaal
- 14.00 u. Inleiding door Mw. Neels, diensthoofd PIME
- 14.10 u. Theoretisch gedeelte: doelstellingen en principes van composteren door Gerrit Van Daele, medewerker van het Comité Jean Pain te Londerzeel
- 14.40 u. Praktisch gedeelte in de tuin van PIME: demonstratie composteringstechnieken, werking van compostvaten en -hopen, problemen in de praktijk door Gerrit Van Daele.
- 17.00 u. Einde

Praktisch

Datum: zaterdag 23 september 1995 van 14 tot 17 u.

Plaats: PIME, Mechelsesteenweg 365, 2500 Lier. Tel. 015/31 95 11, fax 015/31 58 80

Kostprijs: 200 F

Inschrijving: kan tot uiterlijk 12 september, het aantal deelnemers is beperkt tot 25 personen. De inschrijving is definitief na storting van 200 F op het rekeningnummer van PIME 068-2157583-39 met als vermelding 'composteren'.

Studiedag 'Educatieve reservaten', woensdag 27 september '95 in het PIME

Opzet

Het Wereld Natuur Fonds begeleidt leerkrachten bij het tot stand brengen van een educatief reservaat binnen de schoolmuren of in de onmiddellijke omgeving van de school. Dergelijk educatief reservaat is een zo gevarieerd mogelijk geheel van natuurlijke en semi-natuurlijke biotopen met bv. een vijvertje, een houtwal en een hooilandje. De leerlingen worden nauw betrokken bij de aanleg, het behoud en het beheer.

Leerkrachten kunnen rekenen op de steun van het WWF en het PIME, zowel wat het dossier betreft (planning, financiering, aanleg en beheer) als het gebruik van de tuin voor de leerlingen.

Tijdens de studienamiddag zal het project voorgesteld worden aan geïnteresseerde leerkrachten en directieleden.

Programma

- 13.30 u. Onthaal
- 14.00 u. Inleiding door Mw. Neels, diensthoofd PIME
- 14.10 u. Principes en doelstellingen van het project 'Educatieve reservaten' door Els Bijmens, medewerker WWF. Voorbeelden van lopende projecten in enkele scholen door de betrokken leerkrachten. Mogelijkheid tot inkijken van documentatie en informatiemateriaal.
- 15.45 u. Ondersteuningsmogelijkheden in de provincie Antwerpen door Mw. Neels, diensthoofd PIME
- 16.30 u. Einde. Mogelijkheid tot informatie en reservatie m.b.t. schoolbezoeken PIME bij de educatieve medewerkers van het PIME.

Praktisch

Datum: woensdag 27 september '95 van 14 tot 17 u.

Plaats: PIME (zie bovenstaand adres)

Inschrijving: deelname is gratis, maar inschrijving op het PIME is wel noodzakelijk.

Studienamiddag 'Milieuzorg op school', woensdag 18 oktober '95 in het PIME

Opzet

De studienamiddag 'Milieuzorg op school' is een antwoord op de vele vragen die het PIME krijgt vanwege leerkrachten, leerkrachten en directies rond het invoeren van maatregelen i.v.m. milieu op de school.

Mits het opstarten van een 'Milieuzorg-systeem' worden de milieuproblemen die zich manifesteren in en om de school gestructureerd aangepakt. Door het volgen van een stappenplan komen o.a. een doorlichting van de school, een knelpuntenanalyse en de keuze van mogelijke maatregelen aan de orde. De actieve betrokkenheid van de ganse schoolbevolking legt een basis voor een milieuvriendelijker gedrag en zet theoretische milieu-educatie om in praktisch werk.

Bedoeling van de studienamiddag is leerkrachten, administratief en technisch personeel, directieleden en andere geïnteresseerden te informeren omtrent betekenis, reikwijdte en praktische aspecten van een milieuzorgsysteem. Ook kleinere projecten - zoals bv. acties rond drankverpakkingen - en praktijkervaringen van enkele scholen zullen aan bod komen.

Programma

- 13.30 u. Onthaal
- 14.00 u. Inleiding door Mw. Neels, diensthoofd PIME
- 14.05 u. 'De school als hinderlijke inrichting' door Omer Jamar, docent Milieuwetenschappen aan het Hoger Handels- en Taleninstituut Genk
- 14.45 u. 'Project Groene School' door Sofie Van Volsem en Veronique Vens, medewerkers Vrije Universiteit Brussel, dep. Menselijke ecologie
- 15.30 u. 'Praktijkervaringen' van enkele scholen uit de provincie Antwerpen
- 16.30 u. Einde

Praktisch

Datum: woensdag 18 oktober 1995 van 14 tot 16.30 u.

Plaats: PIME (zie bovenstaand adres)

Inschrijving: deelname is gratis, maar inschrijving op het PIME is wel noodzakelijk.

Oproep gidswerking PIME

Het Provinciaal Instituut voor Milieu Educatie - PIME vzw - werd geopend in juni 1993. Bedoeling van het centrum is natuur- en milieu-educatie uit te bouwen en te ondersteunen. De werking van het centrum richt zich in de eerste plaats naar schoolgroepen, vooral naar het middelbaar onderwijs.

Er worden programma's i.v.m. milieu aangeboden zoals de tentoonstelling 'Natuur & Landschap', veldwerk met bodem- en wateronderzoek, excursies naar natuurgebieden enz. Tevens is er een documentatiecentrum. Rond het gebouw ligt een terrein van ca. 5 ha dat aangelegd wordt als natuur- en milieu-educatieve tuin.

Voor de begeleiding van de schoolgroepen, jeugd- en volwassenverenigingen doet het PIME beroep op een

team van gidsen. Deze personen hebben liefst enige achtergrond inzake natuur en milieu en zijn uiteraard geïnteresseerd in het begeleiden van groepen. PIME organiseert op regelmatige basis cursussen voor de gidsen omtrent de te begeleiden activiteiten.

Kandidaten kunnen zich steeds aanmelden op het PIME (zie bovenstaand adres)

NATUURSPLENBOEK

Dit jaar begon men bij JNM, dat is de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming, met het verzamelen van allerlei spelen en leuke activiteiten rond natuur en milieu die je met kinderen kan doen.

Binnen JNM is er immers de piepwerking, die zich toespitst op de allerjongsten (8 tot 12 jaar), die toch oud genoeg zijn om belangstelling te tonen voor alles wat groeit en bloeit, zweeft en zeilt, fladdert en fluit.

Natuurstudie en natuurbeleving zijn één vervlochten geheel in de wereld van die jonge spruiten. Een kind heeft veel bewondering voor een bos, een zwemvijver...

Bij die natuurbeleving mag het speelse element zeker niet ontbreken. Dat beseffen we maar al te goed en daarom heeft JNM een bundel uitgewerkt vol leuke bosspelen, waterspelen, proefjes, knutsel-ideeën, kwissen, leuke tips om op activiteiten te doen, korte bezigheidsspelletjes, opdrachtjes voor bij het maken van een spel,...

Veel spelen uit deze bundel brengen kinderen, zowel op lichamelijk als emotioneel vlak in harmonie met onze natuurlijke omgeving. Ze geven ons een goede kijk op de manier waarop de natuur werkt, de principes van ecologische systemen bijvoorbeeld. Als we spelen, zijn we dynamisch en voelen we de natuurlijke processen op een directe manier. Kinderen begrijpen en onthouden ideeën ook beter spelenderwijs. Andere spelen uit het natuurspelenboek stemmen onze diepere gevoelens af op bijzondere kwaliteiten van de natuur: rust en schoonheid, energie en grootsheid, mysterie en wonder,...

Met veel plezier bieden we deze natuur-bewustzijns-spelen aan jou en de kinderen aan. Gebruik ze op een gevoelige manier en speel ze met plezier. Je zal zeker een nieuwe harmonie met de natuur ervaren en met de goed-

heid en intelligentie van de natuur energie uitwisselen.

Méér dan honderdvijftig bladzijden natuurbeleving (met een officiële versie van het 'ruimtevretersspel', dat is een spelbundel met een apart lessenpakket voor de lagere school) bieden we je aan voor de prijs van 250 F (JNM-leden), 300 F (niet-JNM'ers).

Het natuurspelenboek is te verkrijgen of te bestellen op het bondssecretariaat van JNM, Kortrijksepoortstraat 140 te 9000 Gent (tel. 09/223 47 81, fax 09/223 28 05).

Jan Van Hove

KWISSEN OVER EN VOOR NATUUR

Organisatie: Groencomité VMPA, St.-Katelijne Waver.

Zelfs al heb je alles al gehad van kwissen, tombola's, rad der fortuin, kansspelen... dan heb je nog iets essentieel gemist, nl. de spetterende benefietkwis van het Groencomité.

Wat? Een avondje 'natuur-kwissen' in gezellige sfeer met heel uiteenlopende vragen rond natuur, wetenschap, folklore, sterren, milieu, taal en rekenen, puzzels, actualiteit... met dia's, foto's, voorwerpen en gebruik van al je zintuigen.

Voor wie? Voor iedereen! Via je vereniging, school, collega's, vrienden, familie,... vorm je een groepje van maximum 5 personen. Voor elke deelnemer is er een prijs(je) voorzien.

Hoe? Je schrijft vooraf in (ten laatste 25/11/95) door het storten van 500 F per groep op rekening 416-5070141-42 van het Groencomité St. Kat. Waver met vermelding 'natuurkwis'.

Waar? Vinkenhofstraat 43 te OLV Waver, zaal lagere school (dicht bij het centrum), op zaterdag 9 december 1995 om 20 uur.

De volledige opbrengst wordt gebruikt om de aankoop en het beheer van natuurgebieden in onze gemeente (door Natuurreservaten vzw en de Wielewaal) te ondersteunen. Kan je echt niet komen, maar wil je toch steun geven aan dit initiatief, dan staat het bovenvermelde rekeningnummer ter beschikking.

Meer info? Geen problemen, draai 015/31.55.05... Frank Hadermann zal je verder helpen.

DE ARNHEMSE DIEREN 2-DAAGSE

In het kader van het Europees Natuurbeschermingsjaar organiseren de Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ), het bureau Eco deco (voor het Nederlands Platform voor Stedelijke Ecologie - NPSE), de gemeente Arnhem en het bezoekerscentrum 'de Watermolen' een 2-daagse manifestatie over wilde dieren in de stad. De 2-daagse vindt plaats op 6 en 7 oktober 1995 in het park Sonsbeek te Arnhem.

Tijdens de Arnhemse 2-daagse wordt de bezoekers getoond dat de stedelijke omgeving niet alleen uit beton, asfalt, steen en mensen bestaat, maar ook leefruimte biedt of kan bieden aan onze inheemse dieren.

Vrijdag 6 oktober:

Symposium 'Wijken voor natuur, met in het wild levende dieren in de hoofdrol'.

Plaats: Huize Sonsbeek in het park Sonsbeek, Arnhem

Aanvang: 13 uur

Voor wie? Voor beleidmakers, beheerders van stedelijk groen, ingenieursbureau's, stadsecologen, medewerkers van natuur- en milieuorganisaties en -educatiecentra en allen die de natuur een warm hart toedragen.

Programma: Vier lezingen over het voorkomen van wilde dieren in de stad en hoe de stad diervriendelijk beheerd kan worden, gevolgd door een forumdiscussie, waaraan o.a. wethouders deelnemen. De dag wordt om 16.30 uur afgesloten met de opening van de tentoonstelling 'Wijken voor Natuur' in het bezoekerscentrum 'de Watermolen', Zijpendaalseweg 24a in Arnhem.

Toegang: 90 gulden, inclusief de opening van de tentoonstelling 'Wijken voor Natuur'.

Zaterdag 7 oktober:

Een activiteitendag met infomarkt

Plaats: bezoekerscentrum 'de Watermolen', Zijpendaalseweg 24a, Arnhem. Op loopafstand (10 min.) van het Centraal Station Arnhem.

Aanvang: 10 uur

Voor wie? Voor iedereen die meer wil weten over dieren in de stad.

Wat is er te doen?

- Er zijn kramen van diverse natuur- en milieuorganisaties en van gemeentes, met informatie over (zoog)dieren en natuur in de stad en wat men kan doen om natuur in de stad te bevorderen.
- Voorlichting door de gemeente Arnhem over haar natuurgericht beleid.

- Toegang tot de tentoonstelling 'Wijken voor natuur' die tijdens deze 2-daagse is uitgebreid met de bedrijvententoonstelling 'Natuur in en om Nederlandse steden'.
- Excursies naar ecologische projecten in de gemeente Arnhem.
- Wandelingen met gids door het park Sonsbeek.
- Promotie van de publikatie 'Natuur als buur', over het natuurvriendelijk inrichten van steden.

Toegang: gratis

Voor deelname aan het symposium op vrijdag kan men zich opgeven bij Secretariaat VZZ, Emmalaan 41, 3581 HP Utrecht, tel. 030-54 46 42, fax 030-51 84 67.

MILIEUCURSUSSEN VOLKSHOGESCHOOL ELCKER-IK, ANTWERPEN

Energie en techniek

- Haal de zon in huis. Zonne-energie voor beginners.

Je leert de principes van zonne-energie kennen en je wordt ingewijd in de verschillende systemen: passieve zonne-energie, termische zonnepanelen, fotovoltaïsche zonnecellen. De haalbare toepassingen voor sanitair warm water, verwarming en elektriciteit komen uitgebreid aan bod. Inclusief bezoekdag aan zonne-huizen. 5 woensdagavonden vanaf 27 september, 20 uur. Bezoekdag op zaterdag 18 oktober. Prijs: 1300/1650/2000 F.

- De Twaalf Ambachten. De Kleine Aarde en VIBA. Bezoekdag. Drie gerenommeerde projecten op het vlak van bio-logisch en eco-logisch bouwen en wonen, hernieuwbare energie, kleinschalige waterzuivering en biologische voedselteelt. Zaterdag 21 oktober van 9 tot 20.30 uur. Prijs: 1400 F (incl. alle inkomgelden, consumpties en het diner). Vervoer: kostendelend met de auto.

- Ecologisch en gezond bouwen en wonen. Inleidende cursus in samenwerking met het Genootschap Gezond Bouwen en Wonen. 8 vrijdagavonden vanaf 27 oktober, 20 uur. Prijs: 3000/4000/5000 F.

Milieu in de wereld

- Volkeren van moeder aarde. Het wel en wee van inheemse volkeren. Het meest miskende deel van de mens-

heid in de kijker: in deze reeks maak je kennis met inheemse volkeren, hun woongebieden en levenswijze en de problemen waarmee ze worstelen. 5 donderdagavonden vanaf 28 september, 20 uur. l.s.m. KWIA, Steungroep Inheemse Volkeren. Prijs/ 850/1125/1400 F.

- Milieuverkenning in de Rupelsstreek. Waar de afvalmaffia thuis is.

Een milieuverkenningstocht doorheen de Rupelstreek, voorafgegaan door een avond over de sociaal-economische geschiedenis van de streek sedert de vorige eeuw. Dinsdagavond 24 oktober, 20 uur en maandag 30 oktober van 9u30 tot 17u00. l.s.m. ALR, Prijs: 500/675/850 F.

Denken over het milieu

- De Club van Rome doet het weer. En 't ziet er nog steeds niet goed uit. Onlangs pakte de Club van Rome opnieuw uit met een beschrijving van de toestand van de wereld en de vooruitzichten voor de volgende decennia. In twee avonden bestuderen we de krachtlijnen van het rap-

port en trekken we conclusies voor onszelf en de rest van de wereld. 2 maandagavonden vanaf 25 september, 20 uur. Prijs: 340/450/560 F.

Kringloop

- Vierde Opleidingsproject voor Kringloopcentra.

Drie jaar na de eerste opleiding telt Vlaanderen 15 kringloopcentra en een verregaande beleidsondersteuning van de kringloopgedachte. Vanaf 15 september gaat de vierde kringloopopleiding van start.

Voor meer informatie over, en inschrijving voor deze en andere cursussen, bel naar Elcker-Ik Antwerpen, tel. 03/218 65 60, vraag naar Filip Lenders.

RLVA ORGANISEERT BOOMPLANTACTIE 1995

Op 18 november 1995 zet het Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen zijn tweede boomplantactie op het getouw.

Het aanbod bestaat voor het grootste deel uit fruitbomen en bosplantsoenen met daarnaast nog enkele soorten voor de siertuin. Wat de fruitbomen betreft is er gekozen voor sterke en ziekteresistente rassen. We willen terug hoogstamboomgaarden zien verschijnen als één van de landschapselementen in de Vlaamse Ardennen. Voor wie niet over een grote tuin beschikt, is halfstam een waardevol alternatief. Een 40-tal fruitsoorten worden aangeboden.

Op aanvraag wordt een leerrijke plantgids bezorgd, waarin haarfijn wordt uitgelegd hoe je een verantwoorde keuze maakt, hoe je te werk gaat bij het planten en onderhouden van de aangekochte soorten en welke de bijzonderste kenmerken zijn van elke fruitsoort, boom of struik.

De plantgids kost 50 F, maar deze kostprijs wordt integraal terugbetaald bij een bestelling. Die gebeurt door de bestelbon terug te sturen vóór 15 oktober naar RVLA, Biezenstraat 5 te 9600 Ronse, tel. 055/20 72 65.

Het lidmaatschap van De Wielewaal en zijn voordelen

Door de betaling van uw lidmaatschap van 600 F levert u een onmisbare bijdrage tot een betere kennis en behoud van de natuur in Vlaanderen en Brussel.

Als lid bent u mede-eigenaar van 500 ha natuurreservaat. De Wielewaal heeft daarnaast nog eens 3000 ha natuurgebied in beheer.

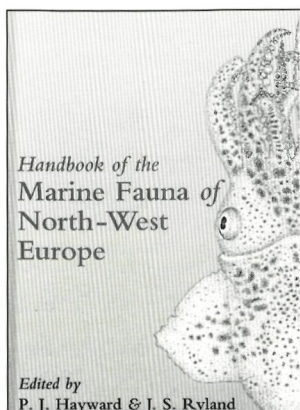
Leden hebben recht op een lidkaart. Deze lidkaart vindt u in het maartnummer van het ledenblad „Wielewaal”. Elk lid ontvangt 6 maal per jaar het ledenblad „Wielewaal”, boordevol natuurinformatie en 4 maal per jaar „Oriolus”, het blad voor de gevorderde vogelkijker. Deze tijdschriften zijn een service aan de leden. Wij proberen onze tijdschriften voor iedereen aantrekkelijk te maken. Indien u echter om een bepaalde reden één of beide bladen niet wenst te ontvangen dan kan u dit melden aan ons secretariaat.

Bovendien geeft elke plaatselijke Wielewaalafdeling een eigen blad uit waarin ze de leden op de hoogte houdt van de activiteiten in de eigen streek. De boekhandel van De Wielewaal bevindt zich in het secretariaatsgebouw te Turnhout. Op vertoon van uw lidkaart heeft u recht op een korting van 10% op alle boeken, optiek, kleding, enz. Bezoek ook eens ons ornithologisch museum als u in Turnhout bent!

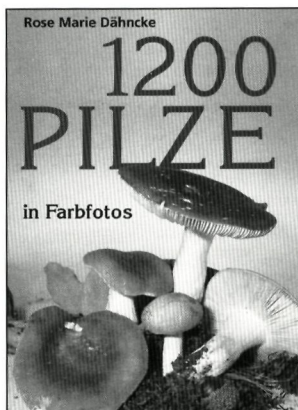
Alle vragen die u heeft over De Wielewaal kan u richten aan ons secretariaat in het „Wielewaalhuis”, Graatakker 11 te Turnhout (014/41 22 52, gesloten op maandag). Bij onze stafmedewerkers kan u tevens terecht met alle mogelijke opmerkingen, suggesties en eventuele klachten).

BOEKHANDEL

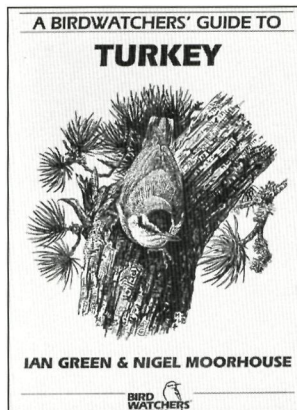
Nieuwe uitgaven

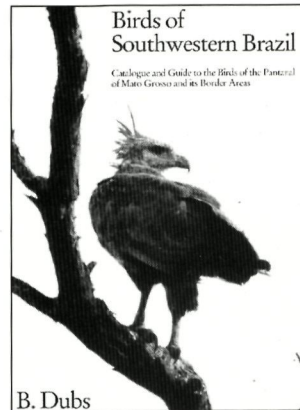
3.360,- F

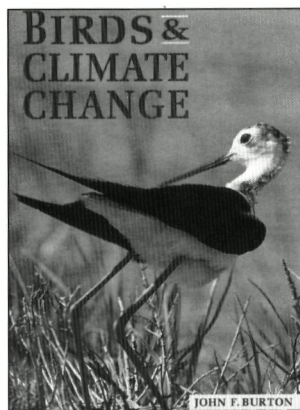
3.995,- F

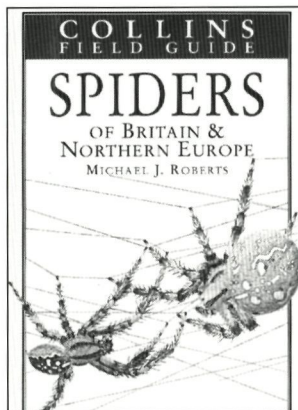
595,- F

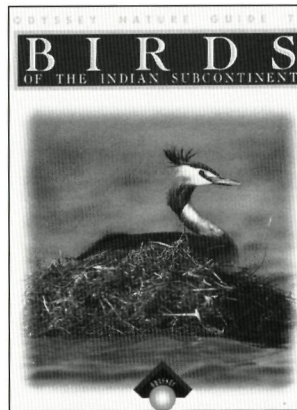
1.595,- F

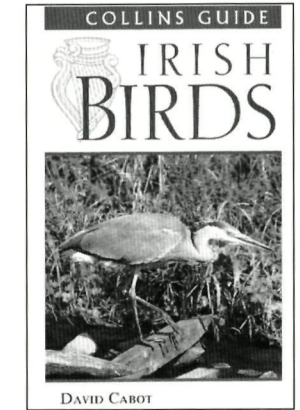
1.595,- F

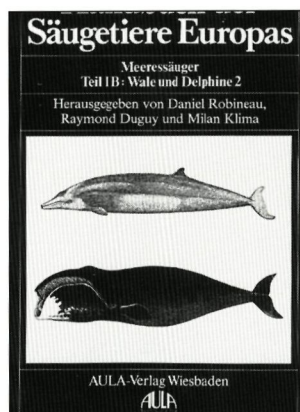
795,- F

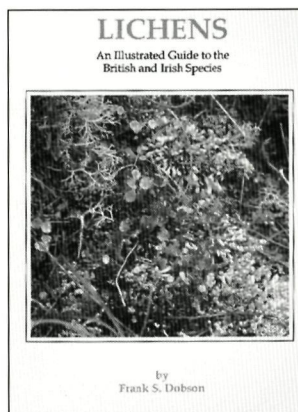
1.490,- F

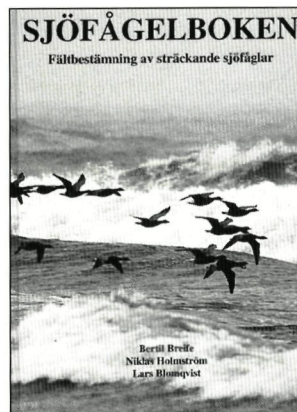
460,- F

4.500,- F

1.195,- F

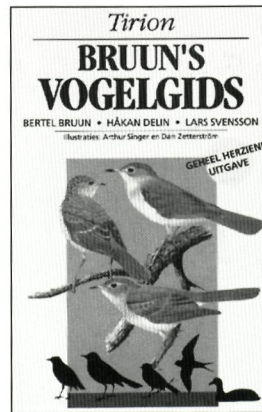
850,- F

1.180,- F

1.595,- F

995,- F

NATIONAAL VERBOND VOOR NATUURBESCHERMING

Vereniging zonder winstoogmerk

42STE NATIONALE NATUURBESCHERMINGS DAG

ZONDAG 17 SEPTEMBER 1995

In samenwerking met de plaatselijke afdelingen van De Wielewaal v.z.w., de Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde van Antwerpen, de Ligue Royale Belge pour la Protection des Oiseaux, de Vereniging voor Milieueducatie Provincie Antwerpen, de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming en de Milieudienst van de gemeente Geel, organiseert het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming op **ZONDAG 17 SEPTEMBER 1995** de 42ste Nationale Natuurbeschermingsdag met als thema „Natuur Zonder Grenzen“, in het kader van het thema van het Europees Jaar voor Natuurbescherming, waarvan deze één der manifestaties is.

Ze vindt plaats in de Kempen, in de gemeente Geel, dat kan prat gaan op een gerenommeerd natuurspatrimonium. Er zijn verschillende activiteiten voorzien.

Programma:

- 09.00u. afspraak aan het Hoger Instituut der Kempen (H.I.K.) te Geel (Kleinhoefstraat, 4).
- 09.30u. vertrek van de geleide excursies naar de natuureservaten.
- 12.15u. terugkeer naar het H.I.K.: bezoek aan de tentoonstellingstenten en infostands van de milieuverenigingen. Mogelijkheid tot eten: maaltijden en dranken ter plaatse beschikbaar.
- 13.00 tot 13.30 u.: officiële manifestatie in aanwezigheid van de pers.
- 14.00u. vertrek van de geleide namiddagwandelingen naar de natuureservaten.
- 16.30u. terugkeer van de excursies.

Gedurende de ganse dag zijn er fietstochten voorzien alsook activiteiten die zullen plaatsvinden in de gebouwen van het H.I.K.: symposiums, films met onderwerpen i.v.m. het Europees Jaar voor Natuurbescherming.

De Zegge, het Zammelsbroek, het Malesbroek, Neerhelst en de Belseheide behoren tot de te bezoeken natuureservaten. Ze bieden ons een grote verscheidenheid aan milieus, prachtige landschappen en hebben een rijke flora en fauna.

Neem samen met uw familie deel aan deze Nationale Natuurbeschermingsdag. Reserveer deze datum nu reeds in uw agenda.

Wij hopen dat U op deze manifestatie talrijk zult aanwezig zijn.

Groepsinschrijvingen kunnen op het secretariaat van het Nationaal Verbond, Italiëlei 84, 2000 Antwerpen, tel. 03/231 26 04, 03/232 73 79, fax 03/233 64 99.

Foto's: M. Verbruggen